UVODNI ESEJ

3 Samo Rugelj: **21 izzivov slovenskega knjižnega založništva za drugo četrtino 21. stoletja**

SMER LITERATURA

7 Neža Selič: **Pozabljam**
8 Jasna Lara Rajh: **Pesmi**

POEZIJA

11 Marko Pišljar: **Pesmi**

LITERATOVA BESEDA

15 Alex Devetak: **Logika počasnosti**

NEPOVEDANE ZGODBE

17 Saška Ocvirk: **Bili smo zapuščeni in osovraženi od vsega sveta**

POGOVOR

21 Vincenc Gotthardt: **Msgr. dr. Jože Marketz**

PORTRET

28 Mira Delavec Touhami: **Lili Novy (1885–1958)**

IN MEMORIAM

30 Anton Harej: **Bogdanu Vidmarju … v spomin**
32 Ivan Štuhec: **Mateju Metlikoviču, prijatelju in sopotniku lepih umetnosti v slovo**

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE

34 Ferdinand Šerbelj: **Višnjegorski Nirenbergerji**
38 Saša Quinzi: **Železnica**

JEZIKOVNA KRIŽPOTJA

40 Nina Novak Kerbler: **Kaj/koga lahko predstavljamo**

VAJE V SLOGU

43 Nina Kremžar: **Pisati, popisati, popraviti**

MUZIKOLOGIJA

45 Matjaž Barbo: **Kantata *Noetove noči* Tadeje Vulc**

SEDMA UMETNOST

48 Aleš Čeh: ***Ne ubijaj!***

IZ LITERARNE ZAPUŠČINE

51 Igor Grdina: **Miklošičev izziv**

ESEJ

56 Mira Delavec Touhami: **Med resnico in legendo: Veronika Deseniška nekoč in danes**
60 Fanika Krajnc-Vrečko: **Zbornik ob stoletnici rojstva Jožeta Rajhmana**
64 Alenka Puhar: **Metastaze med nami**
68 Anja Božič: **Rokopisna dediščina za prihodnost: digitalizacija rokopisnega gradiva frančiškanske knjižnice v Ljubljani**

PREDBRANJE

73 Peter Pavel Vergerij Starejši: **O vzgoji**
75 Fjodor Mihajlovič Dostojevski: **Izbrana pisma**

KNJIŽNE OCENE

78 Ifigenija Simonović / **Bogomila Kravos: Dom sprejema in povezuje, zato so gradili narodne domove**
79 Ifigenija Simonović / **Kozma Ahačič: KA**
80 Ifigenija Simonović / **Dušan Brešar: Dotik besed**
80 Edvard Kovač / **Frančišek Asiški: Sončna pesem ali Hvalnica stvarstva**
82 Nataša Konc Lorenzutti / Branko **Cestnik: Dolina zvezd**
83 Bojana Modrijančič Reščič / **Kerri Maher: Pariška knjigarka**

KULTURNI ODMEVI

84 Bojana Modrijančič Reščič: **Živeti kot vnukinja množičnega morilca**
86 Ifigenija Simonović: **Ob podelitvi triintridesete Rožančeve nagrade za najboljšo zbirko esejev**
87 Ifigenija Simonović: **Orest, moj brat**
89 Tadeja Melanšek: **Univerza v Mariboru – vse najboljše!**

ZVON | Najstarejša slovenska revija
za literaturo, kulturo in družbo

2025, ŠTEVILKA 6, LETNIK XXVIII

UREDNICA
dr. Cvetka Rezar Mlakar

ODGOVORNA UREDNICA
dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠKI ODBOR
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
dr. Renato Podbersič ml.
dr. Urška Perenič
Erika Jazbar
Matija Remše
Kristian Koželj

OBLIKOVANJE
Jana Randl in Lidija Murenc

IZDALA IN ZALOŽILA
Društvo Mohorjeva družba in
Celjska Mohorjeva družba, d. o. o.

ZA ZALOŽBO
predsednik Lojze Kozar
in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠTVO
Prešernova ul. 23, 3000 Celje
T 01 244 36 66
zvon@celjska-mohorjeva.si

MARKETING
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

NAROČNIŠKA SLUŽBA
Nina Brumec
zvon@celjska-mohorjeva.si
T 01 244 36 70

TISK
Dravski tisk

NAKLADA
450 izvodov

CENA
Posamezna številka
5,90 EUR
Letna naročnina
29,50 EUR
Letna naročnina za tujino
47 EUR

Izhajanje te revije v letu 2025 sofinancira Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

www.mohorjeva.org

NA NASLOVNICI
Postaja Bohinjske železnice;
foto: Carlo Sclauzero

ISSN 1408-645X

Dr. Tanja Ozvatič,
ravnateljica Celjske Mohorjeve družbe

Kako bi bilo lahko življenje prijetnejše ali udobnejše kot v nenehnem branju in pisanju?

Takšne misli iz knjig, ki stkejo živo in občuteno vez avtorjev (v zgornjem primeru Petra Pavla Vergerija Starejšega) do bralčevega (knjižnega) srca, so trajna doživetja, ki ustvarjajo platformo deljenih radosti prebranega in medsebojnega razumevanja, ki zbližujejo in so izhodišča za družbeni diskurz o pomembnih rečeh. In slovenska tiskana beseda to nedvomno je. Pomembna reč, namreč.

Že vse leto nas povezuje tudi ob reviji *Zvon*, skozi 6 številk, skozi 28 let, s tradicijo izdajanja pa vse od Stritarjeve zamisli leta 1870. Urednice z revijo nadvse učinkovito zasledujejo ritem zahtevane administracije, in to predvsem zato, ker ta zgolj služi ritmu literature in ljubezni do besede, če parafraziram tokratno literatovo besedo. Slovenska beseda je poosebljena lepota in s pokojnim Bogdanom Vidmarjem verjamemo, da »lepota bo rešila svet«. Vsaj slovenskega. Brez slovenske tiskane besede nas namreč ni. Ni še tako davno tega – pred 174 leti nam jo je ustanovitelj prve slovenske založbe uspel izboriti z organiziranjem sistematičnega izdajanja knjig v slovenskem jeziku. In komaj 17 desetletij kasneje ugotavljamo, da Slovenci povprečno kupimo več knjig v tujih jezikih kot v svojem! Ker je lažje in se bolj izplača?! Kako hitro nam temelj naše identitete lahko spolzi med prsti, in prav lahko se zgodi, da tega ne bomo pravočasno niti opazili. Dr. Samo Rugelj slovenskemu založništvu nastavi ogledalo, ki v 21 točkah opozarja na pasti in priložnosti našega knjižnega in založniškega trga. Ker če kdo, naj bi slovenski založniki bili varuhi slovenske knjige.

Svetovno opevana popotnica Alma Maksimilijana Karlin je z novimi izdanimi knjigami v slovenščini v zadnjih treh desetletjih končno postala tudi »naša«. Z romanom *Maksimilijan Celjski* je mestu Celje že pred 87 leti izpisala poklon, ki smo ga letos, ko je Celje postalo Unsecovo kreativno mesto literature in mesto v gosteh Slovenskega knjižnega sejma, pri Celjski Mohorjevi družbi izdali kot trajen knjižni spomenik. S sloganom *Branje je potovanje* Alma tudi vse druge dni vabi v knjižno mesto Celje – predvsem pa s knjigo na pot v literarne čase in kraje.

In če december postane prehrupen, prisluhnite Ciceru: »*O, kakšna prijetna družina so knjige. Resnično varčna in tako ubogljiva! Ne ropotajo, ne vpijejo, ne grabijo, ne goltajo, ne ugovarjajo; govorijo zgolj, ko jim je ukazano, in na ukaz tudi molčijo, vedno so pripravljene na vsako zahtevo; in od njih vedno slišiš samo tisto, kar bi rad slišal in kolikor dolgo si želiš poslušati.*«

Knjige ustvarjajo čas. Naj vas vsak dan pobož z notranjo, toplo stranjo prijaznih dlani.

Dr. Samo Rugelj

21 izzivov slovenskega knjižnega založništva za drugo četrtino 21. stoletja

Foto: Borut Krajnc

Za nami je prva četrtina 21. stoletja, kar sem vzel za izhodišče tega zapisa. Zanimalo me je, kaj se je v zadnjih petindvajsetih letih prelomnega zgodilo in se še dogaja s slovenskim knjižnim založništvom, svoje premisleke pa sem strnil v simbolnih 21 točk oziroma 21 izzivov za prihodnje obdobje. Pojdimo po vrsti.

1. *Število izdanih knjig*; z manjšimi nihanji navzdol v letih po krizi 2008 in v času po pandemiji v Sloveniji, statistično gledano, letno izide nekako 5500 knjig, v to število pa so vključeni tudi ponatisi, občasno (posamezno) trde in mehke izdaje iste knjige pa priložnostne knjižne izdaje vseh vrst itn. To je zelo veliko glede na število govorcev slovenščine (pred nami je le nekaj skandinavskih držav), vendar je v resnici knjižnih izdaj, ki zakrožijo po vsej Sloveniji, veliko manj, zgolj kaka tretjina, torej dobrih 2000 naslovov, od teh pa večji odmev dobi le nekaj sto knjig. Izziv v prihodnosti je torej, **kako povečati odmevnost večjega števila knjig, izdanih v slovenščini**.

2. *Kakovost izdanih knjig*; knjižne izdaje, ki dobijo takšno ali drugačno javno podporo, v veliki meri spoštujejo založniške standarde. Podobno velja za knjige, ki izidejo znotraj uveljavljenih/tradicionalnih založniških okvirjev in kjer so njihovi ustvarjalci (od avtorja do urednika) poklicno usposobljeni za produkcijo knjig. Vendar je takih knjig zgolj kaka četrtina. Še vedno pa je veliko knjižnih izdaj, ki profesionalne ravni ne dosegajo, kar je izziv za prihodnost, morda tudi z **uvedbo uredniške/založniške licence**.

3. *Ustanovitev JAK RS;* na začetku leta 2009 je začela delovati Javna agencija za knjigo Republike Slovenije, s čimer je tudi slovensko knjižno založništvo dobilo specializirano državno institucijo (filmarji so Slovenski filmski sklad dobili že sredi devetdesetih let). V naslednjem desetletju je JAK uvedel številne spremembe in dopolnitve pri urejanju javno podprtega knjižnega založništva in drugih sorodnih dejavnosti, kar je kulminiralo z gostovanjem Slovenije v Frankfurtu in Bologni. Glede na naraščajoče (jezikovne in druge) pritiske na slovenski kulturni prostor bi **JAK morala kmalu natančneje opredeliti svoje prihodnje prioritete**.

4. *Ustanovitev avtorskih institucij, kot sta SAZOR, ZAMP itn.*; že dolgo imamo institucije, ki zastopajo pravice avtorjev in tudi založnikov. Kljub vse večji – tudi nepooblaščeni – uporabi avtorsko zaščitenih knjižnih vsebin, ki so je v zadnjih letih deležni avtorji in založniki (denimo zaradi vse bolj intenzivne prisotnosti jezikovnih modelov umetne inteligence), pa so lastniki avtorskih knjižnih pravic v vsem tem času za to le borno poplačani, dobršen del pridobljenih sredstev se je v tem času porabil za delovanje teh institucij. Njihova **poslovna učinkovitost ter učinkovito pridobivanje možnih prihodkov iz naslova knjižnih avtorskih pravic** tako ostaja izziv za prihodnost.

5. *Ohranjena mreža knjigarn*; na začetku tega stoletja smo imeli v Sloveniji več knjigarniških mrež, ki so knjigam vseh založnikov omogočale dokaj širok dostop do bralcev. Dandanes to v resnici omogoča samo še ena – veriga Mladinske knjige s približno 50 knjigarnami, ostale pa le v manjši ali skoraj nikakršni meri (knjigarne Felix založbe Učila prodajajo skoraj zgolj svoje in angleške knjige). Maloprodajni knjigarniški upad v tem obdobju je bil torej velik, kar se je delno kompenziralo s pojavom knjigarn posameznih založb in s knjigami v trgovskih centrih (vendar so tam večinoma na voljo le hitro prodajljive knjige). Tako smo lahko veseli, da imamo **vsaj eno nacionalno verigo maloprodajnih trgovin**, kjer je v ospredju knjiga, ta pa predstavlja hrbtenico slovenskega knjigotrštva.

6. *Stare in nove založbe*; osrednja slovenska založniška pokrajina je sestavljena iz mešanice tradicionalnih založb, ki so nastale v 19. stoletju (Celjska Mohorjeva družba in Slovenska matica), preostanka založb, nastalih kmalu po koncu druge svetovne vojne (Mladinska knjiga, Cankarjeva založba, Družina), in pa založb, ki so nastale ob koncu prejšnjega in v začetku tega stoletja. Le malo pa je opaznih in vplivnih založb, ki so nastale v zadnjih petnajstih letih; dotok sveže energije je za zdaj občutno premajhen, **knjižno založništvo ima v zadnjem obdobju premalo novih akterjev**.

7. *Specializirana podjetja za distribucijo knjig*; na začetku tega stoletja so začela aktivno delovati podjetja, ki se prvenstveno ukvarjajo z distribucijo knjig. To je dobro, saj je pri knjigah ustrezna in pravočasna distribucija na maloprodajne in knjižnične lokacije eden od ključnih elementov uspešnega knjigotrštva. Vendar pa so ta podjetja kmalu začela tudi z izdajanjem lastnih knjig, kar jih je nemudoma postavilo v konflikt interesov, ki še traja: kako vzpostaviti **konstruktivno ravnotežje med distribucijo različnih knjig**, torej tistih, ki jih izdajajo sami, in knjigami, ki jih »zgolj« distribuirajo za svoje partnerje.

8. *Pomen domačih avtorjev*; 21. stoletje imamo lahko tudi za ponoven vzpon domačih avtorjev in avtoric, ki so jim v zadnjem desetletju dale poseben pospešek žanrske knjižne vsebine, od kriminalk do romantičnih zgodb. To je dobro. Vendar pa obstaja pretnja, da bo klasičen slovenski leposlovni roman (tudi v okviru dejavnosti leposlovno usmerjenih založb) zaradi tega potisnjen preveč na obrobje in v ozadje, saj je **zahtevnejše leposlovje veliko težje plasirati** in prodajati.

9. *Prevajalci in prevajanje*; Slovenija premore vrhunske prevajalce in prevajalke, ki zmorejo v slovenščino preliti še tako zahtevna besedila, od klasičnih do sodobnih jezikov. Vendar pa je prevajalcev in prevajalk iz posameznih bolj

oddaljenih jezikov (kot so denimo skandinavski in bližnjevzhodni, azijski pa sploh) premalo, tako da vse več prevodov dobivamo tudi preko obvodnih jezikov. Poseben izziv pa se pojavlja tudi pri osrednjih jezikih, iz katerih dobivamo prevode: kakšen bo vpliv in doseg spletnih, strojnih prevajalnikov in umetne inteligence in **kako bo vse to vplivalo na preživetje prevajalcev in poslovne modele ter poslovanje založb**.

10. *DDV na knjige*; pred nekaj leti smo v Sloveniji znižali davek na dodano vrednost na knjige, ki zdaj znaša 5 odstotkov. Vendar pa je ta še vedno višji v primerjavi z Veliko Britanijo, kjer davka na knjige ni, zato te veliko lažje prehajajo meje in preplavljajo druge jezike. Če želimo ohraniti slovensko knjigo v sedanjem obsegu in jo narediti privlačnejšo za prihodnjo podjetniško in kulturno iniciativo, **bi morali davek na knjigo izničiti** tudi mi.

11. *ZECK*; že 11 let imamo v Sloveniji Zakon o enotni ceni knjige, ki založniku šest mesecev po izidu prepoveduje zniževanje cen (razen izjemoma na knjižnih sejmih, ob predstavitvah knjig itn.). Ob sprejetju zakona poleti 2014 je bila v paketu zagotovljena tudi **prihodnja evalvacija zakona** (po dveh letih) in njegove morebitne korekcije in prilagoditve. Do tega še danes ni prišlo, mnogi od tistih, ki so se zavzemali za njegovo uveljavitev, pa danes sploh niso več dejavni v domačem založniškem prostoru.

12. *Literarne revije, spletni knjižni portali in splošnoinformativna knjižna revija*; Slovenci imamo zavidljivo medijsko (spletno in tiskano) infrastrukturo, ki pokriva literarnokritično in informativni knjižni prostor. Seveda pa je nadaljnji obstoj tovrstnih medijev, ki osvetljujejo in vrednotijo knjižno produkcijo, so pa večinoma nišnega značaja, **odvisen od njihove nadaljnje javne podpore**, ki bo zagotavljala prehajanje teh medijev v naslednje generacije urednikov in kritikov.

13. *Knjige doma in po svetu* (častna gostja Slovenija v Frankfurtu in Bologni); Sloveniji je – z ministrstvom za kulturo in JAK kot osrednjima motorjema – po dolgoletnih prizadevanjih uspelo postati častna gostja na dveh ključnih knjižnih sejmih, v Frankfurtu in Bologni (kjer je v ospredju otroška in mladinska literatura), kar je dodobra spodbudilo tudi prevode slovenskih knjig v tuje jezike. Odprto pa ostaja vprašanje prihodnosti: bodo slovenski avtorji, seveda tudi z ustrezno javno podporo, ki omogoča prevode, tudi v prihodnje lahko **enako suvereno stopali čez odprta mednarodna knjižna vrata**.

14. *Platforme za elektronske in zvočne knjige*; v Sloveniji se je v zadnjih petnajstih letih odvila celotna (r)evolucija v ponudbi, izposoji in prodaji elektronskih in zvočnih knjig, vse do sedanjih naročniških in javnih platform. Vendar pa fragmentiranje ponudnikov ni nagovorilo širšega kroga in kritičnega števila uporabnikov. Tako ostaja izziv, **kako vse obstoječe platforme povezati v enoten in širše privlačen spletni sistem**, ki bi potem lahko pridobil dovolj uporabnikov, da bi bil bolj ekonomsko vzdržen.

15. *Stanovska društva*: društvo knjižnih založnikov in društvo knjigotržcev; v Sloveniji na področju knjige že dolgo obstajajo stanovska društva, ki skušajo ohranjati kontinuiteto povezovanja med različnimi knjižnimi subjekti (osebami),

ki delujejo na istem področju. Vendar pa ta društva, kljub obljubam, da bodo dobila občutnejša javna sredstva za svoje delovanje, saj delujejo na področju kritične nacionalne kulturne infrastrukture, še vedno delujejo na etični pogon in so ves čas na robu obstoja, tako da **njihova prihodnost in vpliv ostajajo vprašljivi**.

16. *Knjižni sejmi*; prisotnost knjig na različnih kulturnih dogodkih in festivalih je že nekaj običajnega, Slovenski knjižni sejem pa je osrednji in dobro obiskan dogodek, kjer se predstavi skoraj celotno slovensko knjižno založništvo. Ostaja pa odprta prihodnost in vizija Slovenskega knjižnega sejma: bo v prihodnosti podpiral in omogočal prikaz raznolikosti slovenskega knjižnega založništva ali pa ga bo vodila predvsem komercialna logika, ki v ospredje potiska dobro prodajljive (tudi angleške) knjige, medtem ko so **bolj vsebinsko usmerjene knjižne založbe potisnjene na rob in v ozadje**.

17. *Knjižne nagrade*; v Sloveniji imamo pestro zastopanost literarnih in knjižnih nagrad, nekatere med njimi, denimo kresnikova nagrada, pa prinašajo tudi dobre prodajne pospeške za nagrajeno knjigo. Ostaja izziv, kako te **nagrade predstavljati in podeljevati tako, da bodo nagrajene knjige in njihovi avtorji dosegli čim širši javni bralski in kulturni odziv**.

18. *Panožne nagrade*; imamo tudi panožne nagrade, na primer Schwentnerjevo nagrado in nagrade za naj osebnost slovenskega knjižnega založništva, številne nagrade Slovenskega knjižnega sejma, zadnja leta pa tudi nagrado (Nede Pagon) za najboljšega urednika. Tudi tu pa ostaja izziv, kako te nagrade spraviti v širšo javno zavest in založniškemu in uredniškemu delu s tem **podeliti potrebno kulturno vrednost, ki mu gre v družbi**.

19. *Tuje knjige pri nas*; Slovenija je dežela na geografskem in jezikovnem prepihu, kar se vidi v stalnem absorbiranju tujih knjižnih vsebin; kako pa v tem globaliziranem svetu, kjer na mnogih področjih prihaja v ospredje angleščina (marsikje se ne trudijo več za prevajanje strokovnih izrazov), **ohraniti slovensko knjigo v jezikovni veščini in virtuoznosti** ter s tem slovenski jezik v polnem razponu in razvoju, so vprašanja, ki terjajo ne samo premislek, temveč tudi realne in konkretne aktivnosti.

20. *Priliv novih šolanih kadrov v panogo*; študij založništva pri nas je šel že čez mnoge faze, nekaj časa ga je bilo možno študirati tudi na podiplomski ravni, zdaj (začasno?) to ni več mogoče. Ostaja torej vprašanje, kje se bodo (strokovno) izobrazili ljudje, ki bodo za slovensko založništvo skrbeli v prihodnjih desetletjih in naprej, **kako bo prihajalo do prenosa znanja v prihodnje generacije**.

21. *Izguba energije v konfliktih*; ker je slovensko knjižno založništvo majhno, se vsak na svoj način bori za svoj prostor pod knjižnim soncem. To je pogosto tudi razlog za konflikte in nesoglasja znotraj založništva, saj skoraj vedno velja, da kar je dobro za enega, ponavadi škoduje nekomu drugemu. Vendar pa bi ravno **majhnost založniške panoge zahtevala več povezovanja** in izkoriščanja možnih sinergij. To je moja želja za naslednjo četrtino stoletja in za to si bom prizadeval, dokler mi bo dano biti v tem poklicu – lepem, a obenem tudi zelo težkem.

Neža Selič

Pozabljam

Ne spomnim se, kaj sem za kosilo **imela**, *pozabljam*.
Kaj sem že rekla, da bom danes **počela**, *pozabljam*.
Včerajšnji spomin v meglo je ovit, ah, moj poročni dan pa je bil čudovit,
včasih sem svojim možganom **verjela**, *pozabljam*.
Ja, njega rada imam, pa ne vem, kam točno naj ga dam,
vsakič znova prizadenem bližnje bolj, kot bi **želela**, *pozabljam*.
Žalosten izraz, ko ugotovijo, da sem pozabila njihov obraz,
takšnega konca v življenju nisem **hotela**, *pozabljam*.
Tudi mene boli, ko bi kramljala, pa se mi med spomine megla spusti,
to pretvezo rada bi **snela**, *pozabljam*.
Želim spet brati, pisati in se z besedami igrati,
vnuke brez ugotavljanja, kdo so, bi **sprejela**, *pozabljam*.
Delila z njimi bi radosti, največje življenjske modrosti,
zdaj čakam, da med pogovorom njihova imena bi **ujela**, *pozabljam*.
Spominjam se najstniških let, vseh bratovih deklet,
teh spominov se oklepam bolj, kot bi **smela**, *pozabljam*.
Bo prišel dan, ko bo v glavi le sivina in bo izginila preljuba modrina,
morda pa sem dovolj **živela**, *pozabljam*.

O avtorici

Foto: osebni arhiv

Neža Selič (2009, Celje) je dijakinja 2. letnika I. gimnazije v Celju. Zase pravi, da je bolj tihe narave, ker pa je veliko reči, ki jih želi deliti s svetom, misli zapisuje na papir. Je ljubiteljica slovenske besede, proste večere pa rada preživlja med platnicami knjig. S pisanjem poezije je začela pri enajstih letih. Kasneje se je usmerila v ustvarjanje klasičnih pesniških oblik, kot sta gazela in glosa. Z gazelo *Ali sploh obstaja* je bila izbrana za finalistko na Roševih dnevih. Njena poezija je bila objavljena v reviji *Mentor* in *Spirala 2025*. Kot mlada pesnica se je predstavila tudi v reviji *Poetikon*.

Jasna Lara Rajh

Minljivost

Oh, Minljivost,
pretkana sopotnica življenja!

Nemo, neznatno se pojaviš
in si vzameš najslajše –
sočnost in srž življenja.

Vzameš vse, brez milosti in besed.
In vedno znova se vračaš ...

Za teboj ostaja le sled spominov
in neizživetega ...
v večnih solzah tistih,
ki ostajajo.

Večer

Počasi se spušča večer
nad svodom
neizrekljivih hrepenenj
in skrivnosti.

Topla in ljubeča je
čuječnost v templju
spominov.

Okušam tvoj dih
in objemam vonj
tvoje nepozabne
opojnosti.

Obljubljen, a pozabljen objem
in spregledan poljub
v svetu brezmejne ljubezni.

Počasi se spušča večer
nad svodom
neizrekljivih hrepenenj
in skrivnosti.

Skrivnost

V skrivnost odet
vstopa čutno
v moj svet ...

V svilenem soju
opojnih muz
bogatih potez ...

Globok in ljubeč,
hrepeneč ...
v tisočerih barvah
se s pogledom
dotika ustnic, ki
svileno šepetajo
njegovo skrivnost.

Naj ostane skrivnost.

O avtorici

Jasna Lara Rajh je fotografinja in grafična oblikovalka, rojena v Mariboru. Vsestransko ustvarja, veliko tudi piše – prozo, kratke zgodbe, pravljice. Iz njenega še neobjavljenega cikla pesmi *Dotik večnosti* smo izbrali pesmi *Skrivnost*, *Večer* in *Minljivost*. Nekaj pesmi je bilo objavljenih na Radiu Slovenija (program ARS, Lirični utrinek) pod uredništvom Mateja Juha. Objavljala je tudi v spletni literarni reviji *Arslitera*. Prejela je svetovno nagrado s področja fotografije – ATR Horizons, New York, in pripravila več samostojnih in skupinskih razstav. Za Društvo slovenskih pisateljev je naredila celostno podobo. Zadnje desetletje živi in ustvarja v Prekmurju.

Foto: osebni arhiv

Marko Pišljar

Molk

Molk prekriva pogled,
nezadržno polzi čez Rubikon laži.
Zakriva krivico,
tragiko,
bolečino zgodbe.
Razjeda resnico,
komajda rojena spoznanja.
Otrokom prikriva spomine staršev.
Nema prevleka prekriva govor,
ubija pogled in ugaša mikrofone.
Okorel jezik izgublja ostrino.

Molk se zajeda v meandre bivanja,
ničesar več ni.

Mozartov efekt

Dih duše igra na tipke besed,
v vrtincih življenja poje.
Melodije barvajo govorico,
nižine globin blažijo,
v višinah razigranosti plešejo,
ostajajo neme v krikih nemoči.

Glasba napolnjuje katedralo srca,
zarisuje sporočila časa
v platna življenj,
v stene in vrata psihe.
Simboli tonalitet gradijo pot v prihodnost.

Vplivneži

Tiho polzijo,
vstopajo v kroge mišljenja.
Neprestano se vsiljujejo,
v zavest.
Tujci v neprespani noči.

Kot droni v prepletu odnosov
trumoma preletavajo
človeške pokrajine,
vdirajo v našo intimo,
v jutranji žar bivanja in
večerno zarjo miru.

Preletavajo skozi sanje otrok,
krvavi – upanje starih.

Letijo nad glavami bojevnikov.
A ne veš, kdaj se bodo spustili do …?

Arhetip

Iz globin preteklosti se me dotikajo besede.
Od zunaj prihajajo k meni.
Misel me poživlja,
vabi v življenje.
Ne spominjam se,
od kod
in kam gre.
Tam,
kjer si ti
in so oni,
sem tudi jaz.

O avtorju

Dr. Marko Pišljar (1959), psihiater, je urednik šestih strokovnih monografij in avtor številnih znanstvenih študij, v katerih se posveča predvsem zdravljenju odvisnosti od alkohola in duševnih motenj starejših oseb. Več mandatov je bil predstojnik Psihiatrične bolnišnice Idrija, je docent na Univerzi na Primorskem. V študentskih letih je postal sopotnik društva in revije *2000*. Svojo poezijo je objavljal v revijah *Idrijski razgledi*, *ISIS* in *Zvon*, v zadnjih letih pa piše tudi pesmi za otroke. Leta 2021 je pri Celjski Mohorjevi družbi izdal svoj literarni prvenec, pesniško zbirko *Odsevi bližine*, ki je leta 2023 doživela ponatis. Leta 2024 pa je izšla še pesniška zbirka *Šepet križpotij*.

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Alex Devetak

Logika počasnosti

Foto: iz arhiva JSKD; fotograf: Matej Maček

Konec septembra sem bil gost na festivalu Pordenonelegge v Pordenonu, na katerem sem skupaj z italijansko kolegico, pesnico in pisateljico Antonello Sbuelz, predstavljal video pripovedi projekta Isonzo che unisce / Združeni ob Soči. *To je projekt, nastal v sklopu projektov, ki jih je Pordenonelegge pripravil za letošnjo Evropsko prestolnico kulture in je eden redkih, v katerih smo lahko (literarni) ustvarjalci z obeh strani meje spregovorili o nečem resnično skupnem in lokalnem: trije Italijani (Antonella Sbuelz, Angelo Floramo in Luigi Nacci) in trije Slovenci (Mateja Gomboc, Anja Mugerli in jaz) smo v posnetkih predstavili vsak svojo Sočo skozi zgodbe, ki so nastajale ob naši reki. Moderator pogovora, Riccardo Costantini, je med srečanjem pripomnil, da se mu zdi samoumevno, da človek napiše manj poezije kot proze ali drugih vrst besedil. Razlog je preprost: poezija zahteva več zbranosti. Vsaka beseda mora biti prava beseda. To iskanje vzame čas, zahteva notranjo tišino, ki je ne moremo vedno vzpostaviti. Ampak a ni tako tudi za prozo, dramatiko, eseje in vse druge oblike ustvarjanja?*

Vsi trije smo se strinjali, da je to v resnici zelo redek pojav, saj svet drvi v hiperprodukcijo. Nikoli v zgodovini ni bilo tako enostavno objavljati. Ni treba prepričati urednika, čakati na revijo ali natečaj, ne potrebuješ založnika. Družbena omrežja, blogi in spletne platforme čakajo na tvoje besede. Na prvi pogled je to osvobajajoče, saj omogoča, da glasovi, ki bi nekoč ostali neslišani, (vsaj v teoriji) dosežejo bralce. A hkrati ustvarja iluzijo, da je pisanje enako objavljanju. Da literarno delo meriš s številom objav. S tem ko je objavljanje postalo takojšnje, smo izgubili tudi nekaj bistvenega: kritični filter. Ne cenzure, temveč fazo zadržanosti, v kateri besedilo prehodi nekaj stopenj presoje, preden postane javno. Proces, v katerem lahko dvomiš, spreminjaš, zavržeš. V času hiperprodukcije je filter postal individualna odgovornost vsakega avtorja. To v teoriji zveni dobro, v praksi pa pomeni predvsem to, da ga pogosto sploh ni. Pritisk po rednem objavljanju je močnejši od potrebe po refleksiji. Hiperprodukcija vpliva tudi na branje. Količina objav preprosto onemogoča poglobitev. Bralec, vajen hitrega

premikanja med okenci, išče takojšnji učinek. Uspevajo besedila, ki delujejo v enem zamahu. Besedila, ki potrebujejo počasnost, tišino in vračanje, hitro izginejo pod plastmi novih objav. Ne zato, ker bi bila manj vredna, ampak ker niso prilagojena ritmu sodobnega sveta, ki ne pozna premora. Kdo si sploh še vzame čas za 500+ strani dolg roman?

V takem okolju postane najpomembnejše prav zadržanje. Zmožnost reči: to besedilo še ni pripravljeno. Ali: To besedilo sploh ni za objavo. A tudi ta odpoved ni preprosta. Ne le zaradi osebne potrebe po vidnosti, temveč zaradi sistemskih pogojev, v katerih deluje pisec. Razpisi, štipendije, status kulturnika, vse je vezano na dokazovanje aktivnosti, na ritme, ki jih ni določila literatura, ampak administracija. Tišina se v takšnem sistemu razume kot neaktivnost, ne kot nujni del procesa. Zorenje, premor, dvom v birokratski logiki jo šteje kot izguba. Pisati manj zato ne pomeni biti manj avtor. Pomeni odločitev, da ne boš tekmoval s hitrostjo. Pomeni priznati, da ima vsaka beseda svojo težo in da je ta teža pomembnejša od njenega dosega. Morda je prav v tem tihem zavračanju hitenja nekakšna nova oblika odpora. Odločitev, da boš vzpostavil prostor, v katerem pisanje ni reakcija, ampak dejanje. Prostor, v katerem se ne bojiš premora. Prostor, v katerem je tišina del dela, ne njegova prekinitev. Ravno v tišini se zgodi tisti najlepši čar pisanja: možgani meljejo, mešajo, povezujejo drobce idej v zgodbe, v verze, v replike.

V umetnosti stvari nastanejo počasi. Ne nujno dolgo, ampak ravno prav počasi. Včasih v eni noči, vendar šele po mesecih nevidnega premikanja misli. Poezija, proza, esej, karkoli že pišemo, potrebujejo prostor, v katerem ni treba misliti na to, kdaj bo tekst prišel v svet. In morda je danes največja moč pisanja prav v tem: da si povrnemo pravico do počasnosti. Da si dovolimo čas, ki ga besedilo potrebuje. Da se ne bojimo trenutkov, ko ne ustvarjamo ničesar vidnega. Da si dovolimo tišino, ki ni beg, temveč odločitev, da boš spregovoril šele, ko boš imel kaj povedati.

Vir: Shutterstock

Saška Ocvirk

Bili smo zapuščeni in osovraženi od vsega sveta

Otroci s Petrička kot drugorazredne žrtve

»Ponoči sem sanjal, da sem v taborišču na Teharjah in da me hoče neki partizan ubiti s palico za bejzbol. Ko je v sanjah s palico zamahnil proti moji glavi, sem se izmaknil, kriknil in v smrtni grozi planil pokonci. To sem sanjal 60 let po pobojih na Teharjah. To so travme, hude travme, ki se jih ne da pozdraviti,« s tresočim glasom pripoveduje Ivan Ott na začetku filma Otroci s Petrička. *Režiser in scenarist Miran Zupanič je leta 2007 z njim osvojil vesno za najboljši slovenski film tistega leta. Predvsem pa je širšo slovensko javnost opozoril na eno bolj zamolčanih zgodb povojnega ustroja nove socialistične slovenske in jugoslovanske države.*

Črno-beli dokumentarni film je bil posnet po odmevnem avtobiografskem romanu Ivana Otta *Otroci s Petrička: Ukradeno otroštvo* (Celjska Mohorjeva družba, 2008). Ott, hrvaški novinar in pisatelj, je bil rojen leta 1934. Njegov oče je bil vojak stare, kraljeve jugoslovanske vojske, med drugo svetovno vojno pa član domobranskega generalštaba. Posledično je takrat 11-letni Ivan po osvoboditvi pristal na Petričku. Tam so bili poleg slovenskih še hrvaški in židovski otroci, pa tudi otroci nemške manjšine z območja Jugoslavije, stari od dveh mesecev do štirinajst let. Naenkrat jim nihče več ni rekel otroci. Bili so »fašistični pankrti«, predvsem pa potomci »sovražnikov naroda«. Večini so starše maja 1945 iz avstrijskega Vetrinja deportirali v taborišče na Teharjah, kjer jih je smrti ubežala le peščica. Večina jih je končala v Hudi jami in na drugih moriščih. Njihove otroke je na Petričku, v domu za prevzgojo ter indoktrinacijo, prevzela ženska z vzdevkom Črna vdova, sadistična oseba v črnem z bičem v rokah. Ott pripoveduje pretresljivo zgodbo, kako zapuščeni in osovraženi od vsega sveta so se otroci tam počutili. »Ne bom se jim pustil, ne bom klonil. Nekdo me ima gotovo rad. Če nihče drug,

Spominska tabla na Petričku; foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

potem vsaj Bog. Vera v to mi je pomagala prebroditi najtežje trenutke,« se je svojega razmišljanja v tistih časih spominjal pozneje.

Kot predsednik komisije Demos se je po osamosvojitvi temu vprašanju posebej posvetil Janez Črnej (1935–2019), celjski veterinar in državnozborski poslanec s posebnim posluhom za popravo povojnih krivic in odkrivanje izvensodnih pobojev ter prikritih grobišč. Na njegov časopisni oglas se je leta 1993 javilo 22 nekdanjih »otrok s Petrička«. Leta 1994 je skupina 17 oseb, ki so jim po vojni umorili starše, zoper neznane storilce in Komunistično partijo Jugoslavije (KPJ) ter njeno pravno naslednico Stranko demokratične prenove (SDP) pri takratnem generalnem tožilcu vložilo ovadbo. Zgodilo se ni nič.

Oktobra 1996 je bil sprejet zakon o popravi krivic, vendar se »otroci s Petrička« niso našli v nobeni njegovi kategoriji. Črnej se je obrnil tudi na pobudnika organiziranja ukradenih otrok Lebensborna. »Menil sem, da so otroci, ki so jim umorili starše, v svojih človeških pravicah v naši državi enakopravni. Toda moje razmišljanje je pri njem naletelo na hud ideološko-človeški odpor. ›Ni govora, s temi otroki se ne bomo družili,‹ je rekel. Moje razočaranje je bilo zelo veliko,« o svojih spominih iz tistega časa leta 2006 zapiše Črnej.[1] Materialnemu razlikovanju pri popravi krivic enih in drugih otrok je nazadnje potrdilo celo ustavno sodišče, češ da ima državni zbor pravico politično razlikovati državljane glede na to, kdo jim je storil krivico.

[1] www.druzina.si/clanek/janez-crnej-petricek-otroci-s-petricka-teharje-34.

Osemdeset let pozneje

Petriček nad Celjem – ime je hrib dobil po nekdanjih lastnikih priljubljenega gostišča na tem mestu – je bil za tamkajšnje meščane desetletja priljubljeno izletniško in prvomajsko zbirališče. Le malokdo pa je vedel za njegovo temno povojno zgodovino. Septembra letos so jo obeležili s spominsko tablo.

Iz zapisov na njej lahko razberemo, da sta na Petričku vladala vojaška red in disciplina, otroke so strogo kaznovali že za najmanjše prekrške. »Razmere so se delno izboljšale po obisku delegacije Rdečega križa in premestitvi upravnice z vzdevkom Črna vdova,« je med drugim zapisano. Po podatkih časopisa *Nova doba* je bilo junija 1945 v tem centru 154 otrok. Ker v zimskem času tam bivanje ni bilo mogoče, so otroke jeseni istega leta premestili v mladinski dom v Stiegerjevi vili v Celju, pozneje pa v dom v grad Šenek na Polzeli.

Dr. Matija Ogrin in Franci Kindelhofer ob odkritju spominske table na Petričku; foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Vsekakor pa je bil Petriček samo podaljšek

tragedije, ki se je godila nedaleč stran. Na drugi strani Celja, na Teharjah, je bil pred tem nemški center za predvojaško vzgojo. Maja 1945 so ga preuredili v zbirno taborišče za okoli 4500 slovenskih domobrancev, vrnjenih s Koroške. Med njimi je bilo tudi nekaj sto civilistov, pripadnikov nemške manjšine, svojcev vrnjenih domobrancev ter drugih Slovencev, osumljenih sodelovanja z okupatorjem. Kot rečeno, je večina končala v Hudi jami in na drugih okoliških moriščih, otroke pa so odpeljali na Petriček.

Franci Kindlhofer je bil star dve leti in pol, ko je tja prišel skupaj s šestletnim bratom in devetletno sestro. Kot pripoveduje, ne bo nikoli pozabil dne, ko je ponje na Hudinjo v Celju prišel črn avto:

> To je bilo 15. avgusta 1945. Mama je ravno pripravljala kosilo za nas, otroke, ko se je pripeljal na dvorišče. Na hitro je morala spakirati najnujnejše stvari in potem smo skupaj z dvema gospodoma krenili proti Celju. Avto se je ustavil tu nekje [pokaže v bližino spominske table]. Sestro in brata so posadili tja v gozd na tla. Mene so iztrgali mami iz rok in me potisnili med brata in sestro. Avto z mamo se je odpeljal in nikoli več je nismo videli. Po kratkem času je prišla s Petrička neka ženska z oboroženim stražarjem.

Ker je bil še tako majhen, mu je danes marsikateri težek spomin iz tistega časa prihranjen, a svojo usodo vseeno podoživlja skozi zapise in pričevanje Ivana Otta.

> Tragedija nas otrok s Petrička ni bila samo v tem, da smo bili brez staršev, iztrgani iz družine, ampak predvsem v tem, da so starše brez sodbe pobili na Teharjah. Bili smo samo vrh ledene gore. Zato moramo vsakič, ko se spomnimo otrok s Petrička, pomisliti tudi na vse tiste uboge ljudi, ki so bili tam pomorjeni.

Predolgo smo si zatiskali oči

Spominsko tablo na Petričku so 22. septembra 2025 skupaj odkrili Franci Kindlhofer, celjski župan Matija Kovač, direktor Muzeja novejše zgodovine Celje Tonček Kregar in predsednik Zgodovinskega društva Celje Damir Žerič.

Da je mesto Celje po vseh letih dobilo tovrsten pomnik, je velikega pomena tako z vidika preteklih kot prihodnjih generacij. Na idiličnem robu gozda v Liscah se je namreč pred osemdesetimi leti zgodilo nekaj, kar se nikoli ne bi smelo. »Mislim, da je naša dolžnost, da se ob obletnicah, ko se generacije, ki so bile priča temu dogajanju, poslavljajo, na tak način poklonimo zgodovini in jo primerno predstavljamo. Prav je, da je tabla na kraju, na katerem si jo lahko mimoidoči ogledajo, da verjetno eno od najtemnejših poglavij zgodovine našega mesta ne odide v pozabo,« je simbolnemu dejanju ob rob povedal župan Matija Kovač. »Zahvaljujem se vsem, ki v naši skupnosti skrbijo, da te zgodbe ostajajo prepoznane in prihajajo tudi do nas mlajših generacij, ki tega zgodovinskega spomina nimamo več.«

Franci Kindlhofer ob tem ni mogel reči, da je obeležja vesel:

> Bolje bi bilo, da te table sploh ne bi bilo treba. Kljub temu izražam zadovoljstvo in hvaležnost vsem, ki so si prizadevali, da so po skoraj 35 letih svobodne in samostojne Slovenije to obeležje postavili. Da bo vsak, ki bo šel mimo, lahko videl, da se je takrat, ko je okupator zapustil našo deželo

> in se je Evropa veselila svobode ter neke jasne prihodnosti, pri nas ta tragedija nadaljevala. In seveda vemo, kdo je kriv. To je Komunistična partija Jugoslavije, njen voditelj Josip Broz Tito in njegovi pomagači, ki so zanetili komunistično revolucijo po volji Sovjetske zveze – med okupacijo, v času, ko bi moral biti narod med seboj najbolj trezno in v miru povezan. Pa se je vse sprevrglo v klanje, ki se je nadaljevalo še po vojni. Na Bledu, na Poljšici, se je rodil največji slovenski romanist Niko Košir. Po študiju je šel v partizane in tam preživel 555 dni. Ko je leta 1945 s svojo enoto vkorakal v Ljubljano, ki jo je okupator predtem že zapustil, je v svoj dnevnik zapisal: »Počutil sem se kot novi okupator.«

Kindlhofer je z grenkobo spomnil še na eno okoliščino.

> To tablo odkrivamo tu v gozdu, medtem ko se izogibamo avtomobilom na cesti. Zgodbo ukradenih otrok [Lebensborna, op. avt.], ki so bili žrtve nacizma – mi smo bili žrtve komunizma –, pa bodo z veliko proslavo v soboto obeležili v Narodnem domu. Počastila jo bo tudi predsednica države, ki sicer vedno govori, da je predsednica vseh Slovenk in Slovencev. Za dobro mero revolucionarne note bo slavnostni govornik zadnji sekretar Zveze komunistov Slovenije Milan Kučan. To je zamujena priložnost, da bi si otroci, ki nismo za nič krivi, lahko po osemdesetih letih prvi segli v roke. Kako bo Slovenija premagala vse izzive v prihodnosti, če bo vedno razklana?

Kindlhoferjevi trije otroci so tako kot drugi pozneje končali v reji pri različnih družinah. Zanje ni bila predvidena nobena socialna podpora in so bili v resnici odvisni od dobre volje ter gmotnega položaja različnih sorodnikov. Da bi svojo zgodbo lahko povedal širše, je Franci razmišljal tudi o kandidaturi za predsednika države.

> Pod sloganom »podajmo si roke« bi dobil priložnost za besedo, samo to. Mi smo majhen narod, Evropa in svet sta pred velikimi izzivi, in če ne bomo držali skupaj, morda ne bomo preživeli. In ta spravni korak bi najlažje prvi naredili mi, med in po vojni prizadeti otroci, ki si nimamo ničesar očitati. Za kratek čas sem šel v tujino in kmalu ugotovil, da ne morem več nazaj. Ko mi danes kdo reče »pa saj ni bilo tako hudo«, mu vedno povem, da je tako zato, ker ni okusil, kaj pomeni resnična svoboda. Jaz še vedno trdno verjamem v demokracijo.

Ervin Avgust Petriček, po čigar družini je Griček tudi dobil ime, je po navedbah iz knjige *Totengedenkbuch der Deutsch-Untersteirer* skupaj z ženo Emilijo maja 1945 prav tako končal v Hudi jami. Potem ko se je era tega zastraženega otroškega taborišča na Petričku končala, je grič sčasoma postal sinonim za vesela ljudska rajanja ob kresovanju. Proces denacionalizacije se je po demokratizaciji za Petrischkove, ki živijo na Dunaju, vlekel skoraj trideset let. Hiša je bila potem prodana in je v zasebni lasti zadnja leta propadala. Še isto noč po opisanem dogodku je zagorela. Kot so sporočili s policije, vzroka požara niso ugotovili, na že tako porušenem objektu pa večje škode tudi ni bilo.

Foto: Vincenc Gotthardt

POGOVOR

Msgr. dr. Jože Marketz

Vsak jezik in vsaka kultura sta Božji dar

Pogovarjal se je Vincenc Gotthardt.

Msgr. dr. Jože Marketz je od leta 2019 krški škof. Kot koroškemu Slovencu, rojenemu 30. julija 1955 v Št. Lipšu, sta mu življenje in delo na dvojezičnem območju še kako dobro poznana. Ima dolgoletne izkušnje v cerkvenem vodstvu, iz svojih prejšnjih služb pa tudi zelo natančno pozna krško škofijo. Bil je namreč dolgoletni škofov vikar, vodja Dušnopastirskega urada, Slovenskega dušnopastirskega urada in izdajatelj *Nedelje* ter direktor koroške Karitas. V predpraznični čas smo ga v uredništvu revije *Zvon* povabili k besedi.

Od spomladi 2025 je pred škofovsko rezidenco v Celovcu nameščen spomenik z dvojezičnim naslovom *sozvočje : einklang*, skupno delo umetnice Nataše Sienčnik in glasbenika Wolfganga Puschniga. Ta umetniška instalacija gotovo spada med pomembne in najbolj izpovedne spomenike na Koroškem. Govori o dvojezičnosti dežele in škofije in je spomin na dve osebnosti – Valentina Inzka in Ernsta Waldsteina-Wartenburga –, pobudnika sprave v škofiji in deželi med slovensko in nemško govorečimi verniki, ter spomenik sožitja v deželi. Cerkev si prizadeva za to in s svojo skrbjo za narodni skupnosti v deželi v središče postavlja sožitje.

Gospod škof msgr. dr. Jože Marketz, kako doživljate ta spomenik? Kaj pripoveduje in kaj želi povedati Cerkev z njim? Kaj pa sporoča deželi in njenim ljudem?

Poleg že navedenega pomena ima ta umetniška instalacija še drug, zelo sodoben namen. Že večkrat sem ljudi, s katerimi sem se pogovarjal o kakšnem problemu in ga nismo znali rešiti, poslal ven k spomeniku in jih prosil, naj gredo nekajkrat okrog njega. Videli bodo, koliko različnih pristopov je s pogledom na eno in isto stvar. Koliko različnih barv zaznaš, tudi če greš samo enkrat okrog njega; kako se strukture spreminjajo, ko pogledaš na umetnino z druge perspektive. In potem zadoni še melodija znane slovenske in nemške pesmi. Fragmenti obeh koroških pesmi se nato zlijejo v novo melodijo. To je neverjetno poučno za današnji svet, kako živeti v njem, kako ga voditi in kako reševati probleme v njem, se zavedati, da ima vsaka stvar neverjetno veliko različnih perspektiv. Vse to je mogoče zaznati v tej umetniški instalaciji, ki je zame sodobna interpretacija evangelija za današnji svet.

Cerkev se v sodobnem času sooča z mnogoterimi izzivi. V družbi nima več tiste veljave, ki jo je imela nekdaj, pa vendarle bi močno manjkala njena navzočnost, če ne bi opravljala del na socialnem področju, ki so mnogokrat spregledana. Ob tem se sooča še s pomanjkanjem duhovnih poklicev tako v Avstriji kot Sloveniji. Kaj je pomembno za sedanje pastoralno delovanje in v prihodnje?

Tako Cerkev kot vsi dejavniki družbe se soočajo s temeljitimi spremembami. Ko pogledamo cerkveno statistiko, zaznamo smer, v katero gre razvoj. S 1. januarjem 2025 je v Avstriji živelo 4.557.471 katoličanov. Ta številka predstavlja prelomnico, saj je prvič število katoličanov v državi padlo pod 50 odstotkov. Kar se je v milijonskem mestu Dunaju zgodilo že okoli leta 2000, je zdaj postalo realnost tudi v posameznih avstrijskih škofijah.

Na Koroškem je ta razvoj še malo upočasnjen: 1. januarja 2025 je bilo 325.461 prebivalcev Koroške – to je 57,12 odstotka celotnega prebivalstva Koroške – katoličanov. V primerjavi z letom 2023 to pomeni 1,85-odstotni upad števila katoličanov. Število izstopov iz Cerkve sicer pada, a je še vedno na visokem nivoju. Leta 2024 je na Koroškem 4.561 katoličanov izstopilo iz Cerkve, kar je 16 odstotkov manj kot leto prej. Istočasno je 440 oseb ponovno vstopilo v Cerkev.

Tudi na dvojezičnem ozemlju krške škofije opažamo posledice sekularizacije. Prej samoumevna povezanost s Cerkvijo ni več običajna, načini verovanja postajajo vse bolj pluralni. To potrjuje tudi aktualna študija dunajske univerze, ki je bila predstavljena januarja 2025. Študija pravi, da tako verske institucije kot tudi civilna društva izgubljajo člane. Hkrati pa duhovnost in vera za mnoge ljudi ostajata zelo pomembni, čeprav v spremenjeni obliki. Le še 14 odstotkov vprašanih veruje v osebnega Boga. Nasprotno pa 37 odstotkov veruje v moč vesolja in 38 odstotkov v vnaprej določeno usodo. Delež ljudi, ki niso prepričani, v kaj naj verujejo, znaša 15 odstotkov. Za pastoralno delovanje v teh okoliščinah je pomembno, da v vseh teh spremembah zaznamo znamenja časa in priložnosti za oznanjevanje, za služenje bližnjemu in za bogoslužje, ki daje slehernemu človeku občutek sprejetosti. Statistike nam pokažejo tudi pozitivne spremembe. Tako opažamo, da se vedno več ljudi odpravi na romanje. Ljudje odkrivajo, da so odprti cerkveni prostori pomembni kot oaze tišine ali za kratek oddih v vsakdanjem življenju. Želijo si spoštljive pogovore in spremstvo ob življenjskih prelomnicah. Mladi so na primer hvaležni za duhovno oskrbo na festivalih in za blagoslove maturantov. Duhovna oskrba v bolnišnicah, telefonska duhovna oskrba, spremljanje žalujočih, blagoslovi na valentinovo, zahvalne nedelje ali bogoslužja v božičnem času so dobro sprejeti. Veliko ljudi je socialno angažiranih in svoj prosti čas namenjajo socialnim projektom, kot so obiski osamljenih, pomoč sosedom, učne kavarne ali razdeljevanje hrane ljudem v stiski.

Kot krški škof doživljam, da dvojezičnost na mnogih področjih uporabljamo vse bolj samoumevno. Tiste, ki se s tem še vedno težko soočajo, bi rad spodbudil, da odkrijejo in začutijo bogastvo kulture in jezikovne raznolikosti v deželi.

Pomanjkanje duhovnikov je boleč pojav, ki je tudi izraz družbenih in cerkvenih sprememb. Razveseljivo pa je, da veliko laikov – tako prostovoljno kot tudi poklicno – z vso vnemo deluje v Cerkvi in goji odnose do ljudi. Hvaležni smo tudi za duhovnike iz tujine, ki nas podpirajo pri pastoralni oskrbi. S sinodalnim razvojem Cerkve smo skupaj s papežem in svetovno Cerkvijo na poti, kjer poskušamo čim bolje poslušati drug drugega in pri tem odkrivati Božji navdih za naše delovanje.

Ste škof dvojezične škofije. V preteklih letih se je na Koroškem tudi na političnem področju okrepilo razumevanje med slovensko in nemško narodno skupnostjo. Kakšen je prispevek Cerkve za boljše sožitje v deželi?

Smo v posebnem jubilejnem letu, saj obhajamo 80 let konca vojne, 70 let podpisa državne pogodbe in 30 let članstva

v Evropski uniji, ki kljub velikim izzivom, s katerimi se trenutno soočamo, ostaja projekt za mir in prihodnost Evrope. Spominjamo se tudi 60. obletnice konca drugega vatikanskega koncila, ki je imel teološki pomen in je bil spodbuda za koroško škofijsko sinodo »Cerkev za svet« v letih 1970–1972, na kateri je bil sprejet dokument o sožitju dveh narodnih skupnosti v Katoliški Cerkvi na Koroškem. S tem se je v naši deželi začel proces sprave, ki je postajal vse bolj opazen in učinkovit tako v Cerkvi in pozneje tudi v družbi. K temu je pomembno prispeval nemško-slovenski koordinacijski odbor z delom dr. Valentina Inzka st. in dr. Ernsta Waldsteina-Wartenberga.

Hvaležni smo, da se mnogi ljudje v politiki, kulturnih in izobraževalnih ustanovah in na drugih družbenih področjih zavzemajo za skupno dobro. Čeprav še vedno občasno pride do napetosti in nesporazumov, se je sožitje v preteklih letih in desetletjih dobro razvilo. Zato smo v škofijski rezidenci v tem letu tudi obhajali praznik zahvale ter s simpozijem in umetniško instalacijo dali pobude za nadaljnje skupno razvijanje mirnega in vzajemnega sobivanja v deželi.

Kjer se kulturna in narodna zavest prepletata in izražata spoštljivost do jezika in do slehernega človeka, to omogoča boljše sobivanje.

V krški škofiji je 68 župnij dvojezičnih. Kakšno mesto ima slovenščina v dvojezičnih župnijah in kako gre slovenskemu jeziku v dvojezičnih krajih dežele?

Koroška škofijska sinoda »Cerkev za svet« je v letih 1970–1972 uvedla prakso dvojezičnih bogoslužij v naših južnokoroških župnijah. S praznovanjem, petjem in molitvami v slovenščini in nemščini ljudje doživljajo prisotnost obeh jezikov. Posebno tam, kjer je slovenščina v podrejenem položaju, je skupno dvojezično obhajanje bogoslužja pomemben izraz spoštovanja raznolikosti in izkustvo, da nas Bog združuje v eno skupnost. Skrb vzbujajoče je dejstvo, da število slovensko govorečih po naših vaseh pada, da je vedno manj družin, kjer je slovenščina pogovorni jezik. Hkrati je vedno več dvo- in večjezičnih družin, ki v vsakdanjem življenju sobivajo na podlagi dveh ali celo treh jezikov. Zaznam družine, ki še niso imele stika s slovenščino ali pa so njihove slovenske korenine šle v pozabo, pa se otroci spet učijo slovensko. Na Koroškem se naseljujejo družine, ki prihajajo iz Slovenije in tudi na svoj način pojmujejo pripadnost. Zato se na primer število slovensko govorečih v Celovcu veča in tudi bogoslužna skupnost v glavnem mestu raste in postaja vse bolj pisana.

Dvojezične župnije krške škofije ponujajo slovensko besedo nedeljo za nedeljo. Pa tudi med tednom je pri bogoslužjih in cerkvenih slovesnostih slišati slovensko besedo. Kako pomemben je ta javni prostor za ljudi, ki jim je slovenščina materinščina, njihova srčna stvar?

Za Slovence je to pomemben prostor. Hkrati je kruta resnica, da Slovenci ne prihajajo več množično v naše cerkve in jim tako slovenska kot tudi nemška molitev manj pomeni. Kljub temu so cerkve tudi danes zelo pomembne za naš svet, za človeka, ki išče orientacijo in živi iz neke vernosti, posredovane od slovenskih ali nemških staršev. Pri tem ni v ospredju, v katerem jeziku kdo

moli, pomembno je doživljanje, da smo kot skupnost z Bogom na poti. Cerkev ni stavba, ki bi bila vezana na en narod, pomembna je za vernika katerega koli jezika in narodnosti.

»Koroški Slovenci smo kulturna velesila,« je nekdo izjavil o kulturnem ustvarjanju slovenske narodne skupnosti. Kako gledate na kulturno delovanje in narodno zavest slovenske narodne skupnosti in njeno povezovalno vlogo?

Ne govorim in pridigam o slovenskem jeziku, enostavno ga govorim in uporabljam, kjer ga morem. Za jezik lahko največ storimo, če ga govorimo. Ne bojim se za naš slovenski jezik, čeprav ga vedno manj ljudi govori, kajti kakovost se je v preteklih letih zelo dvignila.

Kulturna zavzetost koroških Slovenk in Slovencev je vredna velike pohvale. Tudi nemško govoreči v deželi z vse večjim spoštovanjem spremljajo kulturno dogajanje, saj je nadvse kakovostno, pisano, raznoliko in vabljivo. Vse več prihaja tudi do kulturnih povezovanj, tako se zbori iz nemških krajev naučijo slovenske pesmi in v petju začutijo lepoto petja in sorodnost melodij.

Kjer se kulturna in narodna zavest prepletata in izražata spoštljivost do jezika in do slehernega človeka, to omogoča boljše sobivanje. Če dodamo še versko dimenzijo, pridemo do spoznanja, da sta vsak jezik in vsaka kultura Božji dar, ki ga je treba gojiti in razvijati za skupno dobro. Narodna zavest, ki je odprta, je važen steber za družbo. Če pa postane narodna zavest izključujoča, moramo biti pozorni.

Kakšna je vaša vizija prihodnosti Koroške?

Na Koroškem ne bomo imeli svetovno znanih gledališč, opernih hiš ali muzejev, tudi ne industrije, ki bo pokrila naravo; tukaj bomo iskali in našli zatišje, domačnost, kulturo, ki se bo navezovala na kraj s svojo zgodovino, tradicijo, duhovnim izročilom, na naša domača jezika, nemščino in slovenščino. Tu se bomo spočili od napetosti in naporov življenja v globaliziranem svetu, tu bomo plemenitili svojo osebnost, si ohranili človečnost in se dobro počutili med prijatelji. In za pogoje za vse to bomo v prihodnjih letih skrbeli z veseljem in veliko odgovornostjo.

Ljubezen do slovenščine, nemščine in jezikovno pisanega sveta bo rasla, ker ne bo več bojazni, da bi jezik izginil, ne bojazni, da bi en jezik izpodrinil drugega.

Bili ste ravnatelj Dušnopastirskega urada, najprej slovenskega, potem nemškega, ravnatelj Karitasa in zdaj ste že pet let škof. Kaj vam je bilo pri vašem delu vedno najpomembnejše? Kaj vam narekuje vaše srce?

Duhovnik sem postal zato, ker sem nekako čutil, da tisto, kar je najvažnejše za vsakega človeka, namreč ljubezen, najdem prav v Cerkvi in v Svetem pismu v izročilu Jezusa Kristusa. Prav tako v dejanjih, ki sem jih od malega spoznaval v tej Cerkvi, torej da so ljudje drug drugemu pomagali, da so iskali ljubezen tudi po družinah. Ta ljubezen je nekaj bistvenega, zato sem si tudi kot škofovsko geslo izbral »Bog je ljubezen«. To je tisto, kar bi rad svetu povedal, ker to tudi meni zelo veliko pomeni.

Pri vašem delu vas je odlikovala tudi vizionarnost in iskanje novih

poti. Katere nove poti potrebuje Cerkev v sedanjem času? Kam je usmerjen vaš pogled?

Vedno sem bil radoveden in po vsem svetu sem dobil to izkušnjo, da če nekaj novega vidiš, ti to na novo usmeri pogled na življenje. Naš svet se zelo hitro obrača v to ali ono smer in je kar dobro, da si kot človek toliko fleksibilen, da se ne bojiš novih usmeritev, ampak eno in drugo poskusiš in potem tudi ugotoviš in najdeš, kaj je tisto, kar te spravi naprej. Ugotavljam, da v sedanjem času nefleksibilni človek skoraj ne more preživeti – ne v Cerkvi ne drugje. Vedno pa mora biti zaupanje, da te nova usmeritev lahko spravi na dobro novo pot. Vztrajanje na poti, ki si jo že neštetokrat prehodil, ni vedno najboljša pot.

Za mirno sobivanje je po mojem mnenju samo en recept, in to je, da poskušaš imeti rad vsakega človeka. Vem, da je to visoka zahteva in ni vedno enostavno, a to mi postaja vedno jasneje, da ne bomo zmogli živeti skupaj, če v naše odnose ne vgradimo ljubezni.

Krška škofija je sredi razvojnega procesa. Marsikaj se na novo ureja, vrednoti, postavljajo se nova težišča. Rekli ste, da vaši težišči nista Rim ali ordinariat, temveč župnije. Kako pomembne so župnije in ljudje, ki v njih delajo?

Dejansko so mi župnije najpomembnejše, ker se mi zdi, da prav v današnjem času ljudje hrepenijo po skupnosti, in morda so celo župnije prevelike za tako skupnost, ki bi jo dandanes ljudje potrebovali, da bi tudi človeško rasli in se navadili drug drugemu zaupati in drug drugega ljubiti.

Ne moremo mimo blaženega škofa Antona Martina Slomška. V stolnici v Celovcu spominja na njegovo delovanje na Koroškem spominska plošča. Kaj je njegova dediščina?

Blaženi Anton Martin Slomšek je bil vse življenje povezan s Koroško. Večino svojih študijskih let in let svoje škofovske službe je preživel na Koroškem. Dvesto let je minilo, odkar je bil posvečen v duhovnika. Krški škof Jakob Paulitsch, ki je bil po rodu Slovenec, ga je 8. septembra 1824 v semeniški kapeli v Celovcu posvetil v duhovnika.

Na Koroškem je Slomšek najbolj v zavesti kot škof, ki je leta 1859 škofovski sedež Lavantinske škofije iz Št. Andraža v Labotski dolini prenesel v Maribor. Slovencem je v zavesti kot goreč dušni pastir; kot pedagog, pisatelj, pesnik in kulturni delavec in pozneje kot škof je znal povezovati ljudi, jih spodbujati za vero, vseživljenjsko učenje, kulturo in jezik ter za življenjski razvoj, ki gradi na lepem in dobrem. Čeprav so danes okoliščine povsem druge, so vse te Slomškove vrline še kako potrebne.

Kot slovensko govoreči krški škof čutim posebno povezanost do obeh škofov slovenskega rodu, do Jakoba Paulitscha kot tudi do blaženega Antona Martina Slomška. Oba sta spoštovala in gojila versko, kulturno in narodno zavest ter živela odprtost in spoštljivost do drugih.

Azil in migracijski tokovi – to je velika tema, ki trenutno zaposluje družbo in politiko v Evropski uniji. Kako naj se Cerkev sooča s to tematiko?

V družbi je veliko strahov pred tujim. S tem se je treba soočati

in odgovorno ravnati. Zapiranje in odklanjanje redkokdaj vodi do tega, da se strah v družbi manjša. Cerkev pri tem poskuša delovati povezovalno. Potrebna so pravila in omejitve, ki spoštujejo človeško dostojanstvo. Podpiramo pobude, ki omogočajo, da se ljudje lahko vključijo v našo družbo in se lažje integrirajo. Lažji dostop do trga dela bi podpiral integracijo, saj je delo najboljši način za osvojitev in spoznavanje naših kultur in jezikov. Ljudje, ki ne vidijo več upanja, laže zdrsnejo na napačno pot. Kdor je dobro izobražen, se čuti sprejet v družbi in najde smiselno delo, bo lahko svoje prispeval k dobremu razvoju družbe.

Svet doživlja prelomne čase. Stiske, vojne, neurja, klimatske spremembe, nesoglasja med državami in narodi, med sosedi. Kje ob tem videti znamenja upanja in kje jih iskati?
Znamenja upanja ima vsak izmed nas v svojem srcu, v svojem mišljenju, nekateri pravijo v duši, v sebi. Zaupati v to, da sem ustvarjen in ustvarjena, da bom ta svet v dobro ljudi oblikoval in oblikovala, to je zame eno tako znamenje upanja, ki naj ga vsakdo spozna in tudi živi.

Cerkev pri svojih najrazličnejših obredih prosi za mir. Tudi prošnja za mir v svetu ne manjka pri nobeni sveti maši. Ima Koroška z dvema narodoma kaj ponuditi pri tej večni temi, pri miru doma in v skrbi za mir v svetu?
Valentin Inzko st. in Ernst Waldstein-Wartenberg sta sredi narodnostnega konflikta na Koroškem v letu 1972 izpostavila tri načela. Mirno sobivanje in medsebojno zbliževanje je možno, (1) če sta obe strani pripravljeni zaznati perspektivo drugega in se vživeti v drugo stran; (2) če sta obe strani pripravljeni sprejemati drug drugega, iti proces zbliževanja in sodelovanja ter (3) če sta obe strani pripravljeni biti potrpežljivi druga z drugo in kljub neizogibnim neuspehom neomajno in vztrajno nadaljevati pot miru in pravičnosti.

Tako Inzko kot Waldstein-Wartenberg sta bila zaradi te nadvse krščanske drže deležna mnogih kritik in obtoževanj. A po desetletjih so mnogi spoznali, da je njuna vztrajnost obrodila mnoge sadove sožitja. Oba sta bila zasidrana v veri. Oba sta se odločila, da krivičnosti, ki sta jo boleče doživela, ne bosta posredovala in sejala naprej naslednjim rodovom. Oba sta mi v oporo in pogum, da mi danes v tem zastrašenem in nemirnem svetu nadaljujemo to pot.

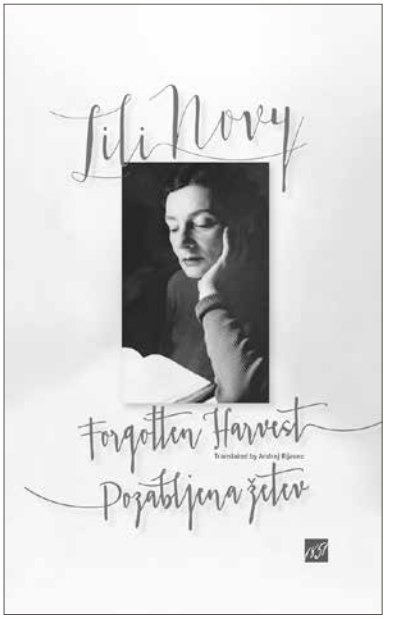

Foto: Vincenc Gotthardt

Dddr. Mira Delavec Touhami

Lili Novy (1885–1958)

Med slovenskimi pesnicami 20. stoletja ima posebno, skoraj skrivnostno mesto zagotovo Lili Novy – dama s peresom, ki je znala iz besed stkati tišino, svetlobo in rahločutno melanholijo. Letos mineva 140 let od njenega rojstva.

Njeno življenje je bilo preplet umetnosti, kulture in notranjega iskanja, njeno delo pa most med dvema jezikoma in svetovoma – nemškim in slovenskim.

Rodila se je 24. decembra 1885 v Gradcu, v plemiški družini Nemcu Gvidu Haumederju in Slovenki Ludoviki Ahačič. Njen ded je bil Valentin Zeschko (Češko), tudi oče Jožefine, ki je bila poročena z znamenitim slovenskim industrialcem Fidelisom Terpincem. Lili se je najprej šolala na domu z zasebnimi učitelji, v poznejših najstniških letih pa je obiskovala Huthov zavod v Ljubljani, kjer je spoznala nemškega Čeha, oficirja Edvarda Wilhelma Gustava Viktorja Novyja Wallersberga, in se z njim leta 1911 tudi poročila. Rodila je dve hčeri: Nives in Fides. Veliko so se selili, in sicer od Ljubljane, Dunaja, Reke in Češke spet nazaj do Ljubljane. Poleg očetovega in maternega jezika se je učila še francoščine, angleščine, italijanščine in češčine.

Čeprav jo je mož zelo spodbujal k pisanju, pa sta jo ravno njegova nezvestoba in z njo povezana bolezen pahnili v težko bitko za preživetje, ob kateri je leta 1944 prevzela še požrtvovalno skrb tudi za otroka hčere Nives, dvojčka Borisa in Inga. Leta 1945 se je zaposlila kot lektorica pri Državni založbi Slovenije.

Njeno ustvarjalnost je prekinila bolezen. Umrla je zaradi raka 7. marca 1958 v Ljubljani. Pokopana je na ljubljanskih Žalah.

Velja za eno najboljših slovenskih pesnic in prevajalk poezije, za katero pravijo, da je bralce osvojila predvsem s svojo iskrivostjo in gorečnostjo. Pesmi je sprva skrivala, kasneje pa jih je odkril mož in jo spodbudil k objavi. Prve so izšle leta 1921 v reviji *Westermanns Monatshefte*. Sledile so objave v *Die Bühne*, *Mod. Welt*, *Prager Presse* in zagrebškem *Morgenblattu*.

Bila je tudi ena prvih, ki je intenzivno prevajala slovenska dela v nemški jezik. Ko ji je slovenski pesnik in zgodovinar Božo Vodušek posvetil sonet *Tisti ljubeznivi dami, ki pogreša v mojih pesmih božanske iskre* (1933), je sprožil, da je

začela pisati slovenske pesmi. Svoje prve pesmi v slovenščini je objavila v reviji *Sodobnost*.

Leta 1933 so jo v klubu PEN nagovorili, da je za kongres v Dubrovniku prevedla nekaj pesmi Cankarja, Župančiča, Ketteja, Murna in Gradnika ter tako svetu predstavila najvidnejše predstavnike slovenske moderne pod naslovom *Blatter aus der Slowenischen Lyrik*.

V svet literature je vstopila s prevodi del Otona Župančiča v nemščino, objavljenimi v listu *Prager Presse*. V nemščino je prevedla tudi celoten Prešernov *Sonetni venec*. Leta 1925 je spoznala kritika Josipa Vidmarja, ki je postal njen zvesti prijatelj in nepogrešljivi literarni sodelavec. Edino zbirko nemških pesmi *Lilys Gedichte* (Lilijine pesmi) je napisala leta 1929 in jo podarila prijateljici Vidi Novak.

Tri leta kasneje je za kongres Mednarodne ženske zveze v Dubrovniku pripravila in v nemščino prevedla izbor jugoslovanske ženske lirike. Ob začetku druge svetovne vojne je izšla njena pesniška zbirka *Temna vrata* (1941), ki jo je opremil slikar Božidar Jakac. Od tega leta ni več uporabljala nemščine kot svoj pesniški jezik.

Med njena dela spadajo še esej o Primožu Trubarju, esej o Otonu Župančiču, črtici *Spomin* in *Bratec in tujec*, ocena igre *Svet brez sovraštva* pesnice Mire Mihelič ter *Lirika v času moderne*, ki jo je leta 1952 uredila skupaj z Linom Legišo. Njena druga pesniška znamenita zbirka *Oboki*, ureditev katere je zaupala Josipu Vidmarju, je izšla leta 1959, slabo leto po njeni smrti.

V slovenščino je prevedla srbsko narodno pesem *Glejte jih, Mateje* in knjigo Jovana Jovanovića Zmaja *Cekin*. Po letu 1945, ko se je zaposlila kot lektorica, je začela prevajati iz nemščine v slovenščino Götheja, Heineja, Storma, Kästnerja in Brechta. S prevodom v nemščino so se pridružili tudi mlajši pesniki, kot sta bila takrat Janez Menart in Tone Pavček.

Po letu 1944 je začela pisati za otroke. K temu jo je zagotovo spodbudila prav skrb za njena vnuka. Napisala je nekaj pesniških zbirk *Pika – poka* (1968), *Majhni ste na tem velikem svetu* (1973), gledališko igro *Mojca in živali* (1950) skupaj z Vido Taufer ter *Slikanice I.–III.* (1950–1953).

Bila je v središču pozornosti, kjerkoli se je pojavila, predvsem zaradi svoje odločne in zelo hitre hoje. Kot zelo družabna ženska je stkala številna prijateljstva, med drugim tudi z Otonom Župančičem, ki je nekoč v šali dejal, da je tako zgovorna, da med njene besede ni mogoče vtakniti niti bucike.

Njeno življenje ni bilo lahko. Bila je ženska, ki je ustvarjala v času, ko poezija žensk še ni imela pravega prostora. A Lili Novy ni nikoli iskala blišča ali priznanja. Njena pesem je bila tiha, iskrena in globoko osebna – izraz notranjega sveta, prežetega z lepoto, a tudi z občutkom minljivosti. Za sabo je pustila izjemno dragoceno literarno dediščino.

Literatura

Vidmar, Josip. *Obrazi*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1979.
Javoršek, Jože. *Znameniti Slovenci: Lili Novy*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1984.
Šelih, Alenka. *Pozabljena polovica: Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana: Tuma, 2007.

Anton Harej

Bogdanu Vidmarju … v spomin

Foto: osebni arhiv

Bogdan Vidmar je za prejšnjo številko revije Zvon *napisal uvodni esej, a njegovega izida ni več dočakal. V večnost je odšel 26. septembra 2025.*

Vidmar je bil najprej človek, potem pa intelektualec in duhovnik, ki ni ostal pri knjigi, ampak je svoje znanje in védenje želel predati drugim; prijateljem, družbi, domovini. Bil je miroljuben in spravljiv, vendar zavzet za resnico in pravico. Hkrati pa družaben in zgovoren, razumevajoč za stiske malega človeka. Ni čudno, da kamor koli je prišel službovat (Postojna, Nova Gorica, Movraž, Podraga, Koper, Bovec), povsod so ga ljudje vzljubili, z njim navezali in ohranili stike, povsod je imel pristne prijatelje. Bil je topel človek, pripravljen poslušati in potem svetovati. Veljal je za izjemno družabnega, po vsakem sestanku smo se še podružili.

Modrost je črpal iz Svetega pisma, navdihovala so ga življenja svetnikov. Zavezan pa je bil družbenemu nauku Cerkve, torej duhovnik, zavezan katoliški veri, etiki in morali, ter je z veliko skepse spremljal nove pristope odprtosti in dostopnosti Cerkve.

Bogdan je bil neomajen iskalec in borec za resnico. Ni se prilagajal času in prostoru, da bi bil všečen množicam. Bil je velik zagovornik beatifikacije primorskega mučenca Filipa Terčelja, raziskoval je okoliščine njegovega umora in bil imenovan za vicepostulatorja koprske škofije. Postopek beatifikacije je bil nato ustavljen, Bogdan pa poslan v Bovec.

V Novo Gorico je prišel s posebnim poslanstvom škofa, da organizira skupnost za plodno vključitev župnij v Program Evropske prestolnice kulture. Zastavil je najprej cerkveni odbor, sestavljen iz intelektualcev župnij v Novi Gorici in neposredni okolici, Škofija Koper pa je na podlagi pobud odbora ustanovila Zavod 1539 (letnica prikazanja Marije Urški Ferligoj na Sveti Gori), za direktorja pa imenovala Bogdana Vidmarja.

Bogdan je izredno cenil delo in življenje msgr. Gašperja Rudolfa, pokojnega dolgoletnega novogoriškega župnika, pri njem je bil tudi kaplan. Spominjal se je tistih časov; tudi sam je hotel spremeniti napis TITO na Sabotinu v MIR. Prav tako je bil razočaran nad dejstvom, da pobitih in vrženih v fojbe ob koncu vojne leta 1945 nihče noče dostojno pokopati. Zato sva zastavila čezmejno konferenco italijanskih in slovenskih zgodovinarjev in jo izpeljala v začetku aprila letos, skupaj s prijatelji iz kroga Goriških večerov. Ustanovili smo Civilno iniciativo TBH za izvedbo te konference in svete maše pri breznu Zalesnika za vse pomorjene ob koncu vojne.

Po duši je bil tudi skavt. Z »Buškimi gamsi« je prehodil Sveto deželo, v Novi Gorici pa je bil pobudnik ustanovitve odraslih skavtov Jazbecev. Ljubil je naravo, nekoč je dejal: »Kako lepo je preprosto ležati v travi in gledati nebo, čutiti in slišati šumenje vetra. Lepota je tista, ki bo rešila svet.«

Kot pedagog je sodeloval tudi z Goriškimi katoliškimi pedagogi. Bil je njihova duhovna opora in soorganizator letnega srečanja v Novi Gorici. Kot dober poznavalec cerkvene zgodovine našega območja jim je odpiral kraje z bogato cerkveno zgodovino (Oglej, Škocjan ob Soči, Porčinj, Stara Gora, Illegio).

Že zelo bolan in pogosto brez moči je še vedno razmišljal in načrtoval, kaj v prihodnosti potrebujejo Nova Gorica, Goriška, Primorska in Slovenija. Kratkoročno je zastavil tri projekte: prvi projekt je cerkev sv. Katarine na istoimenskem hribu (Kekec) nad Novo Gorico, ki jo je želel ponovno vrniti v našo krščansko zavest. Naročil je velik lesen križ, ki že stoji na mestu nekdanje cerkve.

Drugi projekt je spominska sveta maša ob 80. obletnici smrti Filipa Terčelja, ki bo predvidoma januarja 2026 v Logu pri Vipavi. Bogdanova želja je bila sveta maša v konkatedrali Kristusa Odrešenika v Novi Gorici, kjer pa bo predvidoma januarja predstavitev kar dveh novih knjig o Filipu Terčelju.

Tretji projekt pa je »solkanska oljenka«. V letu 2026 se načrtuje sveta maša v Solkanu, kamor bodo povabljeni predstavniki vseh slovenskih in italijanskih župnij, ki so izšle iz nekoč velike solkanske prafare. Vsakemu župniku bo darovano nekaj oljenk v spomin na starodavno povezanost in pripadnost skupnemu goriškemu prostoru.

Nova Gorica je izgubila pomembnega človeka, duhovnika in prijatelja, intelektualca, vizionarja, kulturnega in duhovnega delavca. Čudovit človek za vse, ki smo ga poznali in vzljubili. V duhovno osiromašeni Novi Gorici je bil kot balzam, nosil je duha vere in upanja. Pravi romar upanja ... Njegovo romanje se je končalo, njegov duh pa bo ostal v vseh nas, ki smo ga poznali, z njim sodelovali in delali ter se z njim tudi veselili. Pogosto je poudarjal, da izvorno evangelij pomeni »oznanilo veselja«, da prvi kristjani niso oblikovali kulture samo s sveto mašo, ampak tudi z drugačnimi pokopališči od poganskih, z ikonami, z umetnostjo in da so bogoslužja nadaljevali z *agape* (obedom). Nezadovoljni in žalostni kristjani, užaljeni in jezljivi kristjani niso verodostojni. Zato hvala Bogu za Bogdanov zgled, za njegovo prepričljivo verodostojnost, ker je najprej tudi sam živel, kar je govoril. Naj nam njegov zgled in spomin nanj svetita na pravo pot v osebno, narodno in družbeno prihodnost!

Bogdan Vidmar; foto: osebni arhiv

Dr. Ivan Štuhec

Mateju Metlikoviču, prijatelju in sopotniku lepih umetnosti v slovo

Foto: osebni arhiv

Bila je zima leta 1976, avtobus iz Ljubljane se je ustavil v Kranju. Skozi okno sem zagledal mlad par, ki se je pripravljal, da vstopi. Morda imamo skupni cilj? Duhovni vikend o meditaciji z Rudijem Konciljo na Trsteniku. Tako se je začelo naše prijateljstvo z Matejem in Tejo. Od Trstenika preko študentskega glasila Bilten *do Teološkega tečaja za študente in izobražence ter seveda ob slikah, ki so nastajale v času Matejevega študija na akademiji. Bila je prva razstava mlade generacije slikarjev na hodnikih Teološke fakultete leta 1978, ki so v naslednjih letih vstopili v slovenski sakralni prostor. Z Matejem sva bila pobudnika.*

Leta 1980 sta me s Tejo obiskala v Parizu. Skupaj smo obiskovali pariške galerije, kar je bila zame prava šola likovne umetnosti. Ostal je nepozaben spomin na obisk Chartra. Bilo je prelepo julijsko jutro. Sonce je razlilo svojo svetlobo na zrela žitna polja, ki so se zlatila vse do pogleda na gotska stolpa katedrale, ki sta se dvigala iz žitne zlatnine. Med polji smo se bližali temu božanskemu prostoru mističnega srednjega veka. V cerkvi ni bilo turistov in tudi vernikov ne. Imeli smo čas, da smo se nadihali ozkih lokov in barvnih oken, ki so v jutranjem soncu vse bolj pošiljala svoje pramene svetlobe med visokimi stebri po golih stenah sivega kamna. Ko smo se nadihali te veličine v njeni preprostosti in askezi, smo lahko mirno poležavali v parku ob katedrali, pomalicali svoj obrok in se vrnili v prestolnico umetnosti, ki nas je navduševala na vsakem koraku.

Nekje v bližini Hotel des Invalides smo občudovali Rodinove skulpture, ki so mi poleg impresionistov ostale najbolj v spominu. Bližala se je moja nova maša in z njo odločitev za plašč ali kakšno drugo rešitev. Nastale so štiri štole, saj nas je navdihovala taizejska duhovnost in francoska preprostost liturgičnih oblačil. Krščanski duh slovenskega baroka in realizma nam je bil tuj. Petindvajset let kasneje je nastal prekrasen plašč, na katerem je dozorel Matejev likovni samonikli izraz.

V času mojega bivanja v Rimu me je Matej obiskal sam. Na Apiji antici sva odkrivala sledi Plečnikovih navdihov v kombinaciji kamen, les, opeka. Bil je mesec maj, ko so oljčni nasadi ob cesti ponujali božanski pogled na pomladne rožnate preproge belih in rumenih barv, med katerimi se je množično naselil krhki mak s svojo rdečino. Nastala je slika rajska ptica, ki krasi Tejino in

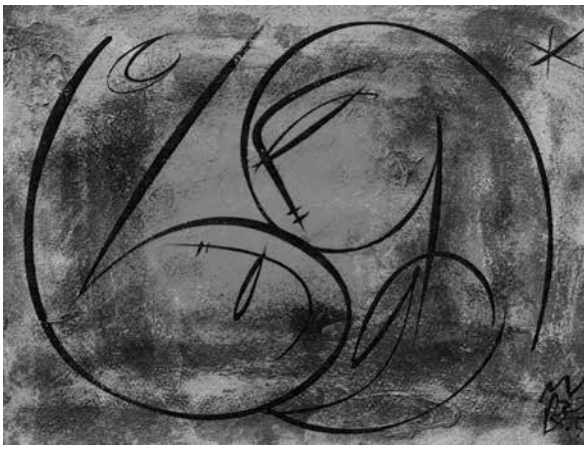
Matejevo stanovanje. Sprehodi po rimskih galerijah in vatikanskem muzeju so bili nadaljevanje moje šole slikarstva. Obema so bili najbližji zgodnjekrščanski mozaiki v cerkvici Santa Presseda in Maria Magiore in ne renesančna monumentalnost večnega mesta. V cerkvi sv. Klemena so naju navduševali ostanki fresk, ki imajo sledi poslikav iz katakomb. Prakrščanski simboli iz prvih stoletij krščanstva so ostali Matejevi spremljevalci do konca njegovega ustvarjanja. V Rimu nam je uspelo leta 1988 pripraviti razstavo slovenskih umetnikov, ki so doma ustvarjali za sakralni prostor.

V Mariboru se je takoj po družbenih spremembah ponudila možnost za ustanovitev galerije Ars sacra, katere namen je bil, da omogoča razstave umetnikom, ki so ustvarjali za sakralni prostor, ali tudi tistim, ki so v svojem umetniškem izrazu iskali in posredovali svetlobo življenja in ne njegove temačnosti. Milček Komelj je v katalogu biblijskega kontrapunkta leta 2002 zapisal:

> V Metlikovičevih delih dominira luč in vsa tema se vsaj pri vrhu preliva v svetlobo: prav nič ni v njih docela mirnega ali čvrsto kompaktnega, ampak vse drhti ter se vrtinči v dinamiko življenje … Vse barve – rdeča, modra, zelena – so kozmične in njihovi prelivi so spoj neba, ognja in sončne zlate luči in teme, ki je le prehod v svetlobo.

Vrhunec najinega prijateljstva in umetniškega sopotništva je kapela v Zavodu Antona Martina Slomška z naslovom *Drevo življenje – drevo ljubezni*, nastala med letoma 2009 in 2011. Skupni biblični in teološki razmisleki so rodili kompozicijo barvnih oken, ki predstavljajo drevo življenja, v katero so vtkani prizori iz Stare zaveze (kralj David in Visoka pesem) na eni in Nove zaveze (Jezusov govor na gori, srečanje s Samarijanko in noseča Marija) na drugi strani tabernaklja. Slednjega obdajata dve okni starokrščanskih simbolov, ki na najpreprostejši in nevsiljiv način govorijo o Bogu kot vertikali, očesu, ribi, zvezdi, in na tabernakeljskih vratih poljub med Bogom Stvarnikom in človekom, med možem in ženo. Spreminjajoča se svetloba dneva in noči barvno kompozicijo spreminja v vedno nove in drugačne igre luči in teme, sonca in ognja, zemlje in neba.

Ko je v zadnjem letu Matej dokončal še bralno polico na ambonu in ko sva kar dolgo iskala rešitev za večno luč in Slomškove relikvije, si nisem predstavljal, da se je že takrat prikradel kakor tat v njegove možgane tumor in da se bomo z njegovimi angeli in pticami iz koledarja za leto 2025 poslovili od slikarja prijatelja, ki je v slovenski sakralni prostor vnesel redko subtilnost in duhovno globino, ki omogoča, da se Matejevih slik in barvnih oken nikoli ne nagledaš.

Njegove ptice so ga ponesle med njegove angele v večno svetlobo Božje ljubezni v mesecu novembru, ki ga na letošnjem koledarju krasi zeleno-rdeča slika dveh obrazov. Enega, ki se sklanja z vso ljubeznijo nad drugega, ki nemočen zre iz rdečega ognja preizkušnje navzgor v nebo, v »šepet pod zvezdami«, kot je naslovil to zadnjo novembrsko sliko.

Dr. Ferdinand Šerbelj

Višnjegorski Nirenbergerji

Franc Anton Nirenberger, *Cehovski zavetniki*, cerkev sv. Ane Višnja Gora (foto: Narodna galerija, Ljubljana)

Že od leta 1478 se Višnjani lahko pohvalijo z mestno samoupravo in blaginjo mnogih obrtnikov, kar je pri sosedih porodilo zbadljivo zgodbo o priklenjenem polžu. V primerjavi s trškim življenjem je bilo v mestnem okolju zagotovljeno zanesljivejše delovanje in utrjeno mesto na kuclju pod opustelim srednjeveškim Starim gradom (Weichselberg) je privabilo tudi mnoge umetnostne obrtnike, s čimer se je v baroku širil dober glas umetnostnoobrtnega središča tega dela Dolenjske. Po arhivskih virih sodeč, ki jih je več kot umetniških del, so v drugi polovici 17. stoletja tu delovali slikarska in pozlatarska družina Fai(y)enzov pa slikarji J. J. Mönhardt, J. Killer in A. Šenovec. V stoletju razcvetelega baroka sta med Višnjani delovala P. Strasburger (†1739) in kipar/rezbar J. Kaple († po 1730).[1] *Za tako majhno okolje Višnje Gore pa je najzanimivejša družina slikarja Franca Antona Nirenbergerja s sinovoma, ki sta nadaljevala očetov poklic, in se jim velja še posebej posvetiti.*

Ni znano, od kod je prišel Nirenberger, a leta 1736 je bil sprejet med meščane kot »*Anton Nirenberger Maller*«. Najbrž ni bil povsem tujec, saj je slovenščino imel za svoj jezik in bil tudi pismeno vešč, kajti ko je kmalu zatem nastopil službo višnjanskega mestnega pisarja, je bil med člani mestnega sveta »kranjski« jezik na splošno v rabi, v Ljubljani pa je med izbiro, ali bo kot novoizvoljeni višnjanski mestni sodnik prisegel po nemškem ali slovenskem obrazcu, izbral slednjega in službo mestnega sodnika s prekinitvami opravljal vse do smrti.

Nirenberger se je rodil okrog leta 1712 in kot dolgoletni Višnjan je svoje življenje sklenil 27. julija 1784, leto za njim še njegova druga žena, s katero pa ni imel otrok. V zakonu s prvo ženo Marijo Ano je družina narasla na osem potomcev in med njimi sta očetov poklic nadaljevala Franc Ksaver in Anton. Vsem novorojencem so bili botri ugledni domačini in Nirenbergerjev status se je dokazoval tudi z njegovimi botrinstvi. Med številnimi višnjanskimi obrtniki je bil leta 1752 edini slikar in kasneje posestnik dveh pritličnih hiš, a arhivi razkrivajo, da so ga v poznih letih mučile gmotne težave, kajti tik pred smrtjo, že jetičen, je v nekem poročilu

[1] Ferdinand Šerbelj, *Izzvenevanje nekega obdobja. Oris poznobaročnega slikarstva na Kranjskem* [razst. kat.], Ljubljana 2011, str. 126–131; temeljiti arhivski pregled, glej Boris Golec, Višnjegorski slikarji 17. in 18. stoletja, njihovo socialno naročniško okolje, *Acta historiae artis Slovenica*, 24/1, 2019, str. 37–81.

potarnal, da je javno službo (s prekinitvami v razponu dobrih štiridesetih let) opravljal iz ljubezni do Višnjanov, s tem pa v lastno škodo in obubožal, kajti zaradi vestnega opravljanja službe je zamudil prenekateri zaslužek.

Nirenbergerjev način slikanja kaže, da ne izhaja iz okolja ljubljanskih slikarjev, bil pa je generacijski sopotnik osrednje četverice ljubljanskih mojstrov čopiča Metzinger-Jelovšek-Bergant-Cebej, a slednjega je preživel kar za okrog deset let.

Franc Anton Nirenberger, *Sv. Barbara*, 1775, župnijska cerkev sv. Štefana Vipava (foto: Narodna galerija, Ljubljana)

Nirenberger je obvladal oljno in fresko slikarstvo ter pozlatarska in polihromatorska dela (t. i. fasmaler), kar je bilo značilno za celostno dejavnost baročne slikarske oziroma podobarske delavnice, ki pa je bila v tem primeru omejena le na mojstra in na pomočniške posege obeh sinov. Danes znana dela je opravil kot pozlatar oltarnih nastavkov; leta 1741 glavni oltar na Vinjem vrhu pri Semiču in enak poseg na oltarju cerkve sv. Katarine na Plešivici pri Žužemberku (uničeno 1943) ter leta 1749 še obnova glavnega oltarja cerkve v Retjah (župnija Hinje).

Ob dosedanjem poznavanju del, na katerih se zazna Nirenbergerjev »rokoslik«, pa pri avtorskem razporejanju njegovih velja zadržanost glede delitve na tri roke. Mojstrovemu čopiču pripadajo dela z lahkotno izvedbo figuralike in dekoracij, slikanih v svetlih tonih živahne barvitosti. V domači župnijski cerkvi sv. Egidija mu velja prisoditi fresko glavnega oltarja s kasnejšo oljno sliko farnega patrona, pripisano F. Steinbergu. V isti cerkvi sta njegovi tudi oltarni kulisi, ki se kažeta izpod beležev in obrobljata rezljana oltarna nastavka z Nirenbergerjevima podoba sv. Štefana in sv. Lovrenca v atikah oltarjev, ki pa sta po slikarski izvedbi sorodni z oltarno sliko cehovskih zavetnikov *Sv. Janez Evangelist s tremi svetniki* v višnjanski cerkvi sv. Ane. Omenjene slike so abeceda Nirenbergerjeve likovne formulacije. Njegova dekorativna veščina v freski se poleg omenjene Egidijeve oltarne kompozicije dokazuje še z oltarno kuliso v Marijini kapeli pri Auerspergovem dvorcu v Čušperku (1766), južno od Grosupljega. Hkrati je na notranji steni pročelja nastala še freska z dopasno podobo apostolskih prvakov. Oltarno sliko, ki jo obdaja Nirenbergerjeva dekoracija, pa kaže pomakniti v nasledstvo delavnice F. Jelovška. V tem gradu, požganem decembra 1943, je bil hranjen Nirenbergerjev ilustriran rodovnik plemiške rodbine Widerkher (sign. in dat. 1766), Nirenbergerjev je tudi portret Antona Medarda Widerkherja (1764, zasebna last). Našemu slikarju poznega obdobja (ali sinu Antonu) pa kaže prisoditi portreta zakoncev Izabele in Ksaverja Langerja (Narodni muzej Slovenije, inv. št. N 17526 in N 17527). Če zaobidemo še nekaj njemu pripisanih slik, pa ne smemo prezreti vsaj

treh oltarnih podob, ki za takratne kranjske razmere vsaka zase pričajo o kakovostnem nivoju našega slikarja. V stranskem oltarju cerkve sv. Notburge pri smledniški graščini je podoba *Sveto sorodstvo* iz okoli leta 1763, kjer je prizorišče z odraslimi osebami in razigranimi otročiči preudarno usklajeno. Glede značilne Nirenbergerjeve barvitosti pa je treba počakati na restavratorski poseg. Da ni po naključju zašel na Gorenjsko, imamo še njegov križev pot v cerkvi v Srednjih Gameljnah pod Šmarno goro (sign. z letnico 1773). Nekje v tem času, ko so že pojemale moči med ljubljanskimi slikarji, je Nirenberger za stranski oltar Florijanove cerkve v Ljubljani naslikal oltarno podobo svetih zdravnikov Kozme in Damijana z onemoglim bolnikom, s čimer se je slikar izognil kompoziciji na takrat priljubljeni božjepotni podobici iz dolenjske Krke.[2] Najbolj znano Nirenbergerjevo delo in tudi v izvedbi najboljše pa je z letom 1775 datirana in podpisana *Sveta Barbara* na oltarju grobne kapele Lanthierijev v vipavski farni cerkvi. Barbara v pretanjeno naslikani draperiji s premišljeno izbranimi barvami in okrasju z rokokojsko gracilnostjo privzdiguje mašni kelih. Kot najboljše znano slikarjevo delo pa ne govori samo o njegovi zmogljivosti, ampak še več. Pomislimo, kako je višnjan »*Nirenberger Maller*« sploh zašel na sam rob zahodnega dela Kranjske. Pojasnilo bi najverjetneje dobili v dejstvu, ki smo ga zaslutili že pri ljubljanski sliki svetih zdravilcev in ob gameljskem križevem potu, da so takrat na oni svet že odšli vsi vidni slikarji ljubljanskega baroka. Na pragu obetavne slikarske poti se je J. Potočnik takrat šolal na Dunaju, A. Herrlein pa je prišel v Ljubljano šele leta 1777. V Gorici je bil takrat že pokojen ustvarjalni A. Paroli, prav tako delavnemu someščanu J. M. Lichtenreitu pa so že pojemale življenjske moči. Vse to govori, da je bil Nirenberger v času najboljših moči pravzaprav edini domačin, ki je lahko zadovoljil zahtevnega naročnika. Žal pa o Nirenbergerjevi sliki sv. Benedikta na Blečjem Vrhu ni več sledu; o njej je S. Mikuž zapisal, da »je v zelo slabem stanju, a izredno zanimiva in v koloristočnem pogledu prav dragocena«.[3]

Andrej Nirenberger, *Sv. Katarina*, ok. 1771, Rečica pri Bledu (foto: Narodna galerija, Ljubljana)

S tem znanjem in utečeno delavnico je Nirenberger lahko v slikarstvo vpeljal svoja sinova Franca Ksaverja, rojenega leta 1736, in mlajšega Antona, rojenega leta

[2] Zaradi preureditve cerkve v pravoslaven bogoslužni prostor je baročna oprema povsem nedostopna.

[3] S. Mikuž, *Umetnostnozgodovinska topografija grosupeljske krajine*, Ljubljana, 1978, str. 107.

1743. Prvorojeni Franc je ostal v očetovi delavnici in se poročil z domačinko Marijo Ban. Zakon je bil blagoslovljen s sedmimi otroki. O njegovem statusu slikarja izvemo le iz krstnih matrik njegovih otrok, a nobeno njegovo delo ni kakorkoli dokumentirano; vse je šlo pod »streho« delavnice. Verjetno ni dosegel očetove zmogljivosti ali mlajšega brata. Glede na neprimerljivost s »starim« Francem bi mu po izvedbi lahko pripisali sliki na stranskih oltarjih cerkve na Blečjem Vrhu pri Grosupljem (*Sv. Filip in Jakob* ter *Sv. Janez in Pavel*), ki bi lahko bili pilotski sliki pri nadaljnjem ugotavljanju njegovega slikarskega deleža. Številna Frančeva družina se je otepala revščine in v kraju je živela v podnajemniškem razmerju – gostačev, kar lahko nakazuje, da odnosi med sinom in očetom niso bili zgledni. Po ženini smrti leta 1790, ko mu je bilo 54 let, pa se je Franc Ksaver izgubil v belem svetu.

Usoda je bila naklonjena bratu Antonu, rojenem leta 1743, ki se je takoj po poroki leta 1765 z domačinko Nežo Vulašič (*Wulasiz*) odselil v Radovljico. Njegovo najboljše delo, ki sledi očetovemu čopiču, sta oltarni sliki *Sv. Ahac* in *Sv. Katarina* (1771) v cerkvi Rečica pri Bledu; predvsem slednja po rokokojski eleganci spominja na očetovo *Sv. Barbaro* v Vipavi. Rečiški mučenki pa lahko ob bok postavimo Antonovo *Sv. Nežo* v Narodnem muzeju Slovenije (inv. št. 1508) in v Ljubnem na Gorenjskem *Sv. Afro* in *Spokornico Marjeto Kortonsko* ter še tamkajšnjih pet polkrožnih platen iz leta 1766. Tudi antependij s sv. Janezom Evangelistom pri loških kapucinih je njegovo delo. Iz leta 1767 je Nirenbergerjev portret znamenitega kamniškega župnika in vnetega obnovitelja cerkva Maksimilijana Leopolda Raspa in še nekaj slik v Tuhinjski dolini. Toda po letu 1771 se za radoveljskim Antonom Nirenbergerjem izgubijo tako arhivske kot tudi slikarske sledi. Najnovejše vesti razkrivajo, da se je njegova življenjska pot nadaljevala na Južnem Tirolskem, kjer so v zadnjem času odkrili nekaj njegovih podpisanih portretov, opredeljenih v devetdeseta leta 18. stoletja in v čas okoli leta 1800 z navedbo Nirenbergerjevega bivanja v Bolzanu (Bozen). Ob tem bi pomislili na morebitnega istoimenskega sina, a vemo, da se mu je v zakonu na dan novega leta 1766 v Radovljici rodila le hči Neža. Tirolske podobe razkrivajo slikarjevo solidno portretistiko (korespondenca Susanne Ruppel – Boris Golec, sept. 2025). Ob tem spoznanju pa se v novem okolju slikarjevega življenja lahko nadejamo tudi nabožne slike. Z Nirenbergerjevim preskokom na Južno Tirolsko se je za nas odprlo novo okno v času in prostoru višnjanskih Nirenbergerjev.

Andrej Nirenberger, *Sv. Ahac*, ok. 1771, Rečica pri Bledu

Saša Quinzi

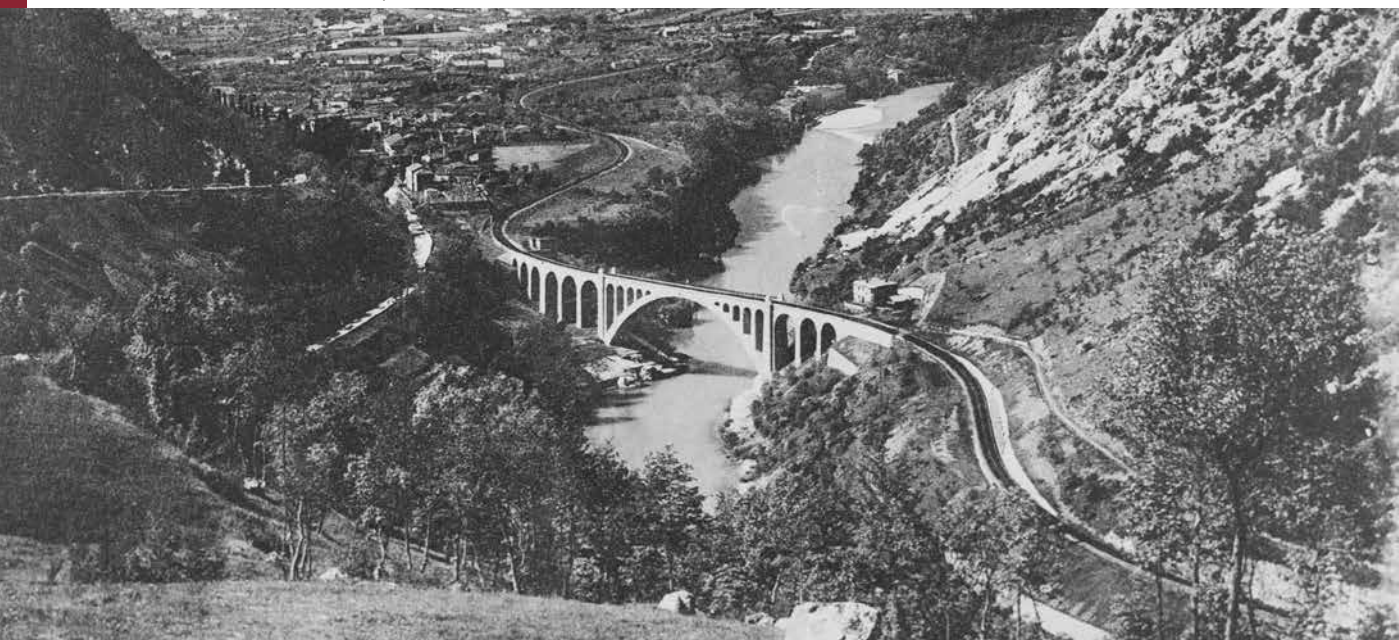
Železnica

Gorica se je na začetku 19. stoletja še vedno oklepala grajskega griča, čeprav so se v njeni neposredni okolici dogajale korenite spremembe, ki jih je povzročila porajajoča se industrializacija. Tempo razvoja so narekovali člani družine Ritter, po rodu iz Frankfurta, ki so se leta 1819 preselili iz Trsta in krojili gospodarsko sliko Goriške vse do prve svetovne vojne. Industrijsko pot so začeli s cukrarno, težišče svojih dejavnosti pa so kmalu prenesli na bregove Soče, ki je zagotavljala potrebno energijo za pogon strojev. Najprej so prevzeli mlin, nato so zagnali predilnici za bombaž in svilo, barvarnico, papirnico in tovarno celuloze. Kot vneti evangeličani so podprli gradnjo cerkve v Gorici. V njej se danes zbirajo metodisti in valdežani.

V navezi z lokalno upravo in dunajsko vlado so Ritterji dosegli, da so železniško traso med Vidmom in Trstom speljali skozi Gorico. Leta 1860 otvorjena postaja Južne železnice (nem. *Südbahn*) se je nahajala daleč od starega središča in je zato pogojevala ves nadaljnji urbani razvoj. Do postaje je bil takrat speljan korzo, široka cesta s promenado v senci platan, ki je v skladu z zgodovino preteklega stoletja večkrat spremenila ime. Na cestnih tablicah je cesarju Francu Jožefu sledil italijanski kralj Viktor Emanuel III., med nacistično zasedbo fašist Ettore Muti, pod zavezniško upravo Franklin Delano Roosevelt in končno Italija.

Ritterji so priložnost izkoristili tudi za parceliranje terenov ob novi vpadnici, kjer so si v desetletjih do prve svetovne vojne premožnejši sloji zgradili vile s parki. Nastala je nova četrt, ki so jo nekateri sodobniki zaradi modernega videza parkovnega mesta označili za »novo Gorico« (»una Gorizia nuova«). Tudi to je najbrž navdihnilo Carla von Czoeringa, da je leta 1873 Gorico proglasil za »avstrijsko Nico« (»Görz, Oesterreich's Nizza«), saj je mesto ob Soči, po izgubi Veneta in Lombardije leta 1866, ležalo na južnih obronkih dvojne monarhije. »Avstrijska Nica« je bil tudi moto, s katerim so želeli privabiti

Solkanski most; foto: Carlo Sclauzero

bogate upokojence iz notranjih predelov države in na ta način okrepiti lokalno ekonomijo.

Isti von Czoering je Goriško opisal tudi kot »deželo nasprotij« (»das Land der Gegensätze«), tako v zemljepisnem kot v jezikovnem smislu, kar se je kazalo tudi na šolskem področju. Na državni gimnaziji, ki je domovala v nekdanjem jezuitskem Werdemberškem zavodu, se je lahko pripetilo, da je slovenski učitelj italijanske dijake učil francoščino v nemškem jeziku. V šolskem letu 1913–1914 je v Gorici zaživela tudi prva slovenska državna gimnazija.

Leta 1907 je Gorico dosegla še trasa Bohinjske železnice (it. *Transalpina*, nem. *Wocheinerbahn*), ki je z Dunaja vodila do Trsta, povezava do Jesenic pa je bila posejana z inženirskimi podvigi. Za polaganje tračnic so bili potrebni nasipi, predori, viadukti in mostovi, med katerimi je seveda najslavnejši Solkanski, saj ima največji kamniti obok na svetu: svetlobna odprtina meri 85 m.

Pri načrtovanju železnice so avstrijski inženirji vzeli v poštev morebitno vojno s sosednjo Kraljevino Italijo. Solkanski most je prva razstrelila ravno avstrijska vojska, ko se je umikala na levi breg Soče po izgubi Sabotina. Zaradi posebne oblike in strukture nosilnih stebrov je ista vojska brez večjih težav ponovno vzpostavila železniški promet ob povratku leta 1918. Iz rečne struge pa so šele leta 1999 izvlekli ostanke prvotne litoželezne ograje, ki jih danes hrani Goriški muzej. Vse kaže, da je načrt za ograjo nastal na risalni deski Jožefa Plečnika, ko je bil na Dunaju zaposlen v arhitekturnem biroju Otta Wagnerja.

Po Bohinjski železnici so nacisti odpeljali v uničevalna taborišča goriške jude, potem ko so zadnje pripadnike aretirali 23. novembra 1943. Mesto, ki je veljalo za Jeruzalem ob Soči, je takrat izgubilo versko in narodno skupnost, izpričano vsaj od konca 13. stoletja. Judje so prvotno strnjeno živeli v ulici Cocevia (hodonim se izgovarja »kočevja« in izhaja iz slovenske »koče«), konec 17. stoletja pa so se preselili v geto na koncu svetoivanske ulice (it. *via San Giovanni*). Tam še stoji sinagoga iz leta 1756, medtem ko se judovsko pokopališče nahaja v Rožni dolini v Sloveniji in je eno pomembnejših v srednjeevropskem prostoru.

Po drugi svetovni vojni je nova meja tekla vzdolž bohinjske proge. Tračnice so podvajale mejno črto in obenem nakazovale tisto prostorsko usmeritev sever–jug, na katero se je lahko naslonil Edvard Ravnikar pri vzporedni ureditvi glavnih prometnic nastajajočega mesta, ki je bilo zasnovano kot mesto v parku. Drugo osišče je bila Škabrijelova ulica (it. *via San Gabriele*) oziroma na slovenski strani Erjavčeva. Poznana je tudi kot aleja zaslužnih mož zaradi doprsnih kipov ljudi, ki so v preteklosti pomembno zaznamovali Goriško. Med njimi je samo eno žensko obeležje, pesnice Ljubke Šorli, ki od leta 2013 stoji zraven spomenika Lojzeta Bratuža iz leta 1978. Ravno za njunima hrbtoma je nekoč stala hiša, v kateri se je 3. septembra 1912 rodil pesnik in teolog Vladimir Truhlar. Oče František, po rodu Čeh, je kot uslužbenec avstrijskih železnic v Divači zasnubil bodočo ženo, Marijo Malnerčič.

Novogoriška postaja Bohinjske proge je bila tako kot tista na tržaškem nabrežju Campo Marzio zgrajena v secesijskem slogu po načrtih Roberta Seeliga. 14. aprila 1906 jo je uradno predal namenu prestolonaslednik Franc Ferdinand, letos zaključena obnova pa ji je povrnila nekdanji sijaj. Danes je mogočna stavba vizitka Nove Gorice in vse bolj prepoznavna stična točka med obema mestoma.

Dr. Nina Novak Kerbler

Kaj/koga lahko predstavljamo

V tem prispevku bomo obravnavali glagol predstavljati, *ki je v zadnjem času izjemno priljubljen. Spada med glagole, ki jih uporabniki jezika radi uporabljajo, ker po njihovem mnenju zvenijo lepše, bolje, višje in bolj učeno. O nekaterih takih glagolih smo že razpravljali v prejšnjih prispevkih, npr.* naslavljati, posredovati, zasledovati, izvrševati *ipd.*

Predstavljati

V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) je glagol *predstavljati* razložen tako:

predstávljati -am nedov. (á)
1. z navajanjem imena koga osebno seznanjati s kom: predstavljala jim je svoje prijatelje; učenci so se predstavljali profesorju
2. delati javno znano kako
a) dejavnost koga: v galeriji predstavljajo skupino najmlajših sodobnih slikarjev; zbor se je prvič predstavljal zahtevnejši publiki / pesnik se v svojem delu predstavlja kot bojevnik za pravice naroda nastopa v vlogi bojevnika
b) lastnost, lastnosti: zelo natančno jih je predstavljal; s to akcijo se slovenska narodna skupnost predstavlja širšemu okolju
// posredovati v najvišji meri lastnosti, značilnosti koga, česa: slika predstavlja različne dobe človekovega življenja / tip, kakršnega predstavlja junak Jurčičeve povesti / na maškeradi je predstavljala ciganko
3. imeti pravico, smeti opravljati kaj namesto koga ali v imenu koga: republiko predstavljajo z ustavo določeni republiški organi; na tem zasedanju je predstavljal državo sam predsednik / on predstavlja zmernejše krilo stranke
4. publ., z oslabljenim pomenom izraža, da kaj je, obstaja: vdor sovražnikov predstavlja resno nevarnost za prebivalce; slaba cesta predstavlja glavno oviro za razvoj trgovine / vsaka od teh knjig predstavlja celoto
5. zastar. poustvarjati, navadno z umetniškim hotenjem, dramski tekst; igrati: danes predstavljajo Shakespearovega Hamleta
(*Slovar slovenskega knjižnega jezika*, www.fran.si)

V *Slovenskem pravopisu* (SP) je obravnavani glagol pojasnjen podobno:

> predstávljati -am nedov. -ajóč, -áje; -an -ana; predstávljanje (á) koga/kaj komu/čemu ~ svoje prijatelje staršem; Slika ~a štiri letne čase; publ.: Vsaka od teh knjig ~a celoto je celota; To ~a velik problem za gospodarstvo je, pomeni
>
> (*Slovenski pravopis*, www.fran.si)

Iz navedenih razlag iz normativnih priročnikov je razvidno, da glagol *predstavljati* pri pomensko nezaznamovani rabi izraža: 1. dejanje, pri katerem z navajanjem imena koga osebno seznanimo s kom (npr. predstavljala jim je svoje prijatelje); 2. dejanje, pri katerem javno seznanjamo širšo javnost ipd. z dejavnostjo koga (npr. v galeriji predstavljajo mlajše umetnike) ali lastnostjo/lastnostmi (npr. slika predstavlja različne letne čase), in 3. dejanje nekoga, ki ima pravico ali sme opravljati kaj/vlogo namesto koga/česa ali v imenu koga/česa (npr. predsednica predstavlja državo). Raba glagola *predstavljati* v pomenu *biti*, *obstajati* ali *pomeniti* je v *SSKJ* in *SP* označena kot *publicistična* in kot taka zaznamovana. Iz spodnjih primerov z glagolom *predstavljati*, ki so iz strokovnih in znanstvenih besedil, ki jih je v lektoriranje prejela avtorica prispevka (označeni so z *), je očitno, da se obravnavani glagol najpogosteje uporablja prav v zaznamovani in odsvetovani rabi, pogosto celo večkrat v istem odstavku. V enem od spodnjih primerov se glagol *predstavljati* ponovi celo v isti povedi, enkrat v pomenu glagola *biti*, drugič pa v prvotnem, nezaznamovanem pomenu.

NAPAČNO	PRAVILNO
	Na srečanjih **so predstavljali** vlogo in elemente modrozelene infrastrukture /.../*
	V člankih **predstavlja** analizo stanja in trendov /.../*
Spodnje primere smo izbrali na podlagi lastnega razumevanja in znanja in **predstavljajo** uvod v poziv k ukrepanju, v katerem so predstavljene usmeritve in pobude.*	Spodnje primere smo izbrali na podlagi lastnega razumevanja in znanja in **so** uvod v poziv k ukrepanju, v katerem so **predstavljene** usmeritve in pobude.*
Ti lagunski muljasti otočki **predstavljajo** ravne površine, ki jih občasno zaliva plima. **Predstavljajo** žarišča biotske raznovrstnosti /.../*	Ti lagunski muljasti otočki **so** ravne površine, ki jih občasno zaliva plima. **So/Gre za** žarišča biotske raznovrstnosti /.../*

Taka stanovanja **predstavljajo** največji delež v Posavski statistični regiji /.../*	Delež takih stanovanj **je** največji v Posavski statistični regiji /.../*
Izvedena pilotna investicija **predstavlja** zgleden primer, kako lahko /.../ učinkovito rešujemo podnebne spremembe.*	Izvedena pilotna investicija **je** zgleden primer, kako lahko /.../ učinkovito rešujemo podnebne spremembe.*
Osrednji del investicije **predstavlja** zadrževalnik padavinske vode, ki bo pomembno prispeval k zmanjšanju poplavne ogroženosti v osrednjem delu mesta.*	Osrednji del investicije **je** zadrževalnik padavinske vode, ki bo pomembno prispeval k zmanjšanju poplavne ogroženosti v osrednjem delu mesta.*
Delavnice **so predstavljale** dragoceno priložnost za aktivno vključevanje državljanov in deležnikov v proces odločanja prek odprtega in konstruktivnega dialoga.*	Delavnice **so bile** dragocena priložnost za aktivno vključevanje državljanov in deležnikov v proces odločanja prek odprtega in konstruktivnega dialoga.*
To **predstavlja** ključen korak k širšemu in bolj strukturiranemu vključevanju javnosti.*	To **je** ključen korak k širšemu in bolj strukturiranemu vključevanju javnosti.*
Podnebne spremembe **predstavljajo** enega največjih globalnih izzivov sodobnega časa, pri čemer so urbana območja med najbolj izpostavljenimi. Ta območja **ne predstavljajo** le točk povečane poplavne ogroženosti, temveč /.../*	Podnebne spremembe **so** eden največjih globalnih izzivov sodobnega časa, pri čemer so urbana območja med najbolj izpostavljenimi. Ta območja **niso** le točke s povečano poplavno ogroženostjo, temveč /.../*

Iz navedenih primerov rabe in števila primerov v besedilnem korpusu *Gigafida* lahko sklepamo, da se v zadnjih letih povečuje raba glagola *predstavljati* namesto glagola *biti*. Predvidevamo, da se uporabniki jezika za tako rabo odločajo zato, ker jim glagol *predstavljati* »zveni« manj običajno kot glagol *biti*. Helena Dobrovoljc je julija 2018 v *Jezikovni svetovalnici* (sicer v zvezi z glagoloma *nasloviti* in *naslavljati*, vendar lahko navedeno prenesemo tudi za glagol *predstavljati*) glede takih primerov rabe poudarila, da uporaba določenih glagolov v novih ali drugotnih/zaznamovanih pomenih ne bi bila problematična, če za te pomene ne bi imeli nobenih drugih ustreznih in uveljavljenih sopomenk. Torej če imamo glagole, ki v nezaznamovani rabi izražajo pomen, ki ga želimo ubesediti (*biti*, *obstajati*), ni razloga za rabo drugega glagola, ki v prvotnem pomenu izraža nekaj drugega (*predstavljati*).

Odgovor na vprašanje, zastavljeno v naslovu prispevka, se torej glasi: predstavljamo (večkrat predstavimo) lahko na primer novega sodelavca različnim poslovnim partnerjem ali dosežke učencev na različnih dogodkih, zunanja ministrica velikokrat predstavlja Slovenijo v tujini ipd., v vseh drugih primerih pa je treba uporabljati glagole, ki v prvotnih pomenih izražajo to, kar želimo povedati.

Nina Kremžar

Pisati, popisati, popraviti

V prejšnjih Vajah v slogu *smo se ukvarjali z obliko pesmi, ki je zahtevala toliko prostora, da tokratno rubriko netipično začenjam z dvema vajama, ki sta ostali in si zaslužita svoje mesto v zadnji letošnji številki.*

1. vaja – dolgi in kratki verzi

Vzamemo neko svojo pesem in jo napišemo na dva načina – najprej v dolgih verzih (lahko segajo do konca strani), nato pa verze razdrobimo (naj bodo dolgi le tri do pet zlogov). Kar je najpomembneje, obe varianti preberemo na glas, ob tem pa skušamo spremljati, kakšen ritem imata obe verziji in kako le-ta vpliva na vsebino.

2. vaja – aliteracija in asonanca

Izberemo si naključno črko (recimo »t«), potem (hitro in asociativno) nanizamo nekaj besed, ki se s to črko začnejo. Iz nastalega seznama si izberemo poljubno število besed (recimo sedem) in napišemo ne več kot dvanajst verzov dolgo pesem, ki vključuje vse izbrane izraze. Da je izziv večji, lahko prosimo nekoga drugega, da nam določi besede. Lahko se poigramo tudi s ponavljanjem besed in spet skušamo zaslišati notranji ritem pesmi.

Pravzaprav takšen bolj praktičen začetek z vajami, kjer eksperimentiramo z obliko (in posledično nujno tudi z vsebino), dobro služi za uvod v zadnjo temo, in sicer popravljanje pesmi. Čeprav je popravljanje poezije v marsičem podobno popravljanju katerihkoli drugih tekstov (gre vendarle za nekakšno obrt), se mi je osebno delo s pesniškimi osnutki na nekem nivoju od nekdaj zdelo drugačno, vseeno bolj čustveno, malo manj otipljivo in posledično težje. Če sem pri prozi vedno lahko s prstom pokazala na odvečno ponovitev, vsebinsko nejasnost ali okorno stavčno strukturo, sem se pri popravljanju pesmi vedno bolj zanašala na intuicijo. A vem, da nasvet, da se mora pesnik preprosto naučiti »biti« s pesmijo in začutiti, kaj je v njej odveč, za bralce te rubrike, ki bi radi osvojili nove veščine, ni najbolj dobrodošlo.

Morda bo bolje služila misel Terranca Hayesa, ameriškega pesnika, ki je v svojem uvodniku k antologiji najboljše ameriške poezije prejšnjega leta zapisal, da od udeležencev svojih delavnic vedno zahteva, da pesmi določijo njeno »vročo točko«. Gre za njegovo idejo, da v vsaki pesmi en ali dva verza nekako ogrejeta preostanek. A vendar gre spet za podoben koncept, kjer mora biti pesnik tisti, ki zna začutiti najmočnejši del pesmi. Skrajni čas je torej, da skušam biti konkretnejša.

Prvi pomemben korak pri popravljanju pesmi je, da si do nje ustvarimo čustveno distanco. Ko pesem preberemo takoj po tem, ko jo zapišemo, se nam bo verjetno zdela boljša, kot je zares. Ko jo bomo prebrali čez dva dni, se nam bo zdela porazna. Potem se nam bo na dober dan spet zdela nekaj najboljšega, kar smo napisali. Ko pa jo bomo (pre)kmalu zagledali v tisku, bi se najraje vdrli v zemljo.

V vseh teh primerih smo na pesem še vedno preveč čustveno navezani. Ugotoviti bomo torej morali, kako in predvsem kdaj dosežemo distanco, ki jo potrebujemo, da zmoremo lastno pesem objektivno presojati. Poudarila sem besedo *kdaj*, kajti tudi najizkušenejši pesniki, ki lahko s svojim besedilom hitro začnejo delati neprizadeto, za pravo perspektivo vseeno potrebujejo nekaj časa. Doseči želimo točko, kjer skorajda pozabimo, da smo besedilo napisali sami, hkrati pa se v tem procesu pretvarjamo, da je avtor pesmi nekdo, ki si od nas zasluži konstruktivno kritiko (in ne sabotaže). Z drugimi besedami, do sebe skušamo biti enako prijazni, kot bi bili do tujca. Čeprav se mi zdi, da čas, ko pesem *počiva*, ne more biti predolg, bi vseeno predlagala, da si določimo točno določen interval, ki ga testiramo in prilagajamo (mogoče ugotovimo, da je tri tedne za nas premalo, in naslednjič poskusimo s šestimi). Ne želimo si namreč, da na pesem pozabimo in se je nikoli več ne dotaknemo – če želimo besedila končati, to pomeni, da jih je treba tudi popraviti. Če si datum, ko se bomo pesmi spet lotili, zapišemo v koledar, bo to morda dobra motivacija. Vmes pa pišemo čisto druga besedila.

Druga tehnika, ki jo lahko poskusimo, je (zdaj mi verjetno že berete misli) glasno branje. Če si prebiramo različne verzije ene pesmi in pozorno prisluhnemo, bomo slišali, kje se prelomi ritem, kje se zaletimo v kliše in kje pozornost morda izgubimo celo sami. Če želimo učinkovitost pesmi zares presoditi, je dobro imeti tudi poslušalce. Ker pa smo ljudje nepotrpežljiva bitja, predlagam nasvet Sigrid Nunez, ki bere svojemu psu – hvaležen poslušalec je vedno najboljša spodbuda.

Ko se zares opogumimo, se odpre svet delavnic kreativnega pisanja. Marsikatera založba, revija (npr. Nebulae), knjižnica ali literarno društvo izvaja nekakšno delavnico. Čeprav nabor vseeno ni tako širok kot v anglo-saškem svetu, garantiram, da bo brskanje po spletu razkrilo kakšno priložnost. Delavnice kreativnega pisanja nam bodo ponudile tisto, kar najbolj potrebujemo – človeško publiko, skupnost ljudi, ki jim je literatura enako pomembna, ki se srečujejo z enakimi ovirami ter izzivi in ki so prav tako pripravljeni svoje pisanje izpostaviti neusmiljeni kritiki. Prav zato je tudi tako zelo pomembno, da takrat, ko sedimo na delavnici kreativnega pisanja, na svoja besedila nismo pretirano navezani. Če smo prišli iskat izključno pohvale in ob prvem znaku konstruktivne kritike zavzamemo obrambni položaj, ker verjamemo, da je naš tekst popoln, malodane svet, saj je na papir padel kot božanski navdih …, potem je bolje, da pisanje nadaljujemo v zavetju lastne sobe. Ko pa kot avtorji odrastemo dovolj, da smo pripravljeni prisluhniti, sprejeti komentarje, jih pretehtati in predvsem delati na tekstu, brisati in izpuščati, dokler ne dosežemo svojega namena, potem se bo, o tem sem prepričana, delavnica kreativnega pisanja izkazala za najplodnejše okolje, v katerem se lahko pisec izpopolnjuje.

In nenazadnje nam ostane še branje, branje in še enkrat branje. Največ se bomo vedno naučili na primerih, tako lastnih kot tujih. Prebiranje pesmi, ki so dobre, ter tistih, ki se nam zdijo slabe, z barvnim flomastrom v roki, da podčrtamo »vroče« točke in tiste »hladnejše«, ki pesem morda spodkopljejo, nas bo naučilo, kako razlikovati med slabo, povprečno in dobro pesmijo ter kako detektirati mesta, ki jih je treba popraviti. Šele ko se bomo naučili v pesmi najti njeno najmočnejšo točko (in ji podrediti preostanek besedila), bomo dosegli Frostov ideal, ki pravi, da »mora pesem, kot košček ledu na vročem štedilniku, drseti zaradi lastnega taljenja«.

Dr. Matjaž Barbo

Kantata *Noetove noči* Tadeje Vulc

Trpljenje ob poplavah avgusta 2023 je nedvomno močno zaznamovalo širši slovenski prostor, seveda pa še posebej okolja, ki so bila najhuje prizadeta. Ljudje smo se vsak po svoje odzvali na tragedijo – eni s skrušenostjo, drugi z besom, eni z bolečino, tožbo, celo z jezo, drugi v mrzličnem delu, iskanju in nudenju pomoči … Vsi pa smo tako ali drugače prisluškovali lastni bolečini in bolečini drugih. Četudi bi si morda tega ne želeli zares priznati, smo v resnici prav v trpljenju najbližje sočloveku in Bogu, ko se zbujajo najgloblja čustva in ko morda najpristneje zaživimo svojo človeškost. Filozof S. Kierkegaard ima trpljenje tudi sicer za temeljno gonilo umetniške ustvarjalnosti. Tragične poplave so na Koroškem, ki je bila posebej prizadeta, zbudile idejo za ustvarjanje posebnega obsežnejšega umetniškega projekta, pri katerem je Kulturno društvo Mohorjan Prevalje spodbudilo pesnico Lucijo Mirkac in skladateljico Tadejo Vulc k ustvarjanju kantate z imenom *Noetove noči*.

V pesnici in libretistki Luciji Mirkac je čustvena intenzivnost doživljanja naravne katastrofe že pred tem zbudila intenziven ustvarjalni odgovor. Pravi, da »je vse, kar se je nabiralo v meni, na mah eksplodiralo in rezultiralo v produkciji več zvrstno zelo raznolikih literarnih projektov«. Ob omenjeni spodbudi pa se je odločila za širšo zasnovo poetskega besedila, v katerem ne ponuja toliko konkretnih podob strašljivega dogajanja, ampak išče bolj njegov širši pomen in veljavo. Zdi se, da se je ob povodnji takšnih razsežnosti nekako sam po sebi vsiljeval simbol Noetove barke. Noe in njegova zgodba sta služila za oblikovanje parabole, ki presega konkretni čas ter posega v izvenčasnost, v neskončnost. Noetova barka je tako postala glasnik večne obljube Božje ljubezni do človeka, ki se paradoksno na poseben način dokazuje tudi v tragedijah, ko pogosto to ljubezen občutimo morda še na poseben način, še posebno globoko. V trenutku, ko se loči »sveto od sveta«, kot občuteno piše pesnica, se na nek skrivnosten način človek odpre Bogu, Bog pa sočutno sklanja k človeku. Podobno, kot je Jezus poučil apostola Pavla: »Dovolj ti je moja milost, kajti moč se v slabosti spopolnjuje.«

Premišljeno in izjemno uravnoteženo besedilo Lucije Mirkac simbolnih dvanajstih delov se v kantati razvršča v štirinajst odsekov z dodanim petnajstim verzom: »In plujem kakor Noe čez previsni rob noči …« Optimistični konec, poln vere v neskončno Modrost, ki ga namesto brezupne »utopitve« izgovarja nedovršni glagol »plujem«, tako na poseben način vzpostavlja paralelo z ljudsko pobožnostjo križevega pota, v katerem se trpljenje, slikano v štirinajstih postajah, sklepa s petnajsto postajo, v kateri zasvita vera v nedovršno neskončnost vstajenjske zore onstran »previsnega roba noči«.

Pesnitev prekipeva od izrazov somračnega potapljanja eshatološkega pomena in razsežnosti. Besedilo kipi od tesnobne stiske, grozečega divjanja in besnenja

naravnih sil, ki se silovito zaganjajo in rušijo vse pred seboj. Slikovite in zvočno nasičene besedilne podobe dopolnjuje poudarjen poetski ritem, ki se v stopnjevanem pulziranju zgošča in narašča, pa spet jenja in drobi. Premišljena umetelna pesniška struktura se ureja v urejene kitične forme, pretehtane verze in domiselne rime, obenem pa prepušča toku pripovedi, se z njim razkraja in trga. Hkrati pesnica svoj izraz prepleta z ljudskimi prvinami, besednimi in refrenskimi ponavljanji, molitvenimi vzkliki, prošenjskimi in zarotitvenimi izbruhi, ritmom delavskih pesmi in otroških izštevank. Liriko srednjeveške simbolike svetega Frančiška dopolnjuje svarilni *Memento mori,* zdravamarijo dopolnjuje prebujanje kralja Matjaža, ljudsko pastoralno spokojnost zamenjajo biblične podobe, Noetovi dnevi se iztekajo v dni Avgusta in v sklepno meditativno spokojnost. Zdi se, da pesnitev s premišljenim formalnim okostjem, poudarjeno ritmizirano strukturo in vsebinsko živopisanostjo sama priklicuje na dan oživitev v glasbenem jeziku, v katerem sta si morda Bog in človek še najbližje.

Močna sugestivnost besedila je zaznamovala tudi pristop skladateljice Tadeje Vulc, ki je, kot pravi, v kompozicijskem toku sledila besedilu in njegovemu metrumu. Razmeroma dolgo pesnitev je nanovo povezala v posamezne stavke in tako oblikovala pripoved, ki predstavlja na drugi strani samosvojo glasbeno »ubeseditev« poezije. Podobno kot pesnica tudi skladateljica sledi bogati zvrstni tradiciji, ko se odloči za eno najveličastnejših in najtrdoživejših glasbenih zvrsti, kantato, ki jo zaznamuje večstavčna raznolika struktura in praviloma obsežnejši izvajalski korpus. Skladateljica je delo namenila velikemu izvajalskemu sestavu, v katerem nastopajo solistična sopran in basbariton, pripovedovalec, mešani in moški zbor ter komorni orkester, ki ga je mogoče razširiti tudi v večji godalni orkester. Kantato je zasnovala kot niz med seboj povezanih točk, solističnih arioznih spevov in recitativov, duetov, pa tudi samostojnih instrumentalnih odsekov. Posebno tehten del glasbene pripovedi pa je skladateljica zaupala obema zboroma.

Podobno kot besedilo v postmodernistični večplastni naslojenosti povezuje arhaične stroge forme z razpuščenimi odseki, se glasbena pripoved na eni strani opira na jasno formalizirano »kvadraturo« strukturno tradicionalno simetrično uravnoteženih odsekov, pri čemer izstopa izrazito ritmizirajoče pulziranje zlasti zborovskega stavka. Na drugi strani pa se kompozicija razstavlja v glasbeno govorico aleatorično svobodnih odsekov, ritmiziran govor ali odprto deklamacijo. Shematsko trdne, celo morda minimalistično toge repetitivne sheme, ki obujajo spomin na otroške izštevanke ali ritem delavnih pesmi, dopolnjuje pomensko dekonstruiran zvočni jezik, pri katerem prihaja v ospredje oster in pokajoč zven konzonantov, sikajoč šum šumnikov, ritem udarcev z nogo ipd. Veliko je zvočnih efektov, skladba je ritmično izjemno razgibana in intenzivna. Živo izvedbo dela po skladateljičinih navodilih spremlja tudi predvajanje elektronsko posnetih in obdelanih zvokov iz narave, ki predstavljajo uravnoteženje jezika umetnosti ter s tem na simbolno pomenljiv način govorijo o iskanju ravnovesja med silami narave ter človekovim poseganjem vanjo in iskanjem sožitja z njo.

Prekomponirano uglasbitev razmeroma obsežnega besedila skladateljica oblikuje v dramatično pripoved, v kateri se navidez zaključene solistične točke, dueti in zbori odprto razpirajo v nezaključenost. Dramaturgija dela se

Fotografija s prve izvedbe kantate *Noetove noči* na Prevaljah, 15. decembra 2024; foto: Nika Hölcl, z dovoljenjem Kulturnega društva Mohorjan

opira na pretok večkrat kontrastnih epizod, ki se prelivajo med seboj in le redko zares sklepajo. Kot posebno sugestiven izstopa meditativni del neposredno pred zaključkom kantate. Vsebinski primat ostaja na besedilu, s tem pa vokalu. Instrumenti so zato razumljivo večinoma v ozadju, le v nekaj odsekih jim skladateljica zaupa vidnejši pomen.

Tonalno je kompozicija ponekod svobodno razprta, v osnovi pa vendar v celoti uokvirjena v tonalitetno jasno opredeljene zaključene odlomke razpoznavno postavljenih funkcijskih odnosov. Kot nekakšna podoba življenja se izvija iz enega tona, se razrašča v harmonsko čistost, prelevi v disonančno trpkost in na koncu vendarle sklepa s svetlim D-durovskim akordom, v katerem slutimo namig na tradicionalno tonaliteto Božjega (*D* v pomenu *Deo*).

Glasba v svoji tonski govorici deluje sveže in novo, a obenem v njej na vseh ravneh prepoznavno izstopajo arhaični vzorci. Zdi se, da se je avtorica s tem približevala tudi deloma amaterskim poustvarjalcem, a vendar ostajala zvesta odgovorni profesionalnosti. Ob ekspresivni sugestivnosti in izpovedni muzikalni erupciji kantate in njene izvedbe pa je tako delo lahko močno nagovorilo tudi širše občinstvo, ki so skladbo z navdušenjem sprejeli pri obeh dosedanjih izvedbah.

Kulturno društvo Mohorjan iz Prevalj je pred kratkim izdalo tudi dragocen, skrbno pripravljen natis partiture kantate z likovno opremo akademika Andreja Jemca in v uredništvu Jožka Kerta, dolgoletnega neutrudnega Mohorjana ter spodbujevalca kulturnega življenja v tem delu Koroške. Jožko Kert je bil tudi eden glavnih pobudnikov za nastanek ter več kot uspešno izvedbo celotnega projekta oziroma je botroval tudi nastanku kantate *Razdvom*, ki je izpod peresa Tadeje Vulc nastala že leta 2010. Obe kantati avtorica v uvodu skladbe tudi tematsko poveže. V spremni besedi k izdaji kantate *Noetove noči* nakazuje celo možnost, da bi se lotila še enega sorodnega dela in tako oblikovala samosvoj kantatni triptih.

Kantato so krstno predstavili decembra 2024 na Prevaljah, januarja 2025 pa je sledila še izvedba v Unionski dvorani v Mariboru. Obakrat sta nastopila dva odlična pevska sestava z bogato tradicijo, prevaljski moški zbor Vres in Akademski pevski zbor Maribor. Ob njih so se predstavili solisti, sopranistka Mateja Potočnik, basbaritonist Klemen Gorenšek, pripovedovalec Vitjan Muršec in komorni orkester koroških simfonikov. Izvedbi je kot dirigentka vodila skladateljica kantate, Tadeja Vulc.

Dr. Aleš Čeh

Ne ubijaj!

(*Dekalog*, Krzysztof Kieślowski, 1988–1989)

Dekalog *režiserja Krzysztofa Kieślowskega je desetdelna televizijska serija, posneta leta 1988 na Poljskem. Vsaka epizoda je navdihnjena s poljudno interpretacijo ene od desetih zapovedi Dekaloga, vendar vsebina ni didaktična in še manj moralistična, temveč gre za filozofsko-etično razpravo o vprašanjih sodobnega življenja, morale, človeške odgovornosti in povezanosti človeškega ter transcendentnega. Dogajanje vseh desetih delov poteka v eni stanovanjski soseski, kar ustvarja občutek skupnega mikrokozmosa – sodobnega babilonskega stolpa, kjer se križajo usode različnih ljudi. Je tudi edina televizijska serija, ki jo je Vatikan umestil na seznam svojih kanoničnih filmskih vsebin.*

Čeprav vsak del *Dekaloga* na svoj način raziskuje moralne meje človekove svobode, peti del, ki ga bomo na naslednjih straneh podrobneje predstavili, izstopa po intenzivnosti, neposrednosti in resoniranju s trenutno politično klimo širom sveta. Peti in šesti del *Dekaloga* tudi sicer izstopata, saj sta bila kasneje premontirana v samostojna celovečerca, ki sta dočakala celo (sicer omejeno) prikazovanje v kinematografih. Za razliko od preostalega cikla sta snemana v filmskem razmerju slike 16 : 9 – ostali so bili namreč snemani v televizijskem razmerju slike 4 : 3.

S semantičnega vidika je peta Božja zapoved nenavadno ukazovalna, sploh v primerjavi s prejšnjimi, ki so predstavljene bolj opisno, tudi z uporabo afirmativnih glagolov: spoštuj, veruj … Peta zapoved je za razliko od njih jasna in dokončna ter ne dopušča dialoga. Peta zapoved ukazuje: ne ubijaj! V prejšnjih delih *Dekaloga* je Kieślowski vse dosedanje tematike obravnaval kot opazovalec brez komentarja, v petem delu pa se povsem jasno in nedvoumno oglasi z govorom enega izmed likov – pravnika Piotorja Balickega, ki ga igra Krzysztof Globisz, sicer znan poljski igralec. Za razliko od ostalih delov v ciklu je ta edini politično motiviran, saj režiser jasno izrazi nasprotovanje smrtni kazni. Ta je bila na poljskem zadnjič izvedena leta 1996 in uradno ukinjena leto kasneje, a je maja 2023 48 % Poljakov soglašalo z izjavo takratnega premiera, da bi smrtna kazen za najhujše zločine morala biti uvedena nazaj. Televizijski *Dekalog* se je tako ponovno izkazal za večnega, saj je vprašanje očitno še danes izjemno pereče.

Film se otvori s karakterizacijo taksista srednjih let, ki je predstavljen kot malomaren, domala zloben. Noseči ženski odpelje pred nosom, preden bi lahko sedla v njegov taksi; spogleduje se z mladimi puncami in se prostaško naslanja nad njimi; norčuje se iz svojih strank in jih obravnava netolerantno, obsojajoče. Za podobno nesimpatičnega se izkaže Jacek, enaindvajsetletni

samotar, ki blodi po varšavskih ulicah. Videti je, da uživa, ko nekomu prizadene bolečino; vsepovsod, kjer se znajde, pa za sabo pusti nered in kaos. Njegovo zlobo omilijo zgolj mlajše punčke – najprej dekle, ki jo slika ulični umetnik, nato fotografije deklic med prvim obhajilom, ki so razstavljene pred fotografskim studiem, nazadnje pa še dve deklici, ki ju opazuje skozi okno restavracije. Gledalec zaradi tega dobi občutek, da kruta in neusmiljena plat Jacka ni edina, ki zaznamuje njegov karakter, a pretirano z njim ne more sočustvovati, saj je več kot očitno surov in zloben, praktično sadističen, njegova nežnost do mlajših deklet pa na tej točki še ni pojasnjena.

Reprodukcija reklamnega plakata za film; vir: Wikipedia

V usodnem trenutku se Jacek usede v taksi in po nekaj minutah vožnje na videz brez razloga nasilno zadavi voznika, ki ga je film spremljal na začetku. Prizor davljenja je izjemno mučen, saj traja več minut (naj bi bil eden najdaljših prizorov umora v filmski industriji), hkrati pa je tudi zelo nazoren. Režiser s spretnimi prijemi nakaže, da Jacek ni kaljen morilec. Ko taksista zadavi, se po radiu zasliši glasba, vokalno petje nekih deklet, ki Jacka vrže iz tira, zato avtoradio iztrga in uniči. V filmski verziji se po umoru nekaj časa prevaža z avtomobilom. Kmalu ga ujame policija, kjer v zgodbo vstopi še tretji protagonist. Gre za odvetnika, ki bo na zatožni klopi branil Jacka. O življenjskih nazorih odvetnika sicer slišimo že prej, saj je v serijo na inovativen način vključen njegov zaposlitveni intervju, kjer zavrže primernost kakršnekoli smrtne kazni.

Jacek je aretiran in serija se časovno prestavi neposredno na izrek kazni oziroma dogajanje po izreku, ko je že obsojen na smrtno kazen. Odvetnik Piotr doživlja napade tesnobe, saj se počuti odgovornega, da bo Jacek usmrčen. Usmrtitev je podobno kot umor prikazana neposredno, upodobljena je naravnost grozljivo. Obešanje traja več minut, slišimo grozljivo ječanje, jok in vzklikanje. Vsa eksplicitnost pokazanega je z namenom, da bi se kot gledalec zavedali, da noben umor ni upravičen, niti potrjen s pravnim institutom smrtne kazni. Eksplicitnost pokazanega nam sporoča, da z vsakim umorom zanikamo vse, kar je božjega v človeku. Po usmrtitvi njegovega klienta se odvetnik odpelje proti nekemu gozdu, kjer v agoniji kriči in gledalcu obupan preda govor o zlu smrtne kazni. V tem prizoru sem prepoznal glas avtorja – resnično se mi je zdelo, da je Kieślowski vanj položil svoje besede, svoje mnenje, svoj nevzdržen odpor do umora, celo umora v imenu pravnega sistema in miru. Avtor je sicer v več intervjujih povedal, da filme namerno snema tako, da težko deduciramo njegove osebnostne nazore, a v petem delu *Dekaloga* si je dovolil minuto jasnosti. Kieślowski trpi, ko pomisli na umor. Zato je prizore davljenja taksista in usmrtitve z obešanjem posnel tako nazorno, eksplicitno. Ker je želel, da trpimo tudi mi – gledalci. Da se bojimo, da nas je groza … Občutke gledalca pa je želel dodatno ojačati še z enim, posrečenim detajlom.

Napisali smo, da se Jacek tik pred storjenim umorom prevaža v taksiju. Taksistu, ki ga bo kmalu umoril, pomigne, naj zapelje na stransko ulico. Tik pred poslednjim zavojem pa se zunaj avta nanj ozre Artur Barciś, skrivnostni gost

Odsev zla v melanholični Varšavi (zajem zaslona)

serije, ki uteleša angelsko prezenco in se na naključnih mestih pojavlja v serialnem ciklu. Nad Jackom je zgrožen, pogleda ga z mešanico strahu in nelagodnosti, nato pa pogled v grozi umakne. Prizor je izjemno močan, saj smo iz prejšnjih delov navajeni, da je Barcińova angelska prezenca dominantna – mi smo tisti, ki se bojimo njegove angelske navzočnosti, on pa se ljudi ne boji. A Jacekova duša je temna, Jaceku se odrešitev ne obeta. Kdo je torej lik, ki ga uteleša Barciś? Je angel, zlodej? Od Boga ali od hudiča poslan opazovalec? Je simbol Kristusa, ki se sprehaja po zemlji in opazuje poljsko ljudstvo? Zakaj se tolikokrat ozre neposredno v kamero? Čemu njegov pogled deluje preračunljiv, kakor da nas ocenjuje, ali smo dovolj dobri, vredni, zmožni priti do pravilne odločitve?

Peti *Dekalog* vizualno odstopa od preostanka serije. Čeprav se celotna serija dogaja v mračni in nekoliko sivi Varšavi, so v tem primeru barve, ki se pojavljajo v filmu, bolj rumenkaste. Film je sneman pod nenavadnimi koti, marsikdaj je kak del slike zatemnjen, zaradi česar pride do učinka distorzije pri gledalcu, celo slabosti. Kakor da bi ob Jacku ves svet postajal temen, hladen, nedostopen. Tudi ostali liki delujejo hladni. Ko se sodnik, ki je izrekel končno kazen, pogovarja z odvetnikom, prevzame odgovornost za sodbo. Pravi, da prevzema odgovornost, čeprav ni ničesar, kar bi se sodno gledano lahko odvilo drugače. Njegova ravnodušnost je strašljiva – in še bolj intenzivna zaradi snemalnih kotov in barv.

V *Kratkem filmu o ubijanju*, kakor je naslovljena filmska različica petega *Dekaloga*, se občasno čuti didaktičen pristop, ki gledalca uči o nemoralnosti smrtne kazni. Čeprav se glede vsebine sicer osebno z avtorjem strinjam, mi je škoda, da je popustil glede stroge nedidaktičnosti svoje filmske vsebine. Občutek imam, da scenarista nista uspela zadovoljivo in smiselno zapolniti dodatnih dvajsetih minut, ki sta jih morala posneti za predvajanje v kinematografih, zaradi česar sta dodala preveč družbeno-kritičnega komentarja. Ko sem peto epizodo pred leti gledal prvič, se mi je zdela ena najmočnejših v ciklu. Predstavljena moralna dilema se me je dotaknila, zdela se mi je globoka in močna. Sedaj, par let kasneje, pa se mi zdi najšibkejša, saj se ne morem znebiti občutka, da bi moral Kieślowski umor obsoditi predvsem z duhovnega stališča in ne političnega. Tudi liki se zdijo manj kompleksni kot v njegovih ostalih filmih. Sicer nekaj globine premorejo, pa vendar – od vseh likov v *Dekalogu* (to nanese kakšnih dvajset pomembnih likov) se zdi odvetnik edini resnično enodimenzionalen. Vsi ostali med serijo doživijo pretres, ki poglobi njihovo spoznanje, odvetnik Piotr pa ostane pretežno isti nasprotnik smrtne kazni kot na začetku. Poleg tega se mi zdi film preveč ekspliciten. Svoj namen sicer doseže, žal pa mu eksplicitnost odvzame nekaj umetniške vrednosti. Seveda ni nič narobe z nasiljem v umetnosti, niti z zelo nazornim nasiljem ne, vse je del filmske umetnosti, gre le za to, da v *Dekalogu* to nasilje ni tako kakovostno umeščeno v kontekst, kot bi si gledalci želeli.

Ddr. Igor Grdina

Miklošičev izziv

Jezikoslovci in zgodovinarji so pri obravnavi dela Frana Miklošiča vedno imeli težave. Ne le na Slovenskem. Lingvistom je (p)ostal sfinga zato, ker so bili – vsi po vrsti – strokovno ožji od njega, historiki pa so bili zmedeni, ker so površno brali dokumente davnih dni, saj niso upoštevali vanje vtisnjene avtorske oziroma pričevanjske paralakse. Tu in tam se je našel kdo, ki se je pri tematizaciji Miklošičevega življenja in dela zavestno izognil posameznim epizodam – misleč, da mu vljudnost narekuje zamolčevanje. Na drugi strani pa so se neredko delali sklepi o celoti na podlagi parcialno uzrtih posameznosti. Na očitne sledove nelagodnosti naletimo tudi v Slovenskem biografskem leksikonu, ki v prispevku o Miklošiču niti ne omenja cenzorskega posega v Prešernove Poezije*, medtem ko njegovo sprejemanje Kopitarjevih misli o jeziku svetih bratov Konstantina in Metoda povezuje z domoljubnimi razlogi. Takšna ravnanja pa zamegljujejo dejansko stanje.*

Premislimo najprej zadevo s *Poezijami*! Prešeren se je zavedal, da je *Zdravljica* v času absolutističnega reda v habsburški monarhiji neobjavljiva. Poskusil jo je spraviti v tisk kmalu po nastanku, saj je režim zaradi čedalje manj uspešno prikrivanih nasprotij med konservativnim kanclerjem knezom von Metternichom in iz leta v leto očitneje proliberalnim državnim ministrom grofom Kolowratom-Liebsteinskym začel kazati rebra, vendar je tudi v takšnih razmerah v Ljubljani doživel zavrnitev. Tedaj je objavo njegovih verzov onemogočil cenzor Jurij Matija Šporer, ki je kot zdravnik pripadal stroki, na katero oblast zaradi usmerjenosti k eksaktnosti ni mogla posebej učinkovito pritiskati. *Zdravljica* je bila kot celota v popolnem nasprotju z idejo konservativnega absolutističnega reda: usmerjala se je k svobodnim ljudem dobre misli ter k narodu, ki suvereno odloča o sebi, in je v tem enak drugim. A tudi najliberalnejši nadzorniki mišljenja, ki jih je vezala dolžnost službe zakonom, so tedaj lahko zamižali kvečjemu na eno oko: tako je Prešeren mogel objaviti *Pesem od železne ceste*, ki je s slavljenjem mobilnosti napadala le statičnost fevdalnega reda. Seveda sta svoje prispevala tudi lahkoten ton teksta, ki je (pol)uspaval ljudi z režimskimi naočniki, in datum natisa: Bleiweisove *Novice* so *Pesem od železne ceste* objavile 16. aprila 1845 pod čestitko cesarju Ferdinandu Dobrotljivemu za rojstni dan!

Ko je kasneje Prešeren pripravil za natis svoj opus – spremembe v *Sonetnem vencu*, *Glosi* in drugih pesmih dokazujejo, da v svojih zadnjih ljubljanskih letih ni bil na poti pešanja ali celo razkroja, saj so bile nove verzije izrazno močnejše od prejšnjih –, je upal, da bo *Zdravljica* z izpustom bojevite tretje kitice morda šla skozi cenzurne žrmlje. Pesem bi kak ne posebej okreten nadzornik mišljenja lahko razumel tudi zgolj površinsko – kot napitnico za gostilniškim omizjem. Takšno branje je spodbujal tudi kozarce evocirajoči vizualni vtis kitic.

Vendar je Miklošič, ki je na položaju cenzorja za slovanske jezike nasledil Kopitarja, vseeno posegel v *Zdravljico*. Menil je, da bi se mogla kitica, ki

Fran Miklošič (skrajno levo) na sestanku, ki se ga je udeležil tudi prestolonaslednik Rudolf (skrajno desno, v uniformi). Vir: iz zbirke prof. Grdine.

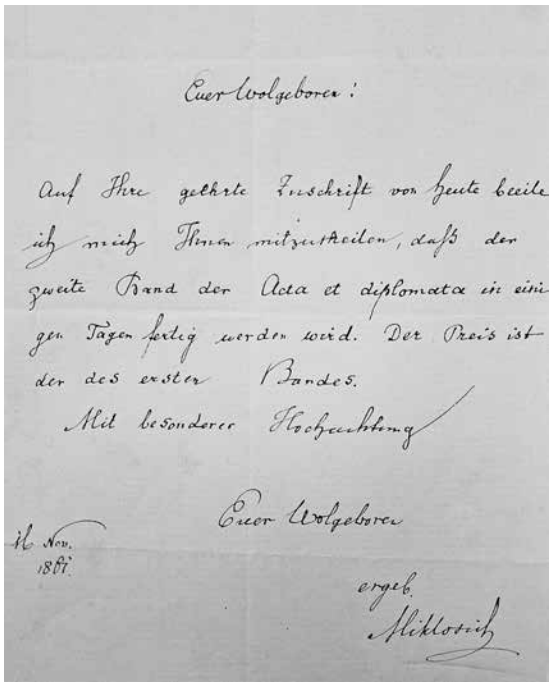
govori o edinosti, sreči in spravi, razumeti v panslavističnem duhu. Upošteval je Prešernovo izrazno spretnost in ni trdil, da je ta del pesmi napisan s takšno tendenco, temveč je dal vedeti, da je takšno tolmačenje mogoče. S tem je pesnika samega varoval pred sumom, da je panslavist – kar bi gotovo otežilo njegov položaj.

Je pa še nekaj, na kar Miklošič ni opozarjal, čeprav je malo verjetno, da bi se izmaknilo njegovemu ostremu očesu: formulacija o otrocih Slave je vzporedna začetku *Marseljeze*. Tudi v slednji se terminologija, ki je znana iz družinskih razmerij, uporablja za označevanje zveze med domovino in njej pripadajočimi ljudmi. *Marseljeza*, ki je nastala kot bojna pesem Renske armade v francoski revoluciji, je bila emblem vsega, kar habsburška monarhija ni bila. Prepoved kitice iz povsem drugega razloga je pesnika na neki način varovala, saj ni vzbujala suma, da so mu blizu ideje, ki jih je režim štel za najnevarnejše.

Za Prešerna je bilo to zelo pomembno, saj se mu je ravno v tistem času nasmihala advokatura v Kranju. Pesnik je za samostojno opravljanje poklica, ki si ga je izbral, namreč potreboval dovoljenje oblasti. Odvetniška služba, ki je v pravdah omogočala izrekanje kritičnih besed o obstoječem redu, je bila v predmarčni dobi odvisna od odločitve države. Ni bilo dovolj, da je človek uspešno zaključil univerzitetni študij ter opravil prakso in izpit iz usposobljenosti, temveč je moral biti tudi izbran na razpisu. To je omogočalo nadzor vladnega aparata nad advokati. Še prej pa protekcijo in podobne laksnosti, kajti Metternichov režim je bil po nekoč znani krilatici s šlamparijo omiljena tiranija. Zato ne preseneča, da so bile v času, ko se je reševala Prešernova vloga za odvetništvo v Kranju, zvezde na pesnikovi strani: akt o njegovi namestitvi je bil na Dunaju podpisan, še preden so v cesarsko mesto iz Ljubljane prispeli vsi zahtevani dokumenti. Vse kaže, da je imel prvak slovenskega Parnasa na najvišjih mestih vplivne zagovornike – za kar bi lahko bil zaslužen njegov nekdanji gojenec grof Anton Alexander von Auersperg. Ta je res bil razvpit kot liberalec, toda družinsko zaledje mu je kljub temu omogočalo stik z najvplivnejšimi vladnimi krogi. Nekoč ga je dal predse poklicati celo sam knez von Metternich, prvi policaj in cenzor države, grof Joseph Sedlnitzký von Choltiz pa je njun pogovor poslušal skrit za zaveso!

Miklošič, ki se je za Prešerna in njegovo ustvarjalnost zanimal že v svojih graških letih, ko je s Stankom Vrazom poskušal slediti tradiciji *Pisanic* in *Kranjske čbelice* in v življenje priklicati almanah *Metuljček*, gotovo ni imel niti najmanjšega namena škodovati pesniku in njegovemu delu. Cenzuro je opravil v skladu z minimalnimi pričakovanji oblasti: poleg ene kitice *Zdravljice* je prečrtal samo še epigram, ki je zbadal Antona Murka: duhovnika, ki je izdal Volkmerjeve pesmi,

je drastično označil za Iškarijota. A tudi v utemeljitvi te prepovedi je bil Miklošič obziren: ni poudarjal, da ščiti dostojanstvo posvečenca, temveč živečega človeka. S tako zasukano formulacijo je Prešerna posredno ščitil pred morebitnimi obtožbami, da ima težave s Kristusovimi služabniki. Z nekaterimi se res ni najbolje razumel, z mnogimi pa se je. Glede na to, kako je predstavil duhovnika v *Krstu*, bi bil očitek, da je nasproten posvečencem na splošno, kričen. Še več: v pismu uglednemu češkemu pesniku, jezikoslovcu, kritiku in prevajalcu Františku Ladislavu Čelakovskemu je Prešeren avgusta 1836 namignil na zvezo med Črtomirjem, ki po popolnem porazu in pokolu svoje vojske ne naredi samomora, in mislimi o prenašanju nesreče, kakršna po posameznikovem občutenju presega njegovo mero, v Avguštinovi *Božji državi*. Anton Slodnjak je menil, da je ta cerkveni učitelj polagoma začel vplivati tudi na pesnikovo razumevanje ljubezni.

Euer Wolgeboren!

Auf Ihre gefehrte Zuschrift von heute beeile ich mich Ihnen mitzutheilen, daß der zweite Band der Acta et diplomata in einigen Tagen fertig werden wird. Der Preis ist der des ersten Bandes.

Mit besonderer Hochachtung

Euer Wolgeboren

11 Nov. 1861.

ergeb.

Miklosich

Miklošičevo pismo poimensko neznanemu »blagorodju« z dne 16. novembra 1861. V oči pade raba humanistične latinice za besedilo v nemščini. Za zapis slednje se je tedaj praviloma uporabljala gotska kurziva. Vir: iz zbirke prof. Grdine.

Nobenega dvoma ni, da je Miklošič na Prešernovo literaturo gledal povsem drugače kot Kopitar, ki se je nad njo sarkastično zmrdoval. Prav tako je dobro poznal razmere v cesarstvu Ferdinanda Dobrotljivega: po filozofskem doktoratu, ki si ga je junija 1838 pridobil na graški univerzi, si je na dunajski čez leto in pol prislužil še pravnega. Nekaj časa je delal v pisarni uglednega prestolniškega advokata Michaela Bacha, ki je leta 1841 skupaj z bratom, univerzitetnim profesorjem in notarjem Johannom, ustanovil Juridično-politično čitalnico. To po vsej širini odpira vprašanje intenzivnosti Miklošičevega znanstva z mnogimi liberalnimi duhovi, ki so se zbirali okoli obeh pravnikov. Kar dobro se je utegnil seznaniti tudi s Michaelovim sinom Alexandrom, ki je po očetovi smrti decembra 1843 prevzel njegovo pisarno. V dnevih »avstrianske prekucije« 1848 je mladi Bach postal pravosodni minister v liberalnem kabinetu barona Antona von Doblhoffa-Dierja. Svobodomisleci so v stremljivem advokatu videli svojega človeka. Nekateri so ga celo šteli za ministra z barikad, drugi pa so o njem govorili: »Mož prava – pravi mož«. Vendar je Bach hitro postal človek dvora; ko je arhitekt Habsburžanom prijazne ustavne politike grof Franz Stadion leta 1849 neozdravljivo zbolel, mu je pripadlo vodenje notranjega ministrstva. Državno krmilo je hitro usmeril v smer novega absolutizma. To je bilo usodno za mnoge liberalce – ne pa tudi za Miklošiča, ki se je medtem uveljavil kot vodilni raziskovalec in poznavalec slavistike ter kot revolucionarni politik. Bil je namreč predsednik dunajskega društva Slovenija, ki je na območju, ki so ga poseljevali rojaki, terjalo oblikovanje posebnega kraljestva. Kot tak je bil tudi izvoljen v (enodomni) državni zbor.

Na prvi pogled je nenavadno, da je Miklošič v parlamentu skozi čas vse manj izstopal. V začetku njegovega dela je bil zelo opazen, saj je postal eden od treh predstavnikov štajerske dežele v ustavnem odboru državnega zbora, ki je bil ključnega pomena za uspeh revolucije. A ta je v zapletenih razmerah, ko so se v Piemontu, Benečiji in na Ogrskem vneli ogorčeni spopadi, vse bolj zastajala. Vse kaže, da je imel Miklošič zelo tenak politični sluh in razvit preživetveni instinkt. Vlak revolucije, za katerega se je ob razglasitvi zemljiške odveze septembra 1848 zdelo, da bo močno pospešil hitrost, se je naslednjega meseca po ponesrečeni vstaji v prestolnici premikal le še v polžjem tempu. Parlament se je z Dunaja preselil v moravsko zatišje, v Kroměříž. Četrtega marca 1849 je bila »avstrianska prekucija« v bistvenem smislu končana: državni zbor je bil z dvornim udarom razpuščen. Obenem je bila s cesarskim patentom razglašena ustava, ki jo je pripravil grof Stadion. Dvoru se je mudilo uveljaviti lasten konstitucionalni akt, saj je želel prehiteti sklepe vsenemškega parlamenta v Frankfurtu. Ta je svojo ustavo, katere moč naj bi se raztezala čez dobršen del habsburške monarhije – tudi na večino slovenskih pokrajin –, razglasil 28. marca, se pravi še istega meseca. Toda nobeden od teh dveh konstitucionalnih aktov ni zares zaživel.

Ustava grofa Stadiona, ki je že v predmarčni dobi kot vladarjev namestnik v Primorju opazil Slovence – bil jim je celo nekoliko naklonjen –, pa čisto brez pomena le ni bila. Z njo se je oblikoval Cesarski svet, ki se je pozneje, leta 1861, preobrazil v novi (dvodomni) parlament. Prav tako so bile uveljavljene pomembne državljanske pravice. Narodi za mejami monarhije so bili vrh vsega razglašeni za enakopravne, kar je pomenilo tudi skrb za različne jezike. Nemščina ne tedaj in ne pozneje v habsburški monarhiji pravnoformalno ni postala državni jezik.

Miklošič, ki je kmalu zaznal spremembe na revolucionarnem barometru, je ugotovil, da kraljestvo Slovenija, katerega oblikovanje je terjal, ne bo moglo zaživeti. V njegovi politični usmeritvi neprijaznih razmerah ni poskušal riniti z glavo skozi čedalje trši politični zid novega absolutizma. Ljudem je poslej služil kot znanstvenik. Zelo ga je čislal minister za bogočastje in poučevanje grof Leopold von Thun, ki se je zavedal velikega pomena slovanskih jezikov. Miklošič, ki je preučeval idiome približno polovice prebivalcev habsburške monarhije, je zato hitro napredoval: 30. aprila 1849 je na dunajski univerzi postal izredni profesor za slovansko filologijo, naslednje leto pa že ordinarij. Alma Mater Rudophina ga je posadila celo na rektorski položaj (1854), trikrat pa je njeni filozofski fakulteti služil tudi kot dekan (1851, 1856, 1865).

Vzpon Frana Miklošiča v dunajski akademiji znanosti je bil zaradi njegove nepogrešljivosti v slavistiki še hitrejši. Leta 1848 je postal njen dopisni, 1851 pa redni član. Cesarska država je priznala njegov pomen tudi s poplemenitenjem ter podelitvijo naslovov dvornega in pravega tajnega svetnika. Leta 1862 je prvak slavistike postal še dosmrtni član zgornjega doma parlamenta – Gosposke zbornice. Ugled si je pridobil tudi pri poznavalcih neslovanskih jezikov, o čemer pričuje njegova korespondenca s hudo neortodoksnim nosilcem stolice za romanistiko na univerzi v Gradcu Hugom Schuchardtom, ki je s svojimi pobudami vplival na mnoge lingviste – pri nas na Frana Ramovša. Miklošičev

sloves se je kmalu razširil po Evropi; tako mu je bilo leta 1869 dodeljeno zelo cenjeno prusko odlikovanje Pour le Mérite za znanosti in umetnosti.

A vrnimo se k trdi vsakdanjosti dobe zamirajoče »prekucije« in porajanja novega absolutizma. Oktroirana ustava je s priznanjem različnih narodnosti utemeljevala potrebo po pripravi prevodov pravnih aktov. Miklošič je prek Mateja Cigaleta uveljavil svojo vizijo enotne knjižne slovenščine, ki je prodrla tudi v Državljanski zakonik. Čeprav je sodeloval v dogovorih za jezikovno poenotenje v delu južnoslovanskega prostora, je v pokrajinah svojih rojakov zavračal še žive iliristične tendence. To je bila velika uveljavitev duhovne Zedinjene Slovenije, ki je ni bilo več mogoče spregledovati. V skladu s svojimi predstavami o jezikovnem razvoju je Miklošič za svoje rojake sestavil tudi gimnazijska berila. V njih je na začetku upošteval spomenike iz slovstvene zakladnice svetih bratov Konstantina in Metoda. Veliki znanstvenik se je zavedal, da narave in virov nobenega jezika ne izpričuje samo glasoslovje. To velja tudi za staro cerkveno slovanščino. Nič manj ni pomembno besedje, ki je bilo v primeru knjižnega jezika svetih bratov zakoreninjeno vsaj med delom prednikov modernih Slovencev. Še več: nespregledljiv del krščanske terminologije je v njem od vsega začetka dokazljivo iz moravsko-panonskega prostora. Miklošičeva primerjalna slovnica slovanskih jezikov je bila značilno napisana tako, da se je iz nje dalo izluščiti tudi slovensko gramatiko. Za to je poskrbel Josip Šuman leta 1881.

Kljub temu marsikateri rodoljub Miklošiča ni maral. Janez Trdina je v avtobiografiji zapisal, da je Miklošič izgubljeni sin »matere Slavije«. Tako je sodil zato, ker veliki filolog z rojaki ni govoril slovensko – saj naj bi se svoje materinščine sramoval ali pa je ne bi več znal v dovoljšnji meri. Filologi naj ga kar častijo, kolikor jim drago, a na svetu obstajajo še druga merila! Vendar Trdina ni pomislil na to, da je Miklošič poznal dunajske razmere v času Bachovega absolutizma, ki je strogo nadzoroval intelektualce.

Nič prijaznejši ni bil Miklošiču niti Ivan Tavčar, ki je Izidorju Cankarju zaupal, da je cesarja slavistov nekoč celo razglasil za nemško s… Visoški gospod, ki si je zaradi svoje prostaške oznake prislužil zamero jezikovno hipersenzibilnega Frana Levstika, je bil jezen zaradi nekega glasovanja v Gosposki zbornici. Miklošič da je potegnil z Nemci! Toda učenjak je slej ko prej razmišljal s svojo glavo: pamet nima nacionalne pripadnosti. Vsekakor pa je treba reči, da je bil Miklošič vedno zelo subtilen pri vprašanjih, ki so zadevala Slovane. Čeprav je sam menil, da si narodi manjšega števila pripadnikov ne morejo izbirati velike kulture, na katero bi se oprli, temveč jim je ta dana z geografskim položajem, je svojo daljnosežno misel ilustriral s primerom Madžarov, med katerimi so se posamezniki ogrevali za profrancoski kurz in zavračali pronemškega. Za primer značilno ni izbral katere od slovanskih skupnosti.

Miklošičevi avtografi pa izdajajo še eno posebnost: nemščino je veliki slavist pisal s humanistiko. Ne s kurzivno gotico, ki je bila tedaj pri rabi tega jezika običajna. Ni dvoma: gre za malenkost, vendar takšno, ki ni brez pomena. Miklošič tudi toliko in toliko let po tem, ko je kot nihče drug razširil slavistična obzorja – ob tem pa odprl še prenekatero drugo okno –, ostaja raziskovalni izziv.

Dddr. Mira Delavec Touhami

Med resnico in legendo: Veronika Deseniška nekoč in danes

Letos obeležujemo 600-letnico smrti Veronike Deseniške, ki spada med najprepoznavnejše ženske poznega srednjega veka na Slovenskem. V želji po odkrivanju še neodkritih ali manj znanih znanstvenih dejstev o njej je Kulturno društvo Josipine Turnograjske organiziralo 5. septembra 2025 na gradu Turn v Potočah pri Preddvoru simpozij, na katerem je sodelovalo enajst izjemnih predavateljev in predavateljic. Program sta vodila dr. Franc Križnar in dddr. Mira Delavec Touhami.

Prof. dr. Stane Granda je v prispevku *Grad in ljubezen* predstavil vlogo plemstva na Slovenskem, pri čemer je poudaril, da je v slovenski zgodovini še vedno prisotno mnenje, da plemiči niso pomagali kmetom in niso poskrbeli za okoliško prebivalstvo. Pri tem je po mnenju dr. Grande preveč redko izpostavljeno, da so plemiči imeli veliko svojih nezakonskih otrok, za katere so zelo dobro poskrbeli in jim nudili številne privilegije, kakor tudi materam teh otrok. Tako se predavatelj sprašuje, kdaj bo prišel čas, ko bomo lahko zgodovino proučili tudi na drug način, predvsem pa s poudarkom na tem, da slovenska zgodovina ne temelji samo na kmečkem prebivalstvu, ampak tudi na plemstvu.

Pater dr. Karel Gržan je v prispevku *Pater Arnold kot rešitelj zagonetk v ljubezenski zgodbi Friderika in Veronike* osvetlil vlogo patra Arnolda. Če je zgodba med Romeom in Julijo samo »odlično domišljena tragedija«, kot je zapisal William Shakespeare, pa naš prostor ohranja neizmišljeno uspešnico, ki jo lahko vzporejamo z omenjeno. To je zgodba ljubezni med Friderikom Celjskim in Veroniko Deseniško. Dve največji zagonetki te zgodbe – kje je našla azil v letih 1422–1425 in kdo je lahko ubranil Veroniko na čarovniškem procesu – razrešuje, po mnenju Karla Gržana, prav osebnost patra Arnolda, takratnega priorja v kartuziji Jurklošter.

Prof. ddr. Igor Grdina se je ukvarjal z likom Veronike Deseniške v dramatiki, in sicer v tragedijah Josipa Jurčiča in Otona Župančiča ter v »kroniki« Antona Novačana Herman Celjski. Ti trije dramatiki so Veroniko Deseniško razumeli zelo različno – ne samo zato, ker so različno interpretirali dovolj redke vesti o njej, temveč tudi zato, ker so bili po temperamentu različni, kar se kaže v zasnovi njihovih del. Župančičeva Veronika Deseniška je simbolistična tragedija, ki naj bi začenjala (pozneje nenapisani ciklus) o porajanju slovenske duše. Jurčič je želel ustvariti tragedijo, Novačan pa dramo, ki bi bila odprta tudi v nadaljevanje; njegov Herman, v katerem ima veliko vlogo Veronika, je bil zamišljen kot prvi del trilogije. Prispevek prof. ddr. Igorja Grdine nosi naslov *Župančičeva in Novačanova Veronika*.

Prof. dr. Mija Oter Gorenčič je spregovorila o vprašanju lokacije Veronikinega groba – *Kje je pokopana Celjska grofica Veronika?* Veronika Deseniška je bila namreč pokopana v Braslovčah, nekaj let po smrti pa je Friderik njene posmrtne ostanke izkopal, prenesel v kartuzijo Jurklošter in tam ponovno pokopal. V referatu so bile predstavljene vse dosedanje domneve, kje v Jurkloštru bi bil lahko njen grob, prav tako so bili prikazani tudi vsi dosedanji poskusi iskanja groba. Avtorica je nato navzoče seznanila z argumenti za svojo tezo, da bi bila Veronika lahko pokopana v Marijini kapeli v atriju velikega križnega hodnika nekdanjega kartuzijanskega samostana. Predstavila je tudi najnovejše rezultate arheološkega sondiranja na lokaciji prezbiterija Marijine kapele.

Na področju literarne zgodovine je prof. dr. Milena Mileva Blažič iskala *Literarne podobe Veronike Deseniške – študije primera Josipine Turnograjske: Nedolžnost in sila, 1851*. Ta analiza združuje vpoglede Jana M. Ziolkowskega o arhetipskem vzorcu nedolžne preganjane junakinje, Maxa Lüthija o značilnostih evropske pravljice ter zapis Janeza Vajkarda Valvasorja iz dela *Slava Vojvodine Kranjske*, da bi predstavila celovito razumevanje tragične usode Veronike Deseniške in njenega literarnega odseva. S primerjavo zgodovinskih zapisov z literarnimi teorijami, ki poudarjajo univerzalnost motivov in pravljično strukturo, analiza osvetljuje, kako se realni dogodki prepletejo z arhetipskimi temami, kar krepi njihov pomen v kulturni dediščini.

Veronika Deseniška, tragična žrtev ambiciozne politike Celjskih grofov je bilo predavanje mag. Damira Žeriča. Poroka grofa Friderika II. Celjskega z Veroniko Deseniško je bila v kontekstu ambiciozne poročne politike Celjskih popolnoma nesprejemljiva za Friderikovega očeta Hermana II. Kdo je bila Veronika? Neznani pisec Kronike grofov Celjskih je Veroniko označil kot plemenito *von Dessnitz*, ki po plemiškem stanu Frideriku ni bila enakopravna, saj je bila iz skromnega viteškega rodu. Friderik je leta 1425 v pismu beneškemu dožu svojo ženo označil kot mlado hčer velikega ogrskega barona. Poroka s plemkinjo nižjega stanu se je zgodila proti volji Friderikovega očeta Hermana, odsvetoval jo je tudi kralj Sigismund. Po Friderikovi aretaciji se je Veronika neuspešno skrivala, dokler je ni ujela dolga roka maščevalnega Hermana. Sodišču, ki je Veroniko na sodnem procesu oprostilo vsake krivde očitanega čarovništva, nesrečnega dekleta ni uspelo zaščititi. Hermanova viteza sta jo 17. oktobra 1425 umorila pod gradom Ojstrica.

Na področju glasbene ustvarjalnosti je v pregled motiv Veronike Deseniške vzel dr. Franc Križnar s prispevkom *Legenda o Veroniki Deseniški v slovenski glasbi*. V okviru pregleda refleksije legende kot umetniškem motivu Veronike Deseniške v literaturi (romani, drame, pesmi), scenaristiki, slikarstvu, glasbi (opera, muzikal, song/popevka) idr. je v okviru slednje izpostavil opero skladatelja Danila Švare z enakim naslovom (*Veronika Deseniška*; 1941–1945), muzikal skladatelja Leona Firšta in scenarista Janeza Usenika z enakim naslovom (*Veronika Deseniška*; 2016) in *song/popevko* avtorice in izvajalke Raiven – *Veronika* (2024). Za vse tri najbolj izpostavljene in različne glasbene forme, oblike v sodobni slovenski glasbi velja, da se bolj ali manj držijo osnovnega mita, zgodbe, legende. Vsaka seveda v svoji glasbeno-gledališki oziroma kar TV-podobi, kar pomeni tudi neke vrste garant, da se je legenda Veronike Deseniške izpred 500–600 let nazaj na Slovenskem obdržala vse do danes tudi v glasbi.

Dddr. Mira Delavec Touhami je v prispevku *Poskus konstruiranja narodne identitete skozi lik Veronike Deseniške in Celjskih grofov v delih Josipine Urbančič Turnograjske* potrjevala eno izmed izvirnih potez Josipine Turnograjske o postavitvi ženskega subjekta v središče nacionalne naracije. Ženske pri Turnograjski niso le alegorije domovine, temveč konkretne akterke zgodovine: odločajo se, tvegajo, neredko trpijo in z dejanjem utemeljujejo narodno vrednoto zvestobe, kar velja tudi za Veroniko Deseniško. Josipina Urbančič Turnograjska je v svojem opusu prepoznala potencial zgodovinske pripovedke za narodno vzgojo in ustvarila dela, ki združujejo zgodovinsko verodostojnost z literarno imaginacijo. V slovenski literarni zavesti je Veronika Deseniška, tudi in predvsem po zaslugi Turnograjske, postala simbol moralne čistosti in tragične narodove usode. Njena zgodba je živela naprej tudi v delih drugih avtorjev (Anton Aškerc, Oton Župančič), v glasbi in likovni umetnosti. Vse to priča o tem, da je Turnograjska s svojo literarno obdelavo odprla vrata dolgotrajni nacionalni mitologizaciji Celjskih grofov. Njen prispevek je bil pionirski: kot prva slovenska pisateljica je uporabila literaturo kot orodje nacionalne ideologije, pri čemer je zgodovinske like preoblikovala v simbole narodove usode, moči in hrepenenja.

Petra Lombar Premru je kot učiteljica preučevala *Kako Veroniko Deseniško približati otrokom?* Veronika Deseniška v osnovnošolskih učnih načrtih ni obravnavana, preko Župančičeve in Jurčičeve literature pa jo spoznajo srednješolci. Zamisel, da bi jo predstavila osem- in devetletnikom, je avtorici predstavljala izziv, vsebina se ji je zdela prezahtevna. Ker je ob prizadevanjih, da tudi mlajšim otrokom približa kulturno dediščino in znamenite rojake, že ugotovila, da otroke resnične zgodovinske osebnosti in njihove, četudi tragične življenjske zgodbe zanimajo, je s tretješolci izvedla projekt o Veroniki Deseniški. Med raziskovanjem virov je našla tri mladim bralcem namenjene knjige. Učencem je ob slikovnem gradivu iz slikanic pripovedovala zgodbo s tragičnim koncem, hkrati pa izpostavila nejasno mejo med zgodovinskimi dejstvi, izročilom in svobodo pisateljskega izražanja. Otroci so Veronikino usodo globoko doživeli, izrazili so nestrinjanje z nepoštenostjo in tragiko nedolžne smrti. Zgodba jih je nagovorila: ob časovnem traku so jo postavili v zgodovinski čas, posegali so po slikanicah in brali. Likovno so poustvarjali prizore, ki so jim bili všeč, s svojo kreativnostjo pa so zgodbi ustvarili vsak svoj srečen, pravljični konec. Pomen tovrstnih projektov je, da otrokom, ko so še dovzetni za zgodbe in pravljično pravičnost, le-te na njim primeren način ponudimo.

Grad Fridrihštajn, Veronika Deseniška in Kočevka so bile teme, ki jih je predstavil Mihael Petrovič, ml. Grad Fridrihštajn nad Kočevjem se je v zgodovinsko zavest Slovencev vpisal kot prizorišče romance med Friderikom II. Celjskim in Veroniko Deseniško. Kljub izselitvi večine domačega prebivalstva med drugo svetovno vojno so se drobci nekoč menda precej bogatega izročila o zaljubljencih na Kočevskem ohranili, nekaj pa je mogoče tudi zaslediti v starejših pisnih virih. Fikcija, predvsem literarna, včasih vpliva celo na dojemanje resničnosti. Sicer pa je Fridrihštajn s svojo pestro preteklostjo tudi drugače zakladnica zgodb. Med tistimi, ki so o gradu pisali, sta bila denimo brata Jakob in Wilhelm Grimm. Svoj upravni pomen je Fridrihštajn izgubil

v drugi polovici 17. stoletja. Dokončno porušen je bil dobrih sto let kasneje. Ruševine najvišje ležečega slovenskega gradu pa še vedno skrivajo skrivnosti, med drugim tudi odgovor na vprašanje o resnični Veronikini roži.

Prof. dr. Zvonka Zupanič Slavec je spregovorila o *Lobanjah: od historičnih pričevanj do fetišizma*. Zgodba Veronike Deseniške, zadnje grofice iz rodbine Celjskih, je postala simbol ženske moči, trpljenja in zgodovinske zamolčanosti. Njena usoda je prepletena z ljubeznijo, političnimi spletkami in nasilnim koncem. Ob interdisciplinarni raziskavi lobanj grofov Celjskih, ki je združila naravoslovne in humanistične metode, njene lobanje ni bilo, ker je pokopana neznano kje. Osrednje vprašanje pri 18 grofovskih lobanjah, shranjenih v Pokrajinskem muzeju Celje, pa je bilo, ali res pripadajo članom rodbine Celjskih. Navdih za raziskavo je prišel iz genetske identifikacije Romanovih leta 1994, raziskava pa se je začela ob koncu 20. stoletja. Genetska identifikacija ni bila mogoča, ker je bila kostnina preveč denaturirana za uspešno analizo. Sledila je zahtevna epigenetska študija, ki je z opazovanjem obnosnih votlin in številnih drugih epigenetskih značilnosti na lobanjah skupaj z zgodovinsko in genealoško študijo omogočila domnevno povezavo med posamezniki. Raziskava je prerasla v doktorsko disertacijo in mednarodno priznano monografijo (založba Springer), ki je doživela odmev tudi v medijih. Posebno pozornost so vzbudili posmrtni ostanki, zlasti lobanja Ulrika II., zadnjega celjskega kneza, ki je bil ubit v Beogradu. Lobanje so bile sprva shranjene za oltarjem Marijine cerkve v Celju, nato prenesene v regionalni muzej, kjer so dobile pietetno predstavitev. Vizualna rekonstrukcija obrazov po Gerasimovovi metodi in portreti Rudija Španzla so zgodovinskim likom vdihnili novo življenje. Lobanja je postala most med znanostjo in duhovnostjo, med zgodovinskim spominom in sodobnim človekom. Čeprav Veronika ni imela potomcev, je njena zgodba ostala živa. Obisk gradu Veliki Tabor na Hrvaškem, kjer naj bi bila umorjena, pa je razkril simbolno moč kraja in razstavljene lobanje, ki nosi v sebi ljudsko vero v resničnost njene tragične usode.

Zbrani prispevki, dragoceni v svoji raznolikosti in vsebinski globini, bodo svoje mesto našli v zborniku, ki ga bo leta 2026 izdalo Kulturno društvo Josipine Turnograjske s sofinanciranjem Občine Preddvor.

Predavatelji in udeleženci simpozija v Preddvoru, 5. septembra 2025

Dr. Fanika Krajnc-Vrečko

Zbornik ob stoletnici rojstva Jožeta Rajhmana

Simpozij ob stoletnici Jožeta Rajhmana (1924–1998) je lansko leto novembra skušal ovrednotiti življenje in delo tega slovenskega teologa in filologa, njegovo izjemno širino, znanstveno natančnost in odgovorno zavzetost, ki ga na področju raziskovanja reformacije uvršča med enakovredne evropske avtorje, na področju pastoralne in duhovne teologije pa je poudaril njegovo vizionarsko gledanje na pastoralo ter na globoko mistično duhovnost, kot jo je sam živel in jo posredoval drugim.

Namesto zbornika s simpozija je v prvi letošnji številki znanstvene revije *Edinost in dialog*, ki jo izdaja Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani, objavljen blok razprav, ki odstirajo doslej manj znane strani Rajhmanovega dela. Fanika Krajnc-Vrečko v razpravi *Življenje in delo ddr. Jožeta Rajhmana (1924–1998)* oriše njegovo življenjsko pot z najpomembnejšimi življenjskimi mejniki, ki so zaznamovali delo duhovnika, teološkega profesorja in pronicljivega misleca širokega filološkega in duhovnega formata. Poudarek je na predstavitvi njegove širše družine in očeta Josipa, izgnanstvu družine med drugo svetovno vojno in njegova študijska leta. Predstavljene so službe, ki so bile vezane na duhovniški poklic, v katerem se je v prvem desetletju službovanja znašel pod drobnogledom takratne oblasti in dolgoletnih sodnih procesov. Poleg duhovniškega poklica nas seznanja z Rajhmanovim raziskovanjem slovenske duhovne, kulturne in literarne zgodovine, kar je obravnavanega avtorja uvrstilo med vodilne poznavalce slovenskega protestantizma in njegovega glavnega akterja Primoža Trubarja. V prispevku je predstavljen del rokopisnega gradiva s področja duhovnosti, ki ponuja možnosti nadaljnjega raziskovanja in ovrednotenja. Kot je zapisala avtorica prispevka, se ob stoletnici rojstva spominjamo Jožeta Rajhmana v okoljih njegovega skromnega življenja in bogatega delovanja, prispevek pa skuša dopolniti dosedanje vedenje o njegovem življenju in delu.

Avguštin Lah v razpravi *Za človeka gre: Jože Rajhman o Bogu* predstavi Rajhmanovo antropološko misel. Ta se v svojih razpravah osredotoča na bivanjska vprašanja današnjega človeka in ga umešča v odnos z Bogom, hkrati pa nakazuje odnos Boga s človekom. Tako človekova razpetost med bivanjem in nebivanjem, med polnostjo in praznino, med smislom in nesmislom v svoji paradoksalni izkušnji vodi v doživljanje Božje vseprisotnosti. V vsaki »mejni situaciji«, posebno pa v trpljenju je človeku dano srečanje z Bogom, zato ker človek potrebuje Boga in Bog potrebuje človeka. Bog je v bistvu Skrivnost, ki se ga ne da magično polastiti in uporabiti za individualne interese. V osebni odločitvi za Boga človek v veri dojema smisel

življenja in potencial za ustvarjanje kakovostnih medčloveških odnosov v družbi in Cerkvi ter vzpostavlja kritično držo do družbenih in cerkvenih institucij.

Janez Juhant v prispevku *Filozofija jezika in Rajhmanova filozofska misel* ugotavlja, da je Rajhman v veliki meri razvijal svoj filozofski jezik in svoj filozofsko-teološki pogled v duhovnem dialogu z Bogom in dialogu z družbenimi in cerkvenimi tokovi časa. Vplivna pastoralno-teološka paradigma zanj je bilo delovanje (slovenskih) protestantov v zahtevnih in spreminjajočih se razmerah njihovega oznanjevanja Božjega sporočila Slovencem. Govorica je za Rajhmana bistveno orodje oznanjevanja. Njegovo razumevanje jezika in filozofije je tako služilo čim boljšemu umevanju Božje besede in njeni teološki obdelavi, ki bo dosegla sodobnega človeka, posebej še kristjana. Zgled za to so mu bili Trubar in protestanti. Po njihovem zgledu pa mu je bil cilj čim boljša dušnopastirska gibljivost Cerkve. Njegovo preučevanje Trubarja in protestantov je navdihovalo tudi oblikovanje smernic dušnopastirskega delovanja Cerkve v sodobnem času. Zahtevnim slovenskim razmeram Cerkve v komunizmu je pristopal s posebnim zanimanjem in postavko teologije osvoboditve. Skupaj z Grmičem sta iskala prvine tako imenovane socialistične teologije. Juhant skuša v ustrezni časovni distanci s kritičnim pristopom in jezikovno analitično pozornostjo ovrednotiti Rajhmanov pastoralno-teološki projekt in ga postavlja v kontekst razvoja teološke govorice v zahtevnih razmerah »modernega« sveta in človeštva.

Vinko Škafar predstavi *Rajhmanovo vizijo pastoralne teologije in duhovnikovo mesto v pokoncilski pastorali*. Poudarek je na predstavitvi pastoralnega okolja v mariborski škofiji, v katerih je začel svoje delo. Pri samem avtorju pa ugotavlja, da je Jože Rajhman s svojimi razpravami in članki pastoralne teologije nakazal, četudi učbenika pastoralne teologije ni napisal, sodobno pokoncilsko vizijo pastorale in duhovnikovo mesto v pokoncilski pastorali. Izjemno močno poudarja, da se mora Cerkev, posledično pastoralna teologija in pastorala, ukvarjati z malimi skupinami, saj bo tako v današnjem globaliziranem svetu najlažje ustvarila pristno krščansko občestvo, ki postane »odrešenjsko občestvo«. V tem odrešenjskem občestvu bo duhovnik njen služabnik, vsi člani občestva pa bodo v moči krstnega duhovništva izvrševali svoje poslanstvo. Škafar poudarja, da so Rajhmanove razprave in članki o viziji pastoralne teologije še vedno izziv, saj imajo njegovi številni poudarki še danes pastoralno vrednost.

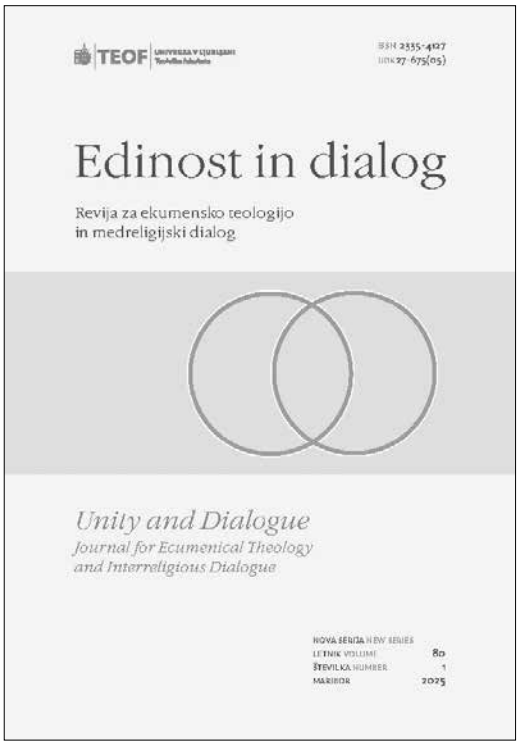
Nekoliko daljša razprava Jonatana Vinklerja z naslovom *Protestantistika Jožeta Rajhmana: med horizonti ekumenizma, mednarodne historiografije ter »zožanega prostora« v komunistični Jugoslaviji* umešča Rajhmana v širši kontekst evropske historiografije in vrednoti njegovo delo z vidika mednarodnih raziskav. Tako obravnava historiografijo Jožeta Rajhmana o reformaciji, in sicer z metodo zgodovine idej in tekstne genealogije, pri čemer ugotavlja, da je Rajhmanovo zgodovinopisje nezamudniško umeščeno v evropske religijske in historiografske tokove ter premene druge polovice 20. stoletja (ekumenizem, metodološki razvoj zgodovinopisja ter uveljavljanje inter- in multidisciplinarne obravnave, tezno zgodovinopisje pod komunističnim totalitarizmom ter historiografska zgodovina). Rajhman

se skozi znanstvena dela o slovenskem protestantizmu kaže kot sodoben interdisciplinarni (teologija, filologija, cerkvena in literarna zgodovina) zgodovinar. Po mentaliteti je soroden raziskovalcem, ki so po drugi svetovni vojni s svojimi temeljnimi deli utirali dotlej neuhojena intelektualna pota v nemškem katoliškem historiografskem prostoru ter njegovem razmišljanju o Luthru in reformaciji. Vinkler poudari, da Rajhmanova dela tvorijo temeljni repertorij za moderno historiografijo o Primožu Trubarju in protestantizmu 16. stoletja na Slovenskem.

Mateja Pevec Rozman se na izviren način loteva obravnave Rajhmanove tematike vloge žensk v Cerkvi. Pri tem odkriva avtorjevo odprtost in širino glede ženskega vprašanja s poudarkom na skrbi za formacijo žena in katehistinj kot ključnih sodelavk pri oznanjevalnem poslanstvu Cerkve. Prispevek najprej prinaša bistvene poudarke drugega vatikanskega koncila glede vloge laikov in žensk v Cerkvi, da bi avtorica nato mogla osvetliti in približati Rajhmanova stališča do obravnavane problematike. V analizi člankov, ki jih je Rajhman napisal na temo vloge žensk v Cerkvi, avtorica poudarja aktualna stališča tega slovenskega teologa: »Težava, ki jo je moč jasno razbrati, ali recimo raje škandaloznost je v tem, da Cerkev na načelni ravni sicer podpira enakopravnost, jo tudi pričakuje v svetu, sama znotraj svojih struktur pa je še ne udejanja.« V obravnavi še neobjavljenih besedil pa ugotavlja, da se »za temi, sicer kratkimi, a povednimi Rajhmanovimi objavami, ki se dotikajo vprašanja vloge žensk v Cerkvi, skriva, recimo raje kar odkriva pogum profesorja teologije, ki upa ne samo spremljati in razmišljati, temveč tudi pisati o tematiki, ki odstopa od ustaljenih vzorcev in razmišljanj znotraj tradicionalnih pogledov Cerkve«.

Blanka Bošnjak se v razpravi *Rajhmanova gesla v slovenskih leksikonih* loteva doslej manj znanega dela obravnavanega avtorja. Pri tem ugotavlja, da prav zaradi prevladujočega poglobljenega teološkega in literarnozgodovinskega raziskovanja še posebej Trubarjevega življenja in dela Jože Rajhman velja za t. i. »trubarologa«. V prispevku predstavi pomen objavljenih Rajhmanovih gesel v slovenskih leksikonih, med katerimi količinsko prevladujejo tista, ki so vezana na slovenski protestantizem 16. stoletja in starejšo slovensko književnost. Tematiko Rajhmanovih gesel razporedi v dve večji skupini, in sicer stvarna, vezana na slovensko protestantiko ter druga stvarna gesla, in biografska gesla slovenskih protestantov, pa tudi s tem obdobjem povezanih drugih akterjev ter druga avtorska gesla starejšega slovenskega slovstva. V referencah avtorica navede Rajhmanova gesla, objavljena v različnih slovenskih leksikonih in drugih pregledih literarne ter obče in cerkvene zgodovine.

Za razliko od prispevkov, ki Rajhmana prikazujejo kot poznavalca razmer v 16. stoletju ter sodobnih pastoralnih razmer, Aleš Maver kritično vrednoti *Poglede Jožeta Rajhmana na slovensko zgodovino 19. in 20. stoletja*. Pri tem Rajhmanova skromnejša srečevanja z zgodovino slovenskega prostora med letoma 1800 in 1950 vrednoti v primerjavi z drugimi pomembnejšimi raziskovalci tega obdobja. Za njegovo razumevanje Jerneja Kopitarja je najpomembnejši prispevek o razmerju med avstroslavizmom in katolištvom pri dunajskem dvornem knjižničarju. Mavra tukaj vsaj malo

preseneti Rajhmanova jedka ocena Kopitarjeve verske vneme, pa tudi njegovo navdušenje nad oceno Ivana Prijatelja iz leta 1908 o dejavnosti slovenskih protestantov v 16. stoletju kot netivu kulturnega boja med Slovenci na prelomu iz 19. v 20. stoletje. Dotakne se pomembnega članka *Slovenski »Nacionalizem in krščanstvo«*. V njem je teolog pregledno orisal razvoj pogledov na hierarhijo vrednot ob vprašanju naroda v slovenski katoliški misli 19. in 20. stoletja. Maver meni, da se s svojim razumevanjem slovenske preteklosti in zlasti odločilnih prelomnic 19. in 20. stoletja Rajhman umešča v tisti tok katoliške misli na Slovenskem, ki je v javnosti po drugi svetovni vojni lahko ohranil vsaj nekaj skromne besede.

Za sklep vsebin o predstavitvi obravnavanega teologa in filologa Srečko Reher prikaže *Poglede Jožeta Rajhmana v reviji Znamenje na izzive katoličtva na Slovenskem*. Rajhmana predstavi kot soustanovitelja revije *Znamenje*, ki so jo leta 1971 ustanovili trije takratni osrednji katoliški intelektualci Grmič, Kocbek ter Cajnkar. Ustanovitev revije sovpada s številnimi premiki na političnem, kulturnem in gospodarskem področju v tedanji Jugoslaviji in »aggionamentom« drugega vatikanskega koncila, ki je s sprejetimi konstitucijami preusmeril njeno pot iz »vojskujoče se Cerkve« prvega vatikanskega koncila k »potujočemu Božjemu ljudstvu«. V dvainštiridesetih letih izhajanja revije (1971–2012) je Rajhman v njej objavil tudi velik del svojega raziskovalnega opusa. Njegove razprave ga razkrivajo kot izjemnega poznavalca evropske in slovenske reformacije ter raziskovalca zgodovine duhovnosti in pastoralne prakse na slovenskih tleh. Celotno dogajanje je Rajhman presojal z obzorij novih kontekstnih teologij, ki so se po koncilu soočale s konkretnimi udejanjenji krščanstva.

Vsebinski sklop prispevkov o življenju in delu Jožeta Rajhmana povzema tisti del simpozijskih vsebin iz novembra 2024, ki so jih avtorji pripravili za objavo v tokratni številki revije *Edinost in dialog*. Budno pa spremljamo prihodnje številke te in sorodnih revij, ki bi z dopolnjujočimi objavami prikazali življenje in delo tega izjemnega teologa in filologa. Prva letošnja številka *Časopisa za zgodovino in narodopisje* že prinaša dve razpravi, in to razširjeno Reherjevo razpravo ter Petra Kovačiča Peršina *Pomen politične teologije pri teologu Jožetu Rajhmanu*.

Alenka Puhar

Metastaze med nami

Grem po trgu, od zelenjavnih stojnic proti knjižnici, ko se mi pogled ustavi na velikem napisu: METASTAZA SVOBODE. Komaj verjamem očem. April 2025 je, ali se mogoče lotevajo slavja ob tretji obletnici vlade, ki je prišla v podobi Gibanja Svoboda, da nas osvobodi tiranije? Saj je marca 2022, ko so kolesarji že stotič protestirali, nekdanji predsednik Milan Kučan prišel na slavje in pozval ljudstvo na uporne volitve, češ da je treba braniti svobodo in demokracijo? In je čez en mesec Robert Golob razglasil zmago: »Naš cilj, da v državo pripeljemo svobodo, je dosežen!« Ampak izraz metastaza se ponavadi pojavlja v družbi z uničujočim rakom, pomeni torej nekaj hudo negativnega … Ali je možno, da pripravljajo sarkastično prireditev o podivjani svobodi …?! Ne, ne verjamem, da bi se pri nas kakšen teater z »desne« lotil posmeha na račun tako pomembnih »levih« velmož in velžena. To bo nekaj čisto drugega …

Seveda, tale podivjana svoboda je tretji del štiriletnega projekta, plesno-performerskega, ki ima mogočno intelektualno podlago:

> Resnični problem človeštva je človek. Lastno identiteto vzpostavlja skozi razliko do drugačnega in z omejevanjem drugega. S sklicevanjem na zaščito lastne prvobitnosti utrjuje svoj dominantni položaj v naravi ter uzakonja neenakost in nepravičnost v družbi. V globalni in lokalni perspektivi se človeštvo vse bolj deli na državljane in nedržavljane, domorodce in prišleke, domačine in tujce, zahodnjake in južnjake. Potreba po vzdrževanju razlike se razrašča kot metastaza v tkivu nacionalne kulture …

Itd. Namenila sem se nekaj napisati o značilnostih publicističnega, novinarskega, političnega, družboslovnega, twitterskega ipd. nastopanja in – roko na srce – metastaza se mi zdi kar primeren izraz. Vse več nasilja in vse več vulgarnosti, bi opisala kot prevladujočo značilnost. Kdor želi biti opažen, »kdor hoče vzdrževati razliko«, uporabi krepak, po možnosti vojaški besednjak: »Brutalno bo in zelo umazano. Kampanja pred prihodnjimi volitvami v državni zbor bo gotovo na nož,« piše aprila letos urednik *Reporterja*. »Biti ali ne biti, je hamletovsko vprašanje slovenske politike … Najbolj krvavi bi utegnili biti obračuni med glavnimi političnimi protagonisti levo od sredine …« Njegov kolega na fokuspokusu je velik ljubitelj steklih psov desnice, zighajlanja, strašnega fašizma, kako neki se sprijazniti s tem sranjem? In podobno. A nasploh je težko najti pišočega, ki se ne bi občasno zatekel k mesarskemu klanju. Spomnim se, da sem se lepega dne zastrmela v tako mesarsko klanje. V naslovu, na prvi strani *Dela*. Šla sem brat, da vidim, kje se koljejo. In je šlo za urejanje demografskega sklada – kdo, kako in kje … V tistem času je bilo sicer vse polno novic o

Ameriki in Angliji, kjer so bili siloviti protesti in so bronaste kipe metali v reke …

Silna ljubezen do žmahtnega izražanja je dobila polet med pandemijo korone, v »vseljudskem uporu proti restrikcijam«. Tako je novembra 2020 uvedbo strožjih kazni za ulične proteste za *Dnevnik* več pravnikov zelo kritiziralo, sloveči strokovnjak dr. Dragan Petrovec takole: »Gre predvsem za zastraševanje državljanov. Takšno ravnanje oblasti razumem kot sindrom ranjene zveri. Takrat ko oblast izgublja moč, poskuša z zaostrovanjem preko vseh meja.«

Urednikom je bila ta oznaka tako všeč, da so jo dali v mednaslov, »Sindrom ranjene zveri«. In za dobro mero so naredili še poudarek, z velikimi črkami, v rdeči barvi: »Takšno ravnanje oblasti razumem kot sindrom ranjene zveri. Takrat ko oblast izgublja moč, poskuša z zaostrovanjem prek vseh meja.«

Petrovec ni kdorkoli. Je oziroma bil je šef Inštituta za kriminologijo (pri Pravni fakulteti v Ljubljani), strokovnjak za prekrške in hudodelstva in odmerjanje kazni. Reden komentator *Dnevnika*. Nekoč sem se sama znašla na njegovem nakovalu … Šlo je za nič manj kot »sejanje vetra in žetje krvi« (*Dnevnik*, 22. junij 2019). Povod je bil srhljiv: neko sodnico iz Maribora je nekdo hudo pretepel, napol živa je pristala v bolnišnici. Sprožilo se je silovito ugibanje, kdo in zakaj je bil tako surov. Hitro je zaokrožila domneva, da se je nekdo maščeval sodstvu oziroma sodnikom, in Petrovec je sklenil razložiti niz dogodkov, ki so slovensko družbo pripeljali v tako krutost. In je našel mene. Pravzaprav je naštel več faktorjev oziroma »dejanj, ki so začela spodkopavati ugled sodstva«, a zlahka razpoznavna storilca sva bila Jan Zobec in jaz. Sodnik Zobec z »naravnost pobalinskim zapisom o sodstvu nasploh in o predsedniku vrhovnega sodišča … Tak zapis je najmočnejši veter v jadra vseh, ki vpijejo o krivosodju …« Moj prestopek je bil drugačen in se je začel na pokopališču.

Konec decembra 2015 je umrla Lenča Ferenčak, igralka, ki je bila moja prijateljica. Govorila sem ji v slovo. Žalovalcem so se moje besede usedle v srce in direktor Drame me je povabil, naj pridem govor povedat še na oder Drame. In nato so še na Delu sklenili, da bi me objavili … Petrovec je tako zgroženo zaznal, da sem

> med zasluge posebne vrste uvrstila njeno aktivnost pred sodiščem, saj je bila vztrajnica, ena tistih, ki so se poleti 2014 vsak četrtek popoldne zbrali pred sodiščem. Nekega dne, ko so obhod okoli sodišča nadgradili še z živo verigo, držeč se za roke, je neka uslužbenka zahtevala, da razklenejo roke in jo spustijo noter. Lenča je zajezikala, da ima gotovo upogljiv hrbet in naj se kar skloni. Gospa je bila ostra. Tedaj je L. pokazala dežnik in zagrozila, da lahko tudi zamahne z njim. Iz tega je potem nastal hud škandal, tako značilen za to deželo, kjer so ljudje presrečni, če lahko iz vsake muhe naredijo ideološko-političnega slona. Oglasili so se komentatorji, zgroženi nad temi novimi pojavi nasilja. Protesti, no ja, prav, legitimna pravica, so rekli skozi stisnjene zobe, ampak takšna agresivnost, to je fašistoidno.

Petrovcu se ni zdelo vredno, da bi iz govora v slovo prepisal še opis te agresivne fašistoidne osebe. Lenča je bila drobna, kakšnih štirideset kil težka gospa, ki je imela čez sedemdeset let in je tisti dežnik nosila zmeraj s sabo, ker je bil elegantno nadomestilo za palico. No, medve sva bili zaradi tega smešnega pripetljaja obtoženi »ustvarjanja plodnih tal za stopnjevanje nasilja« in ignoriranja dejstva, da »se je vsak genocid doslej začel z besedami, na katere se nismo odzvali«.

Podobnih fantastičnih preskokov se najde še veliko. Značilni so za besedila, ki jih novinarji pišejo sebi v čast, ko gre za kakšen mednarodni dan ali ko izide pomembno poročilo. Maja 2022 je Boštjan Videmšek, ki velja za špico *Dela* in novinarstva na sončni strani Alp, objavil obsežen članek »Neznosna lahkost pobijanja novinarjev«. Začne se s smrtjo palestinske novinarke, ki so jo ustrelili izraelski vojaki – »umor je bil ciničen, hladnokrven« –, nadaljuje s podatki o 45 novinarjih, ubitih leta 2021 na svetu, kar sklene:

> Pobijanje novinarjev je postalo nekaj tako rekoč vsakdanjega, za nosilce moči neskončno lahkotnega. Še posebno vojni poročevalci smo po 11. septembru postali ena izmed prvih tarč. /Ta stavek je z velikimi črkami natisnjen tudi kot poudarek./ In to zato, ker nosilci moči prekleto dobro vedo, da njihovi zločini ne bodo kaznovani.

Sledijo besede o širjenju barbarstva, eroziji človekovih pravic, lažnih novicah, obračuni z novinarji so del vsakdanje agende in: »A novinarjev še zdaleč ne pobijajo le na vojnih območjih. Ubijajo jih tudi v Evropi.« In z imeni so navedeni štirje primeri – z Malte, Slovaške, Grčije in Nizozemske. Sledi zaključni del:

> Virus obračunavanja z novinarji je še kako prisoten tudi v Sloveniji. Odhajajoča vlada je od prvega dneva svoje vladavine napade na novinarje in razkosavanje javnih novinarskih institucij – razbijanje demokracije razumela kot eno svojih prioritet. Škoda, ki so jo opogumljeni z odhajajočim premierom naredili zatohli aparatčiki in medijske oprode, je ogromna. Obnova bo dolgotrajna. Številnih ran ne bo mogoče zaceliti.

Neznosna lahkost se ne kaže samo v pobijanju novinarjev, temveč tudi v Videmškovem osupljivem pozabljanju in mentalnih preskokih. K pozabi: njegovo obzorje seže samo do Amerike in 11. septembra 2001. Ampak samo par let prej, od 1991 do 1995, so v Jugoslaviji in njenih naslednicah potekale strahovite vojne, v katerih so padali tudi številni novinarji. Za njihove smrti gotovo ne more biti kriv Bush ali Al Kaida ali političnoekonomski oportunizem ali kaj. Nenavadno, da avtor od Amerike ne vidi tistega, kar mu je obležalo pred nosom. No, seveda vidi. Vidi Janeza Janšo. Nobena mentalna in verbalna akrobacija ni neizvedljiva, ko nastopi priložnost, da se diskreditira Janeza Janšo in janšiste, ki so pravzaprav morilci, ciničnі in hladnokrvni, okuženi z virusom sle po zverinskem pobijanju … trupel res ni nikjer, ampak to še nič ne pomeni …

Marca 2025 je isti model pisanja in objokovanja usode novinarjev uporabila Anja Intihar, spet v *Delu*: »V začetku januarja so v Kongu ubili novinarja Patricka Adonisa Numbija. Raziskoval je zgodbo o nezakoniti prilastitvi dela reke blizu jezera Kipopo. Je eden od letošnjih najmanj šestih ubitih novinarjev, kot kažejo podatki organizacije Novinarji brez meja.« Tu ni treba prav dosti brati, da pridemo od jezera Kipopo do domačega praga.

> Gnev, ki se vsipa na novinarje in novinarke, je težko prebavljiv; poganjajo ga – s podporo družbenih omrežij – vplivne politične osebnosti. Pred kratkim je vodja slovenske opozicije Janez Janša o novinarki Pop TV zapisal, da ga ne bi čudilo, če bi bila na Hamasovi plačilni listi. Nič v tej njegovi trditvi ni povezano z dejstvi, je neresnična, namenjena zgolj spodkopavanju zaupanja v neodvisno in kakovostno novinarstvo. Škoda, ki jo Janša in njemu podobni s takimi lažmi povzročajo novinarstvu, je velika in dolgoročna.

Prav v tistem času je BBC priznal, po dolgi inventuri, da je zelo pristransko poročal o dogajanju v Gazi, in sicer s hudo naklonjenostjo do Hamasa. Različne druge preiskave ugotavljajo najrazličnejše finančne malverzacije, s katerimi Hamas pridobiva finance za svoje vzdrževanje, opremljanje, bogatenje poveljniškega vrha …

No, marsikaj o kakovostnem novinarstvu se je razkrilo med pokrivanjem o nameravanem in izvedenem referendumu, namenjenem posebnim pokojninskim dodatkom najboljšim umetnikom. Naprej je na televiziji v glavnih poročilih Manica Ambrožič skoraj s stola padla, ko so se na ekranu prikazali rezultati – bili so neverjetni, saj je bilo dobrih 92 odstotkov ljudi proti! Nato je izšlo *Delo*, ki se je na prvi strani cedilo od mastnega hamburgerja in z ocvirki posute repe, brez vsake besede, kako je z referendumom. In od pomembnih kulturnih dosežkov, s katerimi smo se prejšnje tedne obkladali, se prepričevali in dokazovali, je bila nenadoma važna samo Evrovizija, malo zblojen festival popularne glasbe. Dne 12. maja nas je *Delo* snubilo k branju z naslovom: »Ko dobiš fotografije golih moških, veš, da ti je uspelo«. Uf! Sledi celostranski intervju z avstrijskim pevcem/pevko (mogoče je kastrat?). Vprašanje o najljubšem evrovizijskem trenutku, odgovor: »Zmaga Condite Wurst leta 2014. Po desetletjih je Avstrija spet slavila na Evroviziji, kar je bil res lep in pomemben trenutek, poln ponosa …« Wurst je tisto bradato bitje nedoločenega spola …

Da se vrnem k Metastazi svobode. Gospa, ki je vodja na začetku omenjenega projekta, nas je pred dobrim letom obogatila za predstavo (performance) v Moderni galeriji in menda še kje, v kateri si je ležeč na hrbtu in z močno dvignjenimi nogami vtikala rožice med noge, travo za travo, rožico za rožico, dokler ni nastal lep pušeljc. Imenovan ikebana, da je bilo bolj urbano. Spet z bogato intelektualno razlago o svinčeni teži patriarhata … Ampak besedovanje o teh dimenzijah raje odložim.

Mag. Anja Božič

Rokopisna dediščina za prihodnost: digitalizacija rokopisnega gradiva frančiškanske knjižnice v Ljubljani

Rokopisno gradivo ponavadi povezujemo predvsem s preteklostjo. V času, ko celo tisk že premagujejo spletni mediji, se redkokdo zanima za prihodnost rokopisov, in kar so naši predhodniki tako pozorno ustvarjali, hranili in prepisovali, tone v pozabo. Pa vendar, mar niso ravno misli, ki so se jih odločile zapisati pogosto že izginule civilizacije ali narodi, ki jih morda kmalu ne bo več, ali pa preprosto pripadniki neke druge bolj ali manj oddaljene dobe, že same po sebi vredne kar najpozornejše skrbi in hrambe? Ti zapisi namreč pogosto ostanejo edini pričevalci določenih kultur ali religij, vsekakor pa so »neprecenljivi preprosto zato, ker so unikatne in neponovljive stvaritve človeškega duha«.

Tako nujnost skrbi za prihodnost rokopisov utemeljuje dr. Columba Steward, izvršni direktor neprofitne ameriške organizacije Hill Museum and Manuscrip Library (HMML), katere osrednja dejavnost je digitalizacija rokopisnega gradiva. Organizacija ima sedež na benediktinski univerzi Saint John's University v Minnesoti in se že od leta 1964 posveča ohranjanju rokopisnega gradiva v digitalni obliki in njegovi javni objavi v spletnih čitalnicah (*https://www.vhmml.org/readingRoom*), preden ga izbrišejo čas, vojna ali pozaba. Ustanovitev HMML je bila pravzaprav reakcija na strah pred nadaljnjo izgubo knjig v času hladne vojne po izkušnji obeh svetovnih vojn. Prvi projekti digitalizacije so se začeli v benediktinskih samostanih v Avstriji, se kmalu razširili po Evropi in izven nje, npr. v Afriko, od leta 2003 pa se osredotočajo predvsem na območja nedavnih konfliktov ali kjer za te obstaja nevarnost. Med takšnimi je v prvi vrsti Bližnji vzhod, kjer je sodelavcem HMML uspelo digitalizirati nekatere danes povsem nedostopne rokopisne zbirke, npr. zbirko Velike mošeje v Gazi.[1]

Eno glavnih vodil HMML je tudi želja, da bi rokopisi čim dlje ostali pri svojih lastnikih. Svojih projektov se tako lotevajo drugače, kot je to potekalo v preteklosti, ko so zahodne sile gradivo pogosto enostavno pobrale in odnesle v prestižne knjižnice v Londonu, Parizu ali New Yorku. Namesto tega organizacija s finančno podporo in usposabljanjem lokalnega kadra omogoči, da digitalizacija poteka *in loco*, brez seljenja gradiva, gre za »partnersko« sodelovanje, kot poudarja dr. Steward, daleč od kolonialističnega prisvajanja pravic

ali samega gradiva. Z digitalizacijo tako rokopisi s številnih koncev sveta postanejo dostopni vsakomur, predvsem pa varni pred vsakršno zunanjo grožnjo.

Slika 1

Vendar pa se HMML ne omejuje samo na območja konfliktov. Projekti digitalizacije potekajo tudi v evropskih državah, kjer rokopisom ne grozi neposredna nevarnost, a se pojavljajo drugačne težave, največkrat pomanjkanje financ tako za digitalizacijo kot morebitno restavracijo ali optimalno hrambo rokopisov. HMML tako sodeluje s številnimi institucijami tako v srednji Evropi kot na Balkanu, leta 2024 pa so začeli prvi in za zdaj edini projekt tudi v Sloveniji, in sicer v knjižnici Frančiškanskega samostana v Ljubljani.[2]

Pri tem se je sodelovanje s HMML izkazalo za izredno preprosto. Kmalu po podpisu pogodbe je organizacija poskrbela za vso potrebno opremo za postavitev studia za digitalizacijo, ki je bil sprva kar v arhivu ob knjižnici. Gre za zelo preprosto postavitev: miza s kamero, ki jo je glede na velikost rokopisa mogoče premikati po stojalu, in dve bliskavici (Slika 1). Postopek digitalizacije tako ni zapleten in po krajšem tečaju se je manjša skupina digitalizatorjev že lahko lotila slikanja prvih rokopisov. Ti so dobili tudi nove signature, ki jih sedaj zaznamujejo v spletnem repozitoriju (slika 2),[3] sočasno z digitalizacijo pa v spletnem repozitoriju poteka tudi katalogizacija: potrebna je vsaj okvirna opredelitev vsebine, fizičnih lastnosti rokopisov (npr. njegove mere, stanje, posebni zapisi), datuma nastanka in provenience.

Tako ima projekt digitalizacije za knjižnico veliko širši pomen: zaradi zbiranja metapodatkov z namenom katalogizacije jim prvič v zgodovini zbirke posvečamo natančnejšo pozornost.[4] Pri tem so bili v prvem letu digitalizacije v ospredju zlasti »mlajši« rokopisi z datumom nastanka od 17. stoletja, ki so zaradi siceršnje preference starejšega, npr. srednjeveškega gradiva, pogosto še posebej zapostavljeni. Gre za vsebinsko nadvse raznolika dela, večinoma pragmatične narave, ki so jih bratje v samostanu uporabljali za pomoč pri pastoralnih opravilih, za osebno pobožnost, pa tudi za študij različnih ved – ne samo teologije. Zbirka vsebuje tudi številna dela s področja naravoslovja, prava in jezikoslovja – najdemo npr. zanimivo hebrejsko slovnico. Vsekakor je za ta dela nasploh značilna jezikovna pestrost: napisana so v latinščini, nemščini, italijanščini, slovenščini, ki se, kot je bilo za dobo značilno, pogosto izmenjujejo tudi znotraj enega samega rokopisa.

Slika 2

Tako je samo med začetnim popisovanjem prvih stotih enot gradiva prišlo do številnih zanimivih najdb. Odkrili smo npr. priročnik za alkimijo grofa Alexandra von Ruessensteina, najverjetneje vnuka slavnega barona Konrada III.

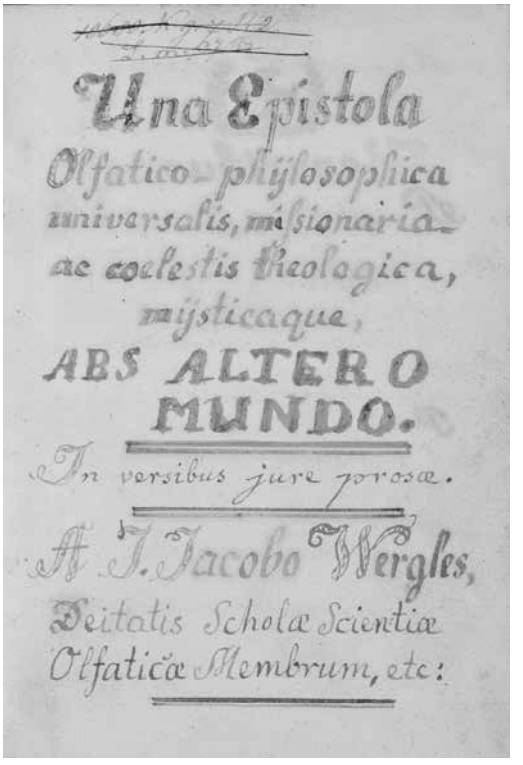
ESEJ

Drittes Buch.
Von denen zusammen getragenen Schriften des Herrn Alexi Freiherrn v. Russenstein.
Universal Tinctur ex terra Cimeterii

Slika 3

von Ruessensteina, ki je leta 1646 izdatno prispeval h gradnji nove avguštinske cerkve v Ljubljani – današnje cerkve Marijinega oznanjenja, kamor so se nato leta 1784 priselili frančiškani. Knjižica z začetka 18. stoletja vsebuje recepte za različne vrste tinktur; med drugim celo poglavje z naslovom *Universalis Tinctura ex Terra Cimeterii*, v katerem avtor piše o pripravi tinkture iz pokopališke zemlje. Ima latinske naslove, sicer pa je pisano v nemščini, vsebuje pa tudi različne z rdečo tinto zapisane kemijske simbole (slika 3). To delo ni edino nenavadne vsebine. Zanimiv je tudi rokopis *Una Epistola Olfatico-phylosophica Universalis Missionaria ac coelestis theologica mysticaque abs altero mundo*, ki ga je leta 1824 napisal Jacob Joseph Wergelz (Brglez) iz Slovenskih Konjic in je primer satirično vizionarske literature, zapisane v verzih (slika 4). Rokopis je tudi barvno zanimiv, saj kombinira klasični črno in rdečo tinto z zeleno, ki deluje celo posrebrnjena.

Nasploh ti rokopisi skrivajo marsikatero estetsko presenečenje – kar je včasih še celo bolj izjemno od srednjeveških rokopisov, če se zavedamo, da ni nujno šlo za profesionalne umetnike, kot so bili iluminatorji srednjeveških kodeksov. Nekateri rokopisi so izdelani tako natančno, da delujejo skoraj tiskani. Takšna je denimo čudovita knjižica *Ephimerides quattuor ex facillimis sacrorum Bibliorum locis concinata* ali s slovensko ustreznico »Štiridelni niz dnevnih beril na podlagi preprostih svetopisemskih besedil«, delo neznanega avtorja po imenu Nerius Ambrosius Ramatiotus. Gre za nabor neke vrste moralnih izrekov oziroma pregovorov nabožne narave na podlagi svetopisemskih odlomkov, očitno namenjenih vsakdanjemu branju, delo pa je posvečeno cesarju Jožefu I. Habsburškemu. Na drugem foliju najdemo izvrstno risbo, cesarjev portret, ki pa je izrisan tako natančno, da na prvi pogled deluje, kot bi bilo šlo za

Una Epistola
Olfatico-phylosophica
universalis, missionaria
ac coelestis theologica,
mysticaque,
ABS ALTERO
MUNDO.
In versibus jure prosæ.
A J. Jacobo Wergles,
Deitatis Scholæ Scientiæ
Olfaticæ Membrum, etc:

Slika 4

Slika 5

odtis – podobno dovršena je tudi pisava, ki izmenjuje rdečo, modro in črno tinto (slika 5).

Rokopisi so zanimivi tudi vsebinsko: številne sicer duhovni rabi namenjene knjižice nosijo znamenja osebne pobožnosti, kot so vložene podobice in lastniški dopisi, pogosto pa najdemo tudi rokopisne prevode že tiskanih tujejezičnih besedil, ki se jih ni izplačalo tiskati v slovenščini ali pa je šlo za raznovrstna poznobaročna dela, katerih tiskane objave v dobi janzenizma pri nas niso bile dovoljene. Marsikateri od rokopisov se dotikajo sočasnega zgodovinskega konteksta in dogajanja znotraj reda, province ali nasploh v slovenskih deželah – ti bodo zavoljo širše dostopnosti na spletu zagotovo bogato prispevali k raziskovanju zgodovinsko-kulturnega dogajanja pri nas in širše. V prihodnosti bi bilo tako vsekakor dobro poskrbeti za strokovno ekipo, ki bi se lahko sistematično posvetila samo raziskovanju tega gradiva – hkrati pa bi njihovo delo namesto le ameriške organizacije finančno podprle tudi domače institucije.

Z namenom obeležiti prvo leto digitalizacije je knjižnico frančiškanskega samostana v Ljubljani v začetku septembra letos obiskal prav direktor HMML, dr. Columba Steward.[5] V javnem predavanju je spregovoril o misijah organizacije, pri katerih se jim je zdaj pridružila frančiškanska samostanska knjižnica, z dr. Matijo Ogrinom pa sva predstavila zapostavljene, a zdaj na novo raziskane dragocenosti samostanske zbirke, ki so bile na ogled tudi v okviru začasne razstave v novo prenovljeni samostanski knjižnici (slika 6). Sama se namreč z digitalizacijo njenih rokopisov ukvarjam že vse od podpisa pogodbe s HMML, pri njihovih projektih pa sem imela priložnost sodelovati tudi v Rimu in tako dodobra spoznati njihovo poslanstvo. V sodobnem svetu, obsedenem z dobičkonosno naravnanimi dejavnostmi, je pri slednjem vsekakor občudovanja vredno njihovo

Slika 6

povsem nepristransko prizadevanje za pomoč pri ohranjanju rokopisnega gradiva ne v smislu materialne dragocenosti, temveč kot unikatne kulturne dediščine, bistvene za ohranjanje identitete posameznih narodov in naposled identitete celotne družbe. Digitalizirano, katalogizirano in preprosto dostopno rokopisno gradivo lahko k temu vsekakor izdatno prispeva.

Skrb za prihodnost rokopisnega gradiva je tako vedno tudi skrb za našo prihodnost: za tisto, kar bomo pustili prihodnjim rodovom kot dokaz zavedanja pomena dediščine in moči pisane besede. Če bomo rokopisom s povezovanjem domačih in mednarodnih sil znali zagotoviti obstoj, še posebej pa mesto v sodobnem raziskovalnem prostoru, bomo izpolnili plemenito dolžnost do svoje kulture, kulture svojih prednikov in na koncu svoje človeškosti – in prav od nas je odvisno, kako dolgo bo ta preživela. Varovanje rokopisov torej ni zgolj muzejska gesta, temveč živ projekt, ki od nas zahteva predanost, iznajdljivost in predvsem medsebojno sodelovanje.

---

[1] Knjižna zbirka Velike mošeje je bila v veliki meri uničena v napadu na mošejo 8. decembra 2023. Zlasti po letu 2014, ko je teroristična skupina ISIS začela s sistematičnim uničevanjem kulturne dediščine, je digitalizacija rokopisnega gradiva postala tudi eden ključnih procesov v boju proti kulturnemu izbrisu. V Iraku in Siriji je bilo po zaslugi HMML rešenih na tisoče rokopisov, ki bi bili sicer najverjetneje uničeni.

[2] Pri prvih stikih s HMML so posredovali prav frančiškani iz bosanske province. Frančiškanski samostani širom Bosne in Hercegovine namreč hranijo več tisoč arabskih in osmanskih rokopisov izredne vrednosti, ki jih HMML že nekaj let prizadevno digitalizira.

[3] Ta je preprosto dostopen samo z brezplačno registracijo na spletni strani HMML in vpisom »arhiv slovenske frančiškanske province sv. Križa« v iskalnik spletne čitalnice: https://www.vhmml.org/readingRoom.

[4] Za rokopisno gradivo knjižnice trenutno sploh ni zanesljivega kataloga. Trenutno je popisanih okrog 250 samostojnih enot, a samo s površnimi opisi, ki puščajo obilico prostora za dopolnitve.

[5] Ob tej priložnosti je dr. Steward privolil tudi v daljši intervju za *Slovenski čas*, ki je dostopen tako na kanalu Youtube kot v pisni obliki v slovenskem prevodu: »Columba Steward: Sredi napada z minometi sem si zaželel benediktinske tišine«, *Slovenski čas* 185 (2025), 44–52.

Peter Pavel Vergerij Starejši

O vzgoji

Prevedla: **mag. Anja Božič**
Izid: **decembra 2025**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Uredila: **dr. Cvetka Rezar Mlakar**

O plemenitem značaju

Prvi znamenji plemenitega značaja sta vneto prizadevanje za slavo in goreča ljubezen do časti. Iz tega se rodita nekakšna blagodušna zavist in tekmovalnost za ugled in vrlost, a brez sovraštva. Takoj zatem sledi pripravljenost dobre volje poslušati starejše, ne da bi se upiral tistim, ki dobro svetujejo. Kajti kot v bitki za boljše konje veljajo tisti, ki jih roka zlahka vodi in ob donenju trobente poskočijo s privzdignjenimi ušesi, tako se zdi, da tudi tisti mladi, ki skrbno prisluhnejo opominom, hvala pa jih spodbuja k dobremu, že na videz obetajo bogate sadove. Zaradi neizkušenosti še ne morejo razumsko zaobjeti tistega, kar je pri vrlini samo po sebi dobro, niti ne obličja častnosti, kajti »ko bi namreč slednje lahko uzrli z očmi,« kot pravi Platon in je za njim ponovil Ciceron, »bi to že samo po sebi v njih prebudilo čudovito ljubezen do modrosti.« Tako pa je najbližja stopnja temu vsaj to, da se za najboljše potegujejo iz želje po hvali in slavi.

Poleg tega za že po naravi dobre veljajo tisti mladi, ki so dejavni, bežijo pred brezdeljem in si ves čas želijo početi nekaj dobrega. Kajti – če naj se še malo zadržim pri podobi iste vrste – kot se za boljše tekače šteje tiste konje, ki ob danem znaku nemudoma planejo naprej, ne da bi se obotavljali, čakajoč spodbudo ostrog ali udarcev z bičem, tako moramo za mlade, ki so jim najbolj namenjeni sijajni dosežki vrlosti, imeti takšne, ki se ob določenih urah brez opominjanja radi vrnejo k svojim običajnim študijem in k vajam, od katerih so se za hip odtrgali. Prav tako je dobro, če se bojijo groženj ali udarcev, še bolje pa, če jih je strah, da bodo izgubili čast ali se

osramotili. Iz tega se namreč rodi skromnost, ki je v tej dobi najboljše znamenje. Primerno je tudi, če jih je graje sram in se po opominih poboljšajo ter če imajo svoje učitelje radi: tudi to je namreč znak ljubezni do učenja.

Tudi pri tistih, ki so po naravi blagi in se hitro pomirijo, si ne gre obetati nič manj upanja, da bodo usvojili vrlost. V telesu in duši je namreč nekaj podobnega; kajti kot je pri prvem znak dobrega ustroja to, da želodec ne zavrača nobene hrane, temveč zlahka sprejme, karkoli zaužije, in to predela v hrano za ude, tako je tudi znamenje že po naravi dobro naravnanega duha to, da nikogar ne sovraži ali zaničuje, temveč si vsako besedo ali dejanje razlaga v najboljši luči. Na ta način lahko prepoznamo marsikatero značilnost narave. Kar zadeva telesno zgradbo, pa je

Aristotel zapisal: šibko telo – oster razum. Glede drugega pa se je treba posvetovati s tistimi, ki trdijo, da je mogoče po fizionomiji prepoznati človekovo nadarjenost in prirojene nravi; vendar bomo ta pristop tukaj pustili povsem ob strani.

Sicer pa je, kot rečeno, marsikaj o tem, kakšni ljudje bomo postali, razbrati že iz mladostne naravnanosti. Kajti pri nekaterih narava že na začetku življenja razodeva znamenja prihodnje kreposti kakor cvetove. Zato imamo za dobro naravnane tiste mlade, pri katerih se zdi, da že samo izraz na njihovem obrazu, telesna drža in druga dejanja o njih zbujajo dobre upe. Zanje je sramotno, če se pričakovanjem izneverijo, hkrati pa je treba pohvaliti tiste, ki se za vrle izkažejo brez vsakršnih obetov; in so podobni tisti vrsti sadežev, ki za grdo in trdo lupino skrivajo sladko sredico. Glede tega je modro svetoval Sokrat, in sicer, naj si mladi pogosto ogledujejo svojo podobo v zrcalu – kajpada zato, da tisti, ki so prijetnega videza, tega ne bi onečastili s hibami, tisti, ki pa so na pogled manj prijetni, pa bi se trudili ozaljšati s krepostmi.

Morda pa bodo to še bolje izpeljali, če bodo namesto lastne podobe motrili nravi kakšnega drugega krepostnega človeka – kot bi zrli v živo zrcalo. Kajti že Publij Scipion in Kvint Fabij sta pripovedovala, kako ju je razvnemalo motrenje podob slavnih prednikov, kar se je izkazalo za navado skoraj vseh plemenitih mož. Cezarja je podoba Aleksandra Velikega spodbudila k najvišjim ciljem. Koliko močnejše je torej lahko šele oziranje po živi podobi in vzoru, ki še diha? Morda podobe prednikov res spodbudijo željo, da bi se merili z njimi v slavi, še posebej, ker slava živega človeka v njegovi prisotnosti pogosto zbledi, hkrati pa še žive vedno spremlja zavist. Pa vendar je kot zgled kreposti, navad in vsakršne učenosti tako kot živ glas zagotovo učinkovitejše ravnanje živega človeka. Zato naj si prizadevni mladenič, ki ga žene hrepenenje po resnični kreposti in slavi, izbere enega ali po želji več najbolj vrlih mož in posnema njihovo življenje in navade, kolikor dopuščajo njegova leta. Ti in drugi starejši možje pa morajo vseskozi ohranjati dostojanstvo in zmernost, še posebej, ko so navzoči mlajši. Mladost je namreč nagnjena k zablodam, in če je ne obrzdata vzor in avtoriteta starejših, mladi naglo drsijo čedalje v slabše.

Kot vsem obdobjem v življenju so tudi mladosti lastne določene navade. Dobre izmed njih je treba utrjevati z vajo in učenjem ter jih spodbujati, slabe in nevredne hvale pa odpravljati. Nekatere izmed teh navad so zgolj posledica narave, razlog drugih je pomanjkanje izkušenj, včasih pa je težava v obojem. Mladi so že po naravi velikodušni in radodarni, saj še niso izkusili pomanjkanja in si premoženja niso pridobili z lastnim naporom. Le redkokdaj se namreč zgodi, da človek brezglavo razsipava s tistim, kar je trudoma napraskal skupaj. Poleg tega v njih vre obilje krvi in telesne topline, ki ne služita zgolj hranjenju telesa, temveč tudi njegovi rasti; kar je pri starih ljudeh ravno nasprotno, saj jih vodijo nasprotne sile. Kakšen bo torej v starosti tisti, ki je pohlepen in skopuški že v mladosti? To pa seveda še ne pomeni, da jim lahko dovolimo razsipništvo; ker še ne znajo razsojati med darovi, ljudmi ali zaslugami, je to namreč lahko le znamenje pokvarjenosti in vse prej kot plemenitega značaja. Takšni mladi se torej v skrbi za družinsko premoženje običajno usmerijo bodisi v dobičkonosne obrti bodisi v ročna dela ali trgovanje; kar še zlasti velja za tiste, ki bi nekoč morda usvojili tudi plemenitejše umetnosti – a svoje znanje kot tudi vse ostalo vselej zvedejo v nečastno zaslužkarstvo –, kar pa je s svobodnim duhom docela nezdružljivo.

Fjodor Mihajlovič Dostojevski

Izbrana pisma

Prevedla: **dr. Urša Zabukovec**
Izid: **decembra 2025**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Uredili: **mag. Danaja Lorenčič in dr. Tanja Ozvatič**

M. M. Dostojevskemu

Petropavlovska trdnjava
22. decembra [1849]

Brat, prijatelj moj dragi! Vse je odločeno! Obsojen sem na štiriletno prisilno delo v trdnjavi (Orenburški, se mi zdi), potem pa med navadne vojake. Danes, 22. decembra, so nas odpeljali na Semjonovski trg. Tam so nam prebrali smrtno obsodbo, nam dali poljubiti križ, nam nad glavami prelomili sablje in poskrbeli za našo predsmrtno toaleto (bele halje). Nato so prve tri postavili k usmrtitvenemu stebru. Bil sem šesti v vrsti, klicali so po tri, to[rej] bi šel z drugo rundo, ostala mi ni več kot minuta življenja. Spomnil sem se nate, brat, na vse tvoje; zadnjo minuto sem imel tebe, samo tebe sem imel v mislih, šele takrat sem ugotovil, kako rad te imam, dragi moj brat! Utegnil sem še objeti Pleščejeva, Durova, ki sta stala zraven, in se posloviti od njiju. Naposled so zatrobili umik, privezane na steber so pripeljali nazaj in nam prebrali, da nam Njegovo imperatorsko veličanstvo podarja življenje. Nato so prebrali dejanske obsodbe. Samo *Palm* je oproščen. Z istim činom gre v vojsko.

Zdajle so mi sporočili, dragi brat, da gremo danes ali jutri na pot. Prosil sem za srečanje s tabo. A so mi rekli, da to ni mogoče; lahko ti napišem samo to pismo, na katerega se čim hitreje odzovi. Bojim se, da si izvedel za našo (smrtno) obsodbo. Skozi okna kočije, ko so nas peljali na Semjon[ovski] trg, sem videl gruče ljudi; morda je novica prišla že tudi do tebe in si trpel zaradi mene. Zdaj si boš oddahnil. Brat! Nisem obupan in nisem postal malodušen! Življenje je povsod življenje, življenje je v nas samih, ne zunaj. Poleg mene bodo ljudje, in biti *človek* med ljudmi in ostati to za vedno, pa naj bodo okoliščine še tako hude, ne obupati in ne omagati – to je življenje, to je njegovo poslanstvo. To sem spoznal. Ta ideja se mi je zažrla v meso in kri. Ja, res! Ta glava, ki je ustvarjala, ki je živela visoko življenje umetnosti, ki je doumela in se navadila na vzvišene potrebe duha, ta glava je že odrezana z mojih ramen. Ostali so spomini in podobe, ki sem jih ustvaril, ne pa še udejanjil. Razžrli me bodo, zagotovo! A v meni so ostali srce in taista meso in kri, ki znajo tudi ljubiti in trpeti in si želeti in pomniti – in to je vseeno življenje! *On voit le soleil*!

No, zbogom, brat! Ne žaluj za mano! Zdaj pa o materialnih zadevah: knjige (Biblijo še imam) in nekaj listov rokopisa (osnutek za dramo in roman in končana povest *Otroška pravljica*) so mi vzeli in jih boš verjetno dobil ti. Tudi plašč in staro obleko puščam tu, če boš poslal ponju. Zdaj me, brat, verjetno čaka dolga pot s spremstvom. Rabil bom denar. Dragi brat, če boš dobil to pismo in če boš imel možnost dobiti kaj denarja, mi ga takoj pošlji. Denar zdaj rabim bolj kot zrak (zaradi posebnih okoliščin). Napiši tudi par besed. Potem pa, če bo prišel moskovski denar – poskrbi zame in me ne pusti na cedilu … No, to je pa tudi vse! Imam dolgove, a kaj naj z njimi?!

Poljubi ženo in otroke. Omenjaj me v pogovorih; poskrbi, da me ne bodo pozabili. Morda se nekoč spet vidimo? Brat, pazi nase in na družino, živi mirno in preudarno. Misli na prihodnost otrok … Živi stanovitno.

V meni še nikoli niso vrele tako obilne in zdrave zaloge duhovnega življenja kot zdaj. Ali bo telo to zdržalo: ne vem. Na pot odhajam bolan, skrofulozo imam. A bo že nekako! Brat! V življenju sem že toliko doživel, da me zdaj lahko le malokaj prestraši. Bo, kar bo! Ob prvi priložnosti ti bom poročal o sebi.

Majkovom posreduj moj poslovilni in zadnji pozdrav. Reci, da sem jim hvaležen, ker so me ves čas podpirali. Reci nekaj kar najbolj toplih besed, kar jih najde tvoje srce, Evgeniji Petrovni. Želim ji veliko sreče, vedno se je bom spominjal s hvaležnim spoštovanjem. Stisni roko Nikolaju Apollonov[iču] in Apolonu Majkovu; nato pa še vsem ostalim.

Poišči Janovskega. Stisni mu roko, zahvali se mu. Potem pa še vsem, ki niso pozabili name. Tiste, ki so pozabili, pa spomni name. Poljubi brata *Kolja*. Napiši pismu bratu *Andreju* in mu povej o meni. Piši stricu in teti. To te prosim zase; pa pozdravi ju v mojem imenu. Piši sestram: naj bosta srečni!

Morda pa se bova še videla, brat. Pazi nase, lepo te prosim, ostani živ do najinega srečanja. Morda se bova nekoč objela in se spomnila najinih mladih, najinih prejšnjih, zlatih časov, najine mladosti in najinih upov, ki si jih v tem trenutku krvavo ruvam iz srca in jih pokopavam.

Res nikoli več ne bom vzel peresa v roke? Mislim, da bo čez 4 leta to že mogoče. Poslal ti bom vse, kar bom napisal, če bom kaj napisal. O moj bog! Koliko podob, pregnanih in spet ustvarjenih, bo propadlo, ugasnilo v moji glavi ali pa se bo kot strup razlilo v moji krvi! Ja, če ne bom mogel pisati, bo konec z mano. Bolje petnajst let zapora, a s peresom v rokah.

Piši mi pogosteje, piši bolj podrobno, o vsem mogočem. Razpiši se v vsakem pismu o družinskih podrobnostih, o malenkostih, ne pozabi na to. To mi bo vlilo upanje in življenje. Ko bi le vedel, kako so me tu v samici poživljala tvoja pisma. Dva meseca in pol (zadnja), ko je bilo dopisovanje prepovedano, sta bila zame zelo težka. Prav bolehal sem. To, da mi včasih nisi poslal denarja, me je izmučilo: ker sem vedel, da si sam v hudi finančni stiski! Še enkrat poljubi otroke; njihovi ljubki obrazki mi ne gredo spred oči. Ah! Da bi bili le srečni! Tudi ti bodi srečen, brat, srečen bodi!

Ne žaluj, lepo te prosim, ne žaluj zaradi mene! Vedi, da nisem malodušen, da me upanje ni zapustilo. Čez štiri leta pride olajšanje. Navaden vojak bom – a vojak ni več zapornik, in ne pozabi, da te bom nekoč spet objel. Danes sem gledal smrti v oči, tri četrt ure sem preživel s to mislijo, preživljal sem zadnje trenutke in zdaj še enkrat živim!

Če si kdo kaj grdega misli o meni, če sem se s kom sprl, če sem na koga naredil neprijeten vtis – reci jim, naj pozabijo na to, če jih boš imel priložnost srečati. V moji duši ni žolča in zlobe, tako rad bi ljubil in objel koga od nekdanjih v tem trenutku. To je velika uteha, izkusil sem jo danes, ko sem se poslovil od svojih dragih pred smrtjo. V tistem trenutku sem pomislil, da te bo vest o usmrtitvi ubila. A zdaj si lahko miren, še živim in bom živel še naprej z mislijo, da te bom nekoč spet objel. Zdaj imam v mislih samo to.

In kaj ti počneš? In o čem si razmišljal danes? Veš za nas? Kako je bilo danes mraz!

Oh, ko bi moje pismo čim hitreje prišlo do tebe. Sicer bom kakšne štiri mesece brez vesti o tebi. Videl sem ovojnice, v katerih si mi zadnja dva meseca pošiljal denar; naslov je bil napisan s tvojo pisavo in vesel sem bil, da si zdrav.

Ko pogledam nazaj in pomislim, koliko časa sem vrgel stran, koliko sem ga zapravil v zablodah, v napakah, v brezdelju, v neznanju živeti; kako nisem cenil časa, kolikokrat sem grešil proti svojemu srcu in duhu – ko pomislim na vse to, me prežame neznosna bolečina. Življenje je dar, življenje je sreča, sleherna minuta bi lahko pomenila stoletje sreče. *Si jeunesse savait*! Zdaj, ko menjam življenje, se prerajam v novo obliko. Brat! Prisežem, da ne bom obupal in da bom srce in duha ohranil čista. Postal bom boljši. To je vse moje upanje, vsa moja uteha.

Življenje v samici je v meni že precej ubilo mesene potrebe, ki niso do konca čiste; prej sem premalo pazil nase. Zdaj me pomanjkanje ne gane več, zato se nikar ne boj, da me bo dotolkla kakšna materialna stiska. To se ne more zgoditi. Oh! Da bi bilo vsaj zdravje!

Zbogom, zbogom, brat! Še ti bom kdaj pisal! Od mene boš dobil kar najpodrobnejši opis mojega potovanja. Da si vsaj zdravja ne bi uničil, ostalo bo že!

Zbogom, zbogom, dragi brat! Močno te objemam, močno poljubljam. Spominjaj se me brez bolečine v srcu. Ne bodi žalosten, lepo te prosim, ne bodi žalosten zaradi mene! V naslednjem pismu ti bom napisal, kako tam živim. Pomni, kar sem ti govoril: resno vzemi življenje, ne zapravljaj ga, bodi gospodar svoje usode, misli na otroke. Oh, kdaj, le kdaj te bom videl! Zbogom! Zdaj se trgam od vsega, kar je bilo prijetno; težko je to zapustiti. Boleče se je lomiti na dvoje, razpolavljati srce. Zbogom! Zbogom! A še te bom videl, prepričan sem, upam, ostani, kakršen si, imej me rad, ne ohlajaj spomina, misel na tvojo ljubezen pa bo najlepši del mojega življenja. Zbogom še enkrat, zbogom! Zbogom vsem!

Tvoj brat Fjodor Dostojevski

Bogomila Kravos
Dom sprejema in povezuje, zato so gradili narodne domove
Zadruga Primorski dnevnik, 2025, 207 strani

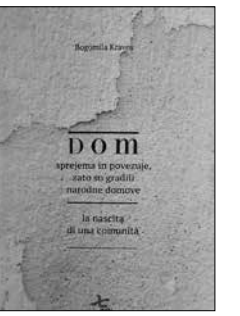
Ifigenija Simonović

Dom sprejema in povezuje, zato so gradili narodne domove piše na naslovnici nove knjige Bogomile Kravos, v italijanščini pa piše, da gre za knjigo o rojstvu skupnosti, »la nascita di una comunità«. Knjiga vsebuje dva zgodovinska eseja o isti temi, posebej sestavljena za slovenske in italijanske bralce.

Bogomila Kravos z vsemi svojimi knjigami izpoveduje osebno čustveno pripadnost slovenstvu na Tržaškem: *Slovensko gledališče v Trstu*, *Zgodba mojega očeta*, *Narodni dom in Slovenci v Trstu*, *Moj Trst*, *Dom*. Bogomila Kravos je tudi predana predavateljica. Tako nadaljuje plemenito narodnozavedno poslanstvo svojih prednikov in izobražuje italijansko občestvo o njihovem odnosu do ljudi, ki jih pojmujejo kot tujce, čeprav živijo na svoji zemlji, v hišah, cerkvah, šolah in narodnih domovih, ki so jih sami zgradili in ki so jih izgubljali zaradi politike, ki jim na Tržaškem še nikoli ni bila zares naklonjena.

Bogomila Kravos se posveti času med sredo 19. in sredo 20. stoletja na območju Sv. Ivana. Raziskuje prizadevanje prebivalcev za razcvet njihovega okrožja in za goli obstanek po prvi svetovni vojni, v časih fašističnih prijemov oblasti, ki so sledile, vse do zdaj, ko globaliziranost vsega že vse, kar je samobitno in želi ohraniti svojo samobitnost.

Ko se je Trst razvijal v avstro-ogrsko pristanišče, so se vanj priseljevali delavci, obrtniki, trgovci iz najširše okolice. Največ prišlekov je bilo iz slovanskih dežel. Slavjansko društvo je nastalo leta 1848 na pobudo Slovencev. »Društveni predsednik Ivan Vesel Koseski, krščen za Janeza, ob prevzemu svoje funkcije preimenovan v Jovana, je z visokodonečimi besedami nazdravil vseslovanskemu bratstvu, da so mu Slovenci, Hrvati, Srbi, Črnogorci, Čehi, Slovaki in en Poljak navdušeno prisluhnili. Kameralni svetnik Koseski je druščino nagovoril v prilagojeni slovenščini – novodobnim bogatašem povšečnem jeziku. Predstavljajmo si, koliko patosa je bilo v glasovnem nastavku, da je bila vsaka beseda posebej opomenjena. Bogve kdo in zakaj je Koseskemu odpisal to veličino. V šoli smo njegove verze brali kot primer nemogoče spakedranščine in jih z omalovaževanjem primerjali s Prešernovimi poezijami, ne da bi se vprašali, komu so bile namenjene, in ne da bi vedeli, kje izgovorjene« (str. 15).

V takem stilu Kravosova razgrinja zgodbe posameznikov, ki so ustvarjali Sv. Ivan in neizbrisno sooblikovali Trst. V tem zapisu o knjigi ni prostora za širši prikaz knjige, zato naj omenim samo žalostno poročilo o obnovi cerkve sv. Janeza Krstnika v sedemdesetih letih 20. stoletja. Svetoivančani so jo gradili počasi in predano, potem pa jim je bila tako rekoč oskrunjena po državnem protokolu: »/.../ po pokoncilskih predpisih so slike poslali v restavratorsko obdelavo in so s križevega pota izginili slovenski napisi« (str. 27). Slikam so preprosto odrezali besedila.

Bogomila Kravos se v knjigi osredotoča na posameznike, ki so bili ključni za rast in obstoj slovenske skupnosti. Zgovorne so tudi vključene fotografije. Knjigo je izdala Zadruga Primorski dnevnik, ki si načrtno prizadeva za »širjenje védenja in zavedanja o bogastvu slovenske kulture v Italiji«.

Kozma Ahačič
KA
Eseji 2020–2025
Cankarjeva založba, 2025, 247 strani

Ifigenija Simonović

Pretirana resnost vodi v rutino. Vmesna minuta dobre volje in smisel za humor sta včasih pomembnejša od še tako visokih in dodelanih ciljev. (*KA*, str. 171)

Ne, v naslovu nista inicialki avtorja, temveč je beseda *ka*, katere pomen je jasen na koncu knjige (str. 246):

»V staroegipčanski religiji sestavljajo človeško bitje telo, duh (*ba*), duh zaščitnik (*ka*), ki je hkrati življenjska sila, in drugi deli, ki jih je v različnih obdobjih različno mnogo. Med njimi ima *ka* odločilen vpliv na srečo in nesrečo, bolezen in zdravje, moč in nemoč, torej na celotno človekovo usodo. *Ka* ne umre skupaj s človekom, ampak lahko ob smrti zapusti telo in prebiva v njegovi sliki ali kipu. Če se telo po smrti ohrani, se *ka* v onostranskem življenju lahko znova združi z drugimi deli človeškega bitja in živi večno. Hieroglif za *ka* je slika dvingnjenih rok.«

Dojamem, da podoba dvignjenih rok (na naslovnici) ne pomeni predaje v »vojni in miru«, temveč vdanost in predanost celosti. Tako duhovnik dvigne roke, ko kliče k molitvi. Oblikovalec naslovnice Marko Prah je črki K in A »polepil« s kolažem, ki nakazuje dobe, ikone, ljudi, na katere se pisatelj naslanja: glasba, filozofija, literatura, likovna umetnost … Vse to je tisto človeško nesmrtno. Vse je zaobjeto v besedi KA – izhodišče in obstoj, pa tudi neskončnost.

Ah, vse v knjigi *KA* je v zvezi z jezikom, jezikoslovjem, zgodovino, pa tudi z vsakdanjim življenjem. Čudovit knjižni jezik, ne zaprašen, temveč sproščeno živ. Poleg strokovnega znanja, ki ga avtor razsipa, poskrbi za vzdušje, nudi duh svoje generacije. Postreže z naslovi skladb, kakor da vabi v kabinet za razmišljanje. Poslušam in se predajam vzdušju. Kakšno glasbo sta poslušala Trubar, Cankar?

Knjige nisem mogla brati s strahospoštovanjem, ki ga sicer čutim do velikega jezikoslovca Ahačiča. Napisana je vabljivo lahkotno, skoraj klepetalno. Ahačič ima močan pedagoški eros. Kot bralka hodim po neznani poti, a zaupljivo sledim njegovim kažipotom, kakor se tudi on z občudovanjem naslanja na predhodnike. Pomislim na Bohoriča, Kopitarja, Miklošiča, tudi Levstika, ki mu Ahačič sicer zameri, da je o jeziku pisal v nemščini. V prejšnjem stoletju so bili Pleteršnik, Pogorelčeva, Toporišič. Zdaj imamo na srečo Ahačiča.

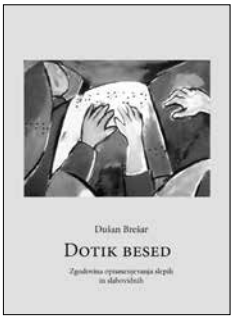
Dr. Kozma Ahačič je pesnik in esejist, pa tudi slovenski jezikoslovec, literarni zgodovinar, predstojnik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, znanstveni svetnik, izredni profesor na Oddelku za zgodovino slovenskega jezika, raziskovalec pri pripravi Slovarja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, podpredsednik Znanstvenega sveta ZRC SAZU, glavni pobudnik (dirigent!) odlično delujočih portalov Fran, avtor učbenikov slovenščine, pisec kolumn, esejev, študij o slovenskem jeziku in (poleg vsega!) čudovit gospod. Prejel je prestižne nagrade. Med njegovimi novejšimi deli naj omenim mogočno knjigo *Stati inu obstati – Prvih petdeset slovenskih knjig*.

Ahačičeva prva zbirka esejev *Kozmologija* je bila nominirana za Rožančevo nagrado. *KA*, druga zbirka, naj bi (po mojem prepričanju) prišla v vsako slovensko hišo, šolo, inštitucijo (in dobila naj bi 34. Rožančevo nagrado!).

Dušan Brešar
Dotik besed
Združenje prijateljev slepih Slovenije, 2025, 143 strani

Ifigenija Simonović

Združenje prijateljev slepih Slovenije je ob dvestoletnici izuma brajice izdalo knjigo *Dotik besed* o zgodovini razvoja pisave za slepe – od najstarejših časov do danes. Knjiga sledi razvoju idej o omogočanju samostojnega in enakopravnega položaja slepih in slabovidnih ljudi. Brajica, pisava, ki nosi ime po izumitelju Louisu Braillu, vsekakor ni prva pisava, a se je izkazala za najbolj uporabno in se je tudi najbolj uveljavila, ne le v Evropi, temveč tudi v azijskem in arabskem svetu. Obstajajo tudi specifične pisave za glasbeno notacijo, naravoslovne vede in kratkopis.

Avtor knjige *Dotik besed* je Dušan Brešar, dolgoletni knjižničar v Knjižnici slepih in slabovidnih Minke Skaberne v Ljubljani. Osredotočil se je na razvoj in sprejemanje brajice na Slovenskem. Knjiga ni namenjena le tiflopedagogom, temveč vsem, ki so pripravljeni globlje razumeti posebnosti življenja slepih in slabovidnih ljudi. Dragocen je pripis Evgena Bavčarja, ambasadorja slepih in slabovidnih na Slovenskem.

Frančišek Asiški
Sončna pesem ali Hvalnica stvarstva
Celjska Mohorjeva družba, 2025, 52 strani

Dr. Edvard Kovač

Ob 800-letnici *Hvalnice stvarstva* ali *Sončne pesmi* je Celjska Mohorjeva družba izdala monografijo, ki najprej preseneča z reprodukcijami oljnih platen slovenskega akademskega slikarja Jošta Snoja. Izbor teh slik je iz obsežnega slikarjevega opusa naredila urednica dr. Tanja Ozvatič. Moramo reči, da je izbor zelo posrečen, saj je urednica zaslutila, da *Sončna pesem* prežema umetnikov ustvarjalni duh v njegovem zadnjem obdobju slikanja na platno.

Kot omenja tudi umetnostni zgodovinar Andrej Doblehar, je Jošt Snoj v svojem prvem obdobju skušal najti mistično svetlobo in je šele v svoji zreli dobi prešel k močnim in kontrastnim barvam ter razvil svoj značilen kolorit. Tako lahko tudi mi ugotovimo, da je v svojem umetniškem opusu slikar doživel preobrat, ki ga je v verski poetiki naznanila *Hvalnica stvarstva*. Slikar namreč ne išče več vstopa v onkrajnost preko neulovljive svetlobe, ki opušča barvni spekter, ampak to presežno svetlobo zaznava znotraj bogastva barv v samem stvarstvu, ki ga obdaja in v katerem se znajde. Od tod njegova razigranost in skorajda poskočnost, ko se sprehaja med barvami, ki jih je zaznal v soncu in luni, vodi in zemlji, vetru in ognju. To veselje ga ne zapusti niti v trenutkih, ko opazi oblačno nebo ali otožno meglo.

Ko smo se zazrli v reprodukcije Snojevih slik, drugače beremo tudi samo besedilo *Sončne pesmi*, ki je objavljena v prevodu Vitala Voduška. Urednica dr. Tanja Ozvatič je ob koncu knjige objavila kar 25 natisnjenih slovenskih prevodov te znamenite pesmi, med njimi je 19 prevajalcev, ker so bile prepesnitve Vitala Voduška, Stanislava Škrabca, Janka Modra in Nika Koširja objavljene večkrat. Čeprav se med njimi znajdejo tudi slovenski literarni klasiki, kot sta Franc Ksaver Meško in Alojz Gradnik ter izjemni že omejeni Niko Košir, se je urednica odločila za natis Voduškovega

prevoda, ki je bil prvič objavljen že leta 1928. Kajti Vodušek kljub drugim ponujenim rešitvam še vedno navdušuje s svojo melodičnostjo in točnostjo.

Bogastvo monografije je tudi troje spremnih besedil. Med njimi moramo posebej izpostaviti kratek esej profesorja za srednjeveško književnost na ljubljanski romanistiki, dr. Miha Pintariča, »Hvalnica stvarstva v času trubadurskega pesništva«. Gre namreč za pomembno objavo, ki vnaša nove poudarke med običajna razumevanja srednjeveške poezije. Večina literarnih zgodovinarjev na Slovenskem je namreč pristala na tezo, da se je trubadurska lirika v 12. stoletju v Okcitaniji uveljavila pod vplivom arabsko-muslimanske literature, ki je prišla iz Južne Španije. Oznaka okcitanski velja za vse pokrajine v Južni Franciji, medtem ko je provansalščina, jezik Frančiškove matere, le njen vzhodni del. Vendar prof. Pintarič vztraja, da je vznik te poezije pogojen s krščansko mistiko in duhovnostjo. Tukaj se naslanja na pomembnega francoskega medjevalista prof. Georgesa Paserata, ki posebej poudarja vlogo himničnih pesmi, posvečenih sveti Mariji, izpod peresa svetega Bernarda iz Clervauxa. V tej poeziji naj bi Marija ne predstavljala samo Odrešenikove matere, ampak tudi nedosegljivi ideal ženskosti.

Avtor potem pojasni, da je trubadurska poezija kmalu postala ne samo izrazito čustvena, ampak tudi neposredno čutna in je razvijala hvalospeve telesni ljubezni. Toda kmalu se je upehala, zato so se visoki lirični pisci znova vrnili k poduhovljeni poeziji in temu obratu je veliko pripomogla prav pesnitev svetega Frančiška Asiškega.

Drugo, celo zmotno razlago *Sončne pesmi* avtor najde pri teh, ki so v Asiškem Ubožcu videli znanilca panteistov znotraj krščanstva, ali kakor bi danes rekli nekateri naravovarstveniki, da je bil pred časom, ker je imel ekosrediščni pogled na svet. Vendar je študija jasno poudarila, da ne gre za »Hvalnico stvarstvu«, ampak za »Hvalnico stvarstva«. Nad našim soncem je še pravo Sonce, Bog sam. Sonce, ki ga čutimo in ki nas navdušuje s svojo svetlobo, lahko le povabimo k skupnemu slavljenju Boga.

V tem duhu Pintaričev esej ob koncu nadgrajuje tudi zapis brata Mirana Špeliča, ki bralca popelje k njegovi lastni ustvarjalnosti in vsakogar vabi, da zapoje hvalnico Bogu preko narave na svoj način.

Vsekakor pa se je treba zahvaliti patru Vinku Škafarju, ki je dal Mohorjevi družbi pobudo za ponoven natis Frančiškove *Sončne pesmi*. Njegov najdaljši esej v knjigi povzema spoznanja o *Hvalnici stvarstva* s Frančiškovim življenjem in drugimi njegovimi spisi. Pri tem se skromno sklicuje na N. G. van Goornika. Vendar čutimo tudi v tem Škafarjevem besedilu njegovo osebno noto, saj se s svojimi objavami že leta navdušuje nad *Hvalnico stvarstva*.

Pomembno je, da ob vnovičnem prebiranju Frančiškove *Sončne pesmi* začutimo, kako je evropska zgodovina zaznamovana s poezijo. Ne samo, da so bili časi, ko so novice krožile iz kraja v kraj s pomočjo poezije, ampak da je bil visoki srednji vek zlato obdobje, ko krščanska teologija ni samo postala univerzitetna znanost, ampak je pustila, da ji je pesem pomagala k velikemu preobratu in izstopiti iz svetobežnosti ter preko *Hvalnice stvarstva* resno motriti ta svet, ki ni samo skrivnostno zagoneten, ampak zelo lep.

Celjski Mohorjevi družbi lahko čestitamo za pogumen natis umetniško večplastne izdaje *Sončne pesmi*.

Branko Cestnik
Dolina zvezd
Celjska Mohorjeva družba, 2025, 396 strani

Nataša Konc Lorenzutti

Kultni film Wima Wendersa *Nebo nad Berlinom* (1987) in roman Branka Cestnika *Dolina zvezd* sta med estetskimi vtisi, usidranimi vame, sedla v isti prostor, čeprav je med eno in drugo zgodbo pretekel večji del mojega dosedanjega življenja. Imata namreč nekaj skupnega. Poleg izjemne pripovedne moči ju povezuje nadresnični pogled angela, ki je v Wendersovem filmu izpeljan kot glavna podoba, v Cestnikovem romanu pa se pojavi zgolj kot epizodni glas, ki se nenadoma odlepi od sicer povsem realistične zgodbe.

Medtem ko Wenders pošlje angela iz večnosti v smrtnost in ga tam pusti, Cestnik svojega razveže za en sam dan, in ko angel vstopi v zgodovinski trenutek, ga obide spoznanje: »Čas je oblika bolečine.« Po izletu v dolino zla se vrne v brezčasje.

Cestnikova romaneskna zgodba pa ostane podvržena času in bolečini. Kljub temu se pretvarja v lepoto bridkosti. V tej neverjetni zmožnosti literature vidim smisel pripovedovanja. Pisatelj zajema snov iz obdobja, ko je bila smrt potrošni material, a vzporedno, ko slika grozote, ki jih ni mogoče več zakriti, upodablja človečnost v vseh njenih razsežnostih, od svete nedolžnosti do njenega skrajnega nasprotja.

Poleg angelovega uporabi poglede raznolikih junakov in protijunakov ter vpelje tudi oko vsevednega pripovedovalca, ki pa dogajanja nikoli ne tolmači, temveč ga zgolj slika. Poleg epizodnih likov, ki vstopijo in se umaknejo, avtor od začetka do konca izrisuje dve osrednji figuri: na eni strani mladega Cveta Ogorelca, mobiliziranca v nemško vojsko, ki nato postane dezerter, partizan, pozneje uslužbenec Ozne; na drugi strani deklice Julie Wobmer, izgnanke iz kočevarske vasi, ki sprva govori skozi dnevniške zapise, v sklepnem dejanju pa izplava iz beležnice in vstopi v tok pretresljivega razpleta.

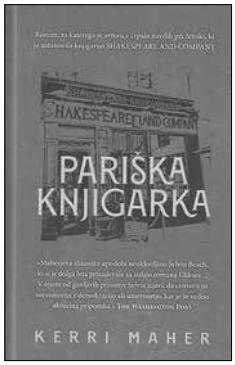
Cveto Ogorelec odigra svoj lik na strani zmagovalcev in povojnih nosilcev moči, a to ni krepostni junak, ki bi mu kdorkoli želel postati podoben. Kljub temu ga pisatelj ne sodi in ga ne zapiše pogubi, temveč ga postopoma razgalja in skozi njegov notranji pekel prikaže, kako tisti, ki jemljejo svobodo drugim, postajajo plen svojih lastnih dejanj. S tem avtor doseže bralčevo vživetje. V razvoju dogodkov Cvetu ponudi možnost, da se dvigne iz moralne smrti. Osebnostna sprememba v njem ni velikanska, ni mistična in neverjetna, ampak je zgolj droben vznik iz že skoraj popolne zapisanosti zlu v sled hrepenenja po tem, da bi naredil nekaj dobrega.

Julia Wobmer je Cvetovo nasprotje. Kakor Ana Frank ali deklica v rdečem plašču iz filma *Schindlerjev seznam*, ki sta umrli v medvojnih iztrebljanjih, se Julia znajde sredi novega klanja in postane pričevalka zločinov, ki ji vzamejo vse, kar je imela.

Nihče ne ve, kaj se zgodi s temi ljudmi potem, ko jim pisatelj odpre pot in se umakne. Samo Nebo, razpeto nad dolino, in vse, ki so vanjo ujeti, nad mučitelje in mučene, skrunitelje in oskrunjene, ubijalce in ubite; nad tiste, ki ga preklinjajo, in one, ki zaupljivo strmijo v njegovo neskončnost, pozna nadaljevanje. Zato najbrž ve tudi, ali je za Ogorelce preteklega, sedanjega in prihodnjega časa še kaj upanja. Vendar molči v nadčasju.

Kerri Maher
Pariška knjigarka
Hiša knjig, HKZ, 2022, 373 strani

Bojana Modrijančič Reščič

Če je bilo drugo ime za Američanko Sylvio Beach dvom, kot je trdila njena sestra Cyprian, je bilo prvo pogum. A se je vedno spraševala, ali bo kot hči protestantskega duhovnika ostala v sestrini senci, obetavni igralki, ali bo naredila tudi kaj iz sebe. Mogoče je bil kratek odgovor na retorično vprašanje, ko se je kot prostovoljka znašla v okoliških vaseh Beograda leta 1918. In je premišljevala, ali jo bo lastna knjigarna, v kateri bi pomembni književniki lahko prodrli v njeno dušo, ponesla do zvezd. Zaljubljena v svetovljanski Pariz in knjigarko Adrienne Monnier v rdečih usnjenih salonarjih tlakuje pot knjigam v angleščini na ulici Dupuytren. Shakespeare and Company postane tudi izhodišče za Jamesa Joyca, čeprav njegov sporni roman *Ulikses* sproža polemike v Angliji in Ameriki. Jo je njen ugled res prehiteval, kot ji je laskal muhasti pisatelj? Vsekakor je kadilka Sylvia v njem prepoznala tudi delček sebe. Zanjo je bil veliki človek, ki so ga dopolnili jeziki, glasba, bojazen do psov, tudi hude težave z očmi in z zobmi. Vino in nepokorščina družbenim normam sta krojila njegovo usodo. Čeprav je bil za Adrienne neiskreni Jezus, pisatelj Ezra Pound pa naj bi »popravil« njegovo življenje, je Sylvio opomnil, da je postala skrbnica angleškega jezika med zvenečimi imeni v literaturi, med katerimi je izstopala ekscentrična Gertrude Stein. V svoj boemski versailles je povabila le tiste, ki so v Parizu kaj veljali. Jamesa Joyca med njimi ni bilo, čeprav naj bi mu začrtala pot. Mogoče bi se strinjala z odvetnikom Johnom Quinnom, da je pisatelj prezahteven, zmeden, žaljiv pri opisih človeškega telesa in poželenja, čeprav ni zmogel pokvariti bralcev. Je bil Irec podoben popotniku Odiseju, ker ga je na poti velikokrat nekaj ustavilo, a se je vedno lahko vrnil na svojo Itako – v knjigarno Shakespeare and Company? So številni popravki umetnine *Ulikses* nakazovali strah pred zaključkom romana, ali so bili skrivni elementi pisanja v njegovem slogu z umazanimi podrobnostmi, razkrivanju skrivnosti in dolgočasnim realizmom pogoj, da je bilo 150 izvodov modre knjige rojstnodnevno darilo pisatelju pri štiridesetih? Knjigarni je roman prinesel velik uspeh, njeni lastnici pa nove stranke, pisma oboževalcev in cinikov. Pojavila se je bojazen, da bo v New Yorku obveljal za opolzko delo, čeprav je bila zasebna poštna služba uspešna pri tihotapljenju posameznih izvodov čez mejo. Če je bil za pisatelja Hemingwayja boks metafora za življenje, je bil za Sylvio sporni roman opomin, da je končno prišel čas za nekaj novega. Novo ime knjigarne Odeanija postane pomembno tudi za francosko-ameriške odnose in središče izseljeniškega literarnega življenja v Parizu. Ulikses pa postane zakonit tam, kjer je bil na začetku prepovedan.

Knjigarki Sylvii Beach, ženski z izjemnim posluhom za velika dela in z neomajno vero v svoj cilj, priznanje legije časti doda še zadnji kamenček v njen življenjski mozaik. Gospodarska kriza, taborišče, mamina smrt ter odhod ljubljene partnerice in intimne prijateljice Adrienne ji nakažejo, da mora končno le podati roko ameriški knjižnici – svoji največji konkurentki in ji tako predati ljubezen do svojih življenjskih sopotnic – knjig.

Bojana Modrijančič Reščič

Živeti kot vnukinja množičnega morilca

Leto 2025 je tudi leto 80. obletnice holokavsta, ki nas spominja in opominja na grozote … V meni je utrdilo sklep, da se moram vrniti v Auschwitz, kamor sem leta 2015 odšla s štirimi dijaki strokovne šole iz Nove Gorice in se hkrati odzvala vabilu danes že pokojne Sonje Vrščaj, nekdanje interniranke in neutrudne govornice mladim, ki jim je hotela predati poslanstvo, naj gradijo boljši svet.

V Auschwitz me je gnala tudi obljuba družini, da vidimo kraj, kjer se vojna ne konča. A če ne bi prebrala avtobiografije *Ded Amon bi me zagotovo ustrelil*, ne bi odšla v danes že s travo prekriti kraj trpljenja Plaszow. Kot je knjiga naključno našla mene, je tudi Jennifer Teege, ena izmed avtoric, v hamburški knjižnici odkrila delo *Očeta moram vendar imeti rada, ali mar ne?* in presenečena ugotovila, da pripoveduje o njeni materi Moniki in dedu Amonu Göthu. Začela je kopati po svoji preteklosti … Hvaležna, da jo je posvojila rejniška družina, je že zgodaj izgubila stik s svojo materjo. So dolgotrajne depresije in nočne more posledica tega dejstva? Kmalu se je zavedela, da jo je spoznanje biti vnukinja množičnega morilca odmaknilo od številnih izraelskih prijateljev, ki jih je spoznala med študijem v Izraelu. Pogled v ogledalo ji je razkril podobne črte med nosom in usti ter energično brado z Monyjem, kot so plaszovskega klavca klicali domači, prijatelji nacisti in Oskar Schindler, ki je rešil življenje skoraj 1200 judom. Dunajčana je ideja o pripadnosti eliti najprej pripeljala v SS, kasneje pa v današnje krakovsko predmestje Plaszow na Poljskem, v katerem so barake koncentracijskega taborišča stale na porušenih grobovih judovskega pokopališča, ulice pa so tlakovali z nagrobniki. Interniranci, ki so si morali zapomniti, da je zanje Bog, so ga poznali po izjemni krutosti, ki je tudi pijača ni mogla opravičiti. Postavnega visokega moškega so krasili bele rokavice, njegova zvesta ubijalska psa, konj belec, na katerem je vsak dan jahal po taborišču, ter kruto dejstvo, da so leta 1944 otroci iz Plaszova končali v plinskih celicah Auschwitza. Narcis, ki je poniževal ljudi in teptal človekovo dostojanstvo, je s šalom in klobukom gledal poboje ter poslušal klasično glasbo. Verjel je, da mora pobiti tudi vse svojce umrlih taboriščnikov, saj ni mogel gledati t. i. kislih obrazov. Živel je v svoji vili, ki še danes stoji v neposredni bližini nekdanjega taborišča; prenovljena v elitni soseski ponosno kljubuje preteklosti. V času našega ogleda nam je radovedni pogled rekreativnega tekača nakazal, da mu ni jasno, zakaj nas stavba zanima. Pasji laež na nekdanjem *apelplatzu* pa je utrdil tudi misel, da je nekdanji prostor groze prijazen do tekačev, sprehajalcev, naključnih obiskovalcev, tudi zaljubljenih mladih ljudi, ki si pod visokim spomenikom v spomin žrtvam

holokavsta izkazujejo ljubezen. Ogromna površina sivke blagodejno omili preteklost.

Jennifer Teege upa, da bo našla odgovore v Krakovu, Auschwitzu in Plaszowu. Ne more pa dojeti, da je lahko njena prijazna babica Irene objemala ubijalca. Vedno je trdila, da je bil pravi kavalir, sanjski moški, podoben Clarku Gablu. A Majola, kot jo je ljubkovalno klical, je imela v kopalnici tablete proti depresiji, anksioznosti, halucinacijam. Je z njimi potlačila misel na ubite neljudi, v kar je verjela? Zagotovo pa si je z njimi vzela življenje. Bi prenesla resnico, da bi Amon mogoče ustrelil njeno ljubko vnučko, ker je hči Nigerijca in zna hebrejsko, o čemer je prepričana Jennifer? Je vedela, da je med evakuacijo geta Amon iztrgal materam otroke iz naročja in jih metal ob tla, v bolnišnicah pa so morali ustreliti bolnike kar v posteljah? Izraelskemu novinarju Tomu Segevu je sredi 70. let zatrdila, da je bil Amon kralj, ona pa kraljica. A prav to kraljico bi morali poslati v Auschwitz, da bi spregledala …

Vila Amona Götha v neposredni bližini taborišča Auschwitz; foto: Bojana Modrijančič Reščič

Jennifer skuša razumeti tudi svojo mamo Moni, kot so jo ljubkovalno klicali domači. Duševni bolnici je družinski molk tajil resnico, zato so čustva otopela. Srečanje s preživelimi iz Plaszowa so dopolnili stara hebrejščina, poslušanje izraelske glasbe in branje del o holokavstu. Ob srečanju z biološko materjo hči dojame, da je ni zavrgla kot otroka, a so ji neodgovorjena vprašanja preprečevala pristni materinski odnos.

Se bo tudi Jennifer zmožna očistiti svoje krute dediščine, ko se je po dvajsetih letih vrnila v Izrael k prijateljem, znancem? Spoznala je, da so trpeče ob vrnitvi v Izrael domačini sprejeli zadržano. Potrebovali so junake in ne žrtev. In šele stari starši lahko z vnuki govorijo o holokavstu. Bo lahko ona, črnuhinja in zamorka, kot so jo dražili otroci na ulici, brez groze in sramu spregovorila izraelski mladini, ki mora obiskati koncentracijska taborišča na Poljskem? V Plaszowu jo dekle prosi, naj kot vnukinja Amona Götha položi rože na spominsko obeležje. Zasliši se hatikva – izraelska državna himna, ki jo zapoje z mladimi. Pomeni upanje, ki še odmeva v Kazimierzu, ne samo pred restavracijo Awiw, kjer stoji spomin na judinjo Heleno Rubinstein oziroma Chajo, ki se je držala družinskih receptov za nego kože. V središču te nekdanje krakovske judovske četrti opominja tudi kamnit spomenik 65.000 pobitih judov … Glasba klezmer odzvanja v popotniku tudi v četrti Podgorza na Trgu getovskih herojev, v katerem opominja 70 stolov, na katerih le redko kdo posedi. Večkrat sem jih preštela, saj se mi je zadnji vedno izmaknil. Zakrila so ga kolesa in motorji pri avtobusni postaji, pogled je zdrsnil na tramvajske tračnice in na ostanek geta, ki še vedno riše podobe judovskih nagrobnikov.

Čeprav so se štiri judovske svinje javile na dolžnost herru Kommandantu, kot so Amona Götha pozdravili nekdanji plaszovski taboriščniki po vojni, in je ta razcepljena osebnost, kot ga je imenovala Emilie Schindler, salutirala Hitlerju še pred vislicami, je njegova vnukinja Jennifer Tegge morala brezpogojno spoznati, da je njena preteklost sicer zapisana s temno barvo, a jo lahko sama omili in ji s človeško noto pokaže pot v boljši svet.

Ifigenija Simonović

Ob podelitvi triintridesete Rožančeve nagrade za najboljšo zbirko esejev

Septembra so potekale štiri prireditve v okviru podeljevanja Rožančeve nagrade: srečanje z nominiranci v knjižnici Komen, pogovor z nominiranci in razglasitev nagrajenca v Cankarjevem domu, podelitev nagrade v Trubarjevi domačiji na Rašici in maša za Marjana Rožanca v cerkvi sv. Frančiška Asiškega v Ljubljani.

Žirija, ki so jo letos sestavljali Nada Šumi, Robert Simonišek, Peter Rak, Urška Perenič in Barbara Pogačnik kot predsednica, je nominirala pet knjig: *Abonma za poezijo* Mete Kušar, *Eseji o vstajenju* Milana Knepa, *La Routine: Dostojevski in transhumanizem* Urše Zabukovec, *Poskus vsakdanjosti* Anje Zag Golob in *Zakaj pisati: eseji in drugi zapisi* Draga Jančarja. Drago Jančar se je nominaciji plemenito odpovedal, češ da je nagrado prejel že trikrat in želi priložnost prepustiti drugim. Nagrado je prejela Urša Zabukovec. Poleg nominacije je Milan Knep prejel tudi posebno priznanje. Vse knjige priporočam v branje in vsem izbranim iskreno čestitam – prepričana sem, da tudi v imenu uredništva revije *Zvon*.

Delo žirije je sila nehvaležno. Prebrati je treba več kot dvajset knjig v nekaj mesecih. Vsako knjigo je treba analizirati, ugotoviti, ali je res esejistična, biti pozoren na globino in širino, na jezik, etičnost in poetičnost, ugotavljati, kaj prinaša novega, po čem izstopa, poskušati ne misliti na avtorja, saj vsak koga osebno pozna. Vpliva tudi zunanja oprema, včasih celo velikost črk! Naj niti ne pomislim na osebni okus vsakega od žirantov.

Zgodilo se je že, da sem rekla, da mi kak avtor ne diši, se me ne dotakne, me pušča hladno. Lahko sem seveda krivična. H kateremu čutu bi prištela domišljijo, ne vem, a menim, da se esej od teoretičnih ali znanstvenih spisov ločuje ravno po tem, da zmore vzburiti tudi domišljijo. Tako mi je Urša Zabukovec zanetila misel na Dostojevskega, kako je potoval po Evropi, ki se ob prepletajočih se avtoričinih ugotovitvah prelije v Evropo, ki je v bistvenih potezah, recimo po človečnosti in človekoljubju, podobna zdajšnji. Anja Golob me je opomnila na drobne vsakdanjosti, iz preteklosti in sprotnosti, še kako pomembne za celotno bivanje in dojemanje življenja. Meta Kušar se je ozrla na pesniške prireditve in med ljudi, ki kulturo ustvarjajo ali morda zanikajo. Sva iz iste generacije, imava podobne izkušnje, zlasti glede poezije. Milan Knep me je z duhovnimi eseji povabil na sprehod z duhovnikom, ki govori o veri, kakor jo doživlja v živo, tudi ko nima Svetega pisma v rokah.

Letos je podelitev Rožančeve nagrade prvič potekala brez Mance Košir, ki je bila od vsega začetka del tega »gibanja«. Lani je bila še članica žirije! Članicam Društva podeželskih žena Velike Lašče smo podarili knjigo *Manj je mene, bolj sem jaz*, prvo od štirih knjig o Mančinem življenju in delu, ki jih ureja naš član Žiga Valetič.

Vsekakor smo v triintridesetih letih »rožančevci« opozorili na vsaj sto esejistov. Večina jih še piše. Če rečemo, da je esej temeljna literarna zvrst, potem lahko trdimo, da krepimo temelje slovenske literature.

Ifigenija Simonović

Orest, moj brat

Umrl je moj brat Orest. Orest Zagoričnik, imel je samo 65 let. Rak. Imela sem ga rada, premalokrat sem mu to povedala, čeprav pogosto, na različne načine pa tudi z besedami. Ne prevečkrat, vedno premalo. Bila sva močno povezana, zelo osebno, včasih sva bila namenoma na tak način v stiku, da drugi niso opazili. Svojih čustev do njega ne bi mogla razdeliti, niso bila vedno enaka ali enako močna. Občudovanje, vedno. Pogostokrat obup, sočutje in občutek nemoči. Kakor da bi bila soseda, med nama ograja, čez katero nisva mogla videti drug drugega, se objeti, ko je bilo težko, a sva se slišala, čutila, slutila. Vedno. In si metala čez vse ovire pisemca, dobre želje, prošnje. Nikoli polen. On me nikoli ni prizadel, jaz njega vsaj ne namenoma ali vede.

Na žalost sem leta 1973 odšla od doma. Orest še ni končal osnovne šole. Mlajši brat Egist še ni šel v prvi razred. Najprej sem šla v Ljubljano. Morala sem biti sebična, da sem zmogla poskrbeti zase. Potem, 1978, sem odšla v London. Od tam sem samo Oresta enkrat obiskala, ko je bil pri vojakih. Mislim, da mu nisem poslala niti enega pisma. Delnice. Strašna vožnja do tja, njegov nekajminutni čas za obiske, šli sva z mamo. Mučno je bilo. Fant prestrašen. Obupan. Nepozabno žalostno. Od tam je bil poslan na Kosovo. Še huje. Okrog 1980. Grdi časi.

Če pomislim na osamljenega človeka, imam pred očmi njega iz tistega časa.

Ne poslušam najbolj strpno moških, ki mi govorijo, kako so se imeli dobro pri vojakih. Ne verjamem jim. Orestu je bilo zelo hudo. O tem ni govoril. Vrnil se je sesut. Kakor da bi zaloputnil težka vrata do srca. Postal je še bolj molčeč in še bolj zaprt vase.

Ustvaril je družino, se spopadal z brezposelnostjo, težaškim delom, revščino … Mama nam je umrla leta 2009. Trudila se je, da bi nas zbliževala in povezovala, a ji ni kaj prida uspevalo. Z vsakim od nas je imela popolnoma drugačen odnos. Tudi jaz ne zmorem biti enaka za vse. Zdaj jo razumem – prepozno – po toči zvoniti … Zelo poredko smo se dobili »vsi na kupu«. Generacijsko smo »zamaknjeni« – 1953, 1960, 1968. Brez mame nimamo osi. Jaz je ne zmorem nadomeščati, čeprav sem bila od vsega začetka mamasta do obeh bratov.

Pa vendar, nikoli nismo bili sprti, vedno dobrodošli drug pri drugem.

Nismo se iskali. Nismo si trkali na vrata – razen, če je bilo res hudo. Vztrajam, prihajam, a pogosto z občutkom, da se vsiljujem.

Ne smem dvigniti rok. Imam še brata Egista, Natašo, Egistovo sopotnico, otroka Oresta in Stanke, Evo in Bora. Rada sem njihova sorodnica. Morda stara teta!

Po očetovi strani imam še brata in sestro in mnogo sorodnikov. To je čisto drugače. Nismo nastajali drug ob drugem, nimamo skupnega otroštva. Razumemo se razumno, kot razumni odrasli ljudje.

Orest se v nobenem obdobju ni odpovedal ustvarjanju. Knjižica *40 del* je izšla, ko je bil star dvanajst let. Po posvetilu, ki ga je napisal v enega od

izvodov, je prikazal svoje inteligentno dojemanje konkretne poezije. Humorno in pikro. Ta izvod mi je prišel v roke teden pred Orestovo smrtjo preko Bogdane Herman – po naključju – če naključja so.

Orest je bil umetnik, to zapišem brez oklevanja. Skopobeseden, radoveden, neprilagodljiv, nerazumljen, nepodprt. Pisal je. Igral kitaro. Lotil se je železa, lesa, betona, gline, nakita in velikih tesarskih nadstrešij. Intarzija, kovanje, tesanje, vrtanje, kopanje, vlivanje, modeliranje. Ponosen na izdelke, natančen, strog do sebe. Če nam je bilo nekaj zares všeč, smo skušali najti naročnika, a on ni želel ničesar ponoviti. Ničesar ni naredil samo zato, da bi bilo narejeno. Poseben rob, posebna gladkost, skrit podpis. Vsemu je dal pečat. Posvečal se je tudi nedojemljivemu. Kako je z energijo? Kako je z vplivi planetov? Kaj čuti kamen? Veliko je bral. Glasba. Zdravilstvo. Hrapave roke, mil glas, otožen pogled, počasne kretnje. In dobrodelnost. Na splošno vedno brez denarja. In kuhanje in peka. In vrt.

Samostojen, samooskrben. Svoboda v poveličanem pomenu. Za vsako ceno. Z njegove strani prav svoboda vedno preplačana.

Spominjanje je beg. Ko utečeš hipni, pekoči žalosti, začneš sestavljati spomine in se oprijemaš tistih bilk veselja do življenja, ki niso popolnoma scefrane, pomečkane, potlačene, nagnite. In jih najdeš in si jih stisneš v nedrje. In potem deliš utrinke, pripovedueš tistim, ki se še niso izkopali iz bežanja. Da jih spomniš, da ni bilo in ni in zato morda tudi ne bo vedno vse črno. Pa ljubega človeka, s katerim deliš bolečino, pogladiš po rokavu – z zunanjo stranjo dlani. Potem se zakoplješ med blazine. Solze. Obžalovanja. Očitki. Nadeneš si vesel izraz. A žalost je naseljena v tebi, srhljivo se spreleti po plečih, da se sključiš, morda le za hip, a zagotovo zaznaš tresavost glasu. Pogledaš v tla ali proti obzorju. Moraš ustaviti pogled ob nečem daleč, da prekineš misel na človeka, ki ga pogrešaš. Potem te je sram, da bežiš, da se pretvarjaš, da ni hudo, da je za tistega, ki je umrl, pravzaprav tako najbolje (v to sploh ne verjameš, samo dopovedueš si). Zakaj se ne zmoreš preprosto zjokati na licu mesta. Solza priteče, ko se zasliši trobenta.

V skromni pesmi *Knjiga* (*Te pesmi*, 1976) sem izrazila občutek, ki ga dobiš, ko se poistovetiš med branjem. Študirala sem primerjalno književnost. Bila sem sila pametna. Naj bo ta pesem zdaj posvečena mojima obema bratoma. Od zdaj imam samo enega. Egist ima samo še sestro. Naj ne zapravim nobenega trenutka, ko mu lahko povem, da ga imam tako rada, kakor sem imela Oresta!

Knjiga

guy de monpasant
dva brata

tudi jaz imam
dva brata

Tadeja Melanšek

Univerza v Mariboru – vse najboljše!

Pred petdesetimi leti je takratna Socialistična republika Slovenija dočakala rojstvo nove univerze na svojih tleh – Univerze v Mariboru. Čeprav je bila ideja o drugi slovenski univerzi prisotna že vsaj od ustanovitve prvih mariborskih višjih šol (1959) in jo od tedaj zasledimo na raznih sejah republiških organov ter v govorih slovenskih politikov, je bilo potrebnih kar šestnajst let, da je prišlo do njene realizacije. Dogajanje na področju mariborskega višjega šolstva je bilo, vse od ustanovitve prve višje šole v mestu (1959) do ustanovitve univerze (1975), precej pestro. V prvih treh letih so bile ustanovljene Višja komercialna šola (1959), Višja tehniška šola (1959), Višja pravna šola (1960), Višja stomatološka šola (1960), Višja agronomska šola (1960) in Pedagoška akademija (1961). Te so potrebovale koordinacijsko telo, ki je usklajevalo delo višjih šol, skrbelo za vprašanje pedagoških kadrov, učnih prostorov, materialni položaj študentov in urejalo druge skupne zadeve šol, zaradi česar je bilo leta 1961 ustanovljeno tudi Združenje visokošolskih zavodov. Temu se je konec leta pridružila še Visokošolska in študijska knjižnica Maribor (1961).

Začetni ekspanziji mariborskega višjega šolstva je sledil dolgoleten boj za obstoj nekaterih višjih šol (tega je na primer leta 1969 Višja stomatološka šola izgubila) ter prizadevanja drugih za dvig na raven visokih šol. Resneje so se priprave na ustanovitev univerze v Mariboru začele poleti 1971. Že septembra 1972 so v časopisu *Večer* poudarili stališče, da: »zdaj ni več vprašanje, ali univerza v Mariboru bo ali ne, ampak so zdaj v ospredju vprašanja, kakšna univerza, kdaj, kje«. Kljub temu so prizadevanja obrodila sadove šele čez nekaj časa – po skoraj treh letih intenzivnih priprav je bil 12. junija 1975 formalno podpisan Samoupravni sporazum o združitvi v Univerzo v Mariboru, ki so ga na pristojnih republiških organih potrdili 2. julija 1975, dan za tem pa je svet Združenja visokošolskih zavodov Maribor tudi uradno razglasil novo univerzo in za njenega prvega rektorja imenoval Vladimirja Bračiča. Svečana slovesnost ob njeni ustanovitvi je potekala 18. septembra 1975.

Ustanovitev Univerze v Mariboru je bila rezultat vztrajnih prizadevanj številnih posameznikov in društev, ki so prepoznali, kako pomembno je razvijati visokošolski prostor za prihodnost mesta in države. Univerza je tako zrasla v dosti več kot le izobraževalno ustanovo – postala je osrednje akademsko, kulturno in družbeno središče Maribora ter širše regije. S svojim delovanjem je mesto vključila v znanstveni svet, spodbujala inovacije, izobraževala nove generacije strokovnjakov ter pomembno prispevala h gospodarskemu in družbenemu napredku.

Ni posebej presenetljivo, da je bila 50-letnici Univerze v Mariboru namenjena še posebej slovesna obeležitev. Jubilejno leto so popestrili raznoliki dogodki, ki so odražali raznovrstnost njenega delovanja – številne umetniške razstave in glasbene prireditve so poudarile umetniško ustvarjalnost univerze, akademski

dogodki pa so izpostavili njeno raziskovalno odličnost. Julija je izšla priložnostna poštna znamka, posvečena 50-letnici univerze, ki jo je zasnoval oblikovalec Mario Petrak. Njeno zlato obletnico je obogatila tudi obsežna znanstvena monografija *50 let Univerze v Mariboru: pol stoletja znanja in raziskovanja*, v kateri so poglobljeno predstavljeni razvoj, temeljni dosežki in prihodnji izzivi univerze.

Priložnostna poštna znamka, posvečena 50-letnici univerze; vir: https://www.um.si/objava/priloznostna-postna-znamka-ob-50-letnici-univerze-v-mariboru/

Ob omenjeni monografiji je vrhunec obeležij predstavljal »Teden univerze«, ki je prinesel pester niz slovesnosti in je potekal med 15. in 19. septembrom. Prvi dan je bil namenjen razglasitvi najboljšega študenta Univerze v Mariboru, predstavitvi jubilejne znanstvene monografije in predstavitvi priložnostne poštne znamke. Naslednji dan, 16. september, je bil v znamenju slavnostne promocije doktorjev znanosti. V sredo, 17. septembra, je potekala slovesnost *Dies Academicus*, na kateri so bila podeljena najvišja priznanja študentom, posameznikom in podjetjem za njihov pomembni prispevek h krepitvi univerze. Obenem sta bila slovesno podeljena častna naziva zaslužni profesor in častni doktor. Ni presenetljivo, da je bil osrednji dogodek po petdesetih letih ponovno rezerviran za 18. september. V Slovenskem narodnem gledališču Maribor so z bogatim umetniškim programom počastili dotedanje uspehe univerze. Slavnostni govor je pripadel predsednici Republike Slovenije dr. Nataši Pirc Musar. Ta je univerzi podelila državno odlikovanje – red za zasluge, ki ga je v imenu univerze prevzel rektor prof. dr. Zdravko Kačič. Zadnji dan je bil posvečen mednarodni konferenci o Evropskih univerzah, s katero se je »Teden univerze« tudi zaključil.

Med dogodki, posvečenimi mariborski abrahamovki, velja omeniti še mednarodni znanstveni simpozij *Univerza v Mariboru – 50 let*, ki je med 2. in 3. decembrom potekal na mariborski Filozofski fakulteti. Na njem so številni tuji in domači avtorji predstavili ključne zgodovinske, družbene, kulturne in akademske okoliščine, ki so vodile do nastanka in razvoja Univerze v Mariboru. Referati so osvetlili tudi razvoj visokega šolstva, študentskega življenja, univerzitetnih enot ter temeljnih znanstvenih področij, ki oblikujejo današnjo univerzo.

Pol stoletja obstoja Univerze v Mariboru je predstavljalo mejnik, ki ni odražal le rasti števila študentov, študijskih programov in raziskovalnih dosežkov, ampak tudi globok in trajen pečat, ki ga je univerza pustila v družbi. Zato petdeseta obletnica ni bila le slovesno obeležje pomembnega zgodovinskega trenutka, temveč tudi priložnost za premislek o vlogi, ki jo univerza igra v prostoru in času. Jubilej je poudaril njeno močno vpetost v razvoj mesta, regije in države ter njeno ključno poslanstvo pri spodbujanju znanja, ustvarjalnosti in kritične misli. Obenem je potrdil, da je univerza institucija, ki se z jasnim zavedanjem svoje preteklosti samozavestno usmerja v prihodnost.

CELOLETNO KAZALO 2025

št./str.

UVODNI ESEJ
Kovač, Edvard: Upanje, ki preseneča 1/3
Ocvirk, Drago Karl: Izigravanje kot izvajanje oblasti 2/3
Griesser Pečar, Tamara: Konec druge svetovne vojne pred 80 leti in miti v slovenski zgodovini 3-4/3
Vidmar, Bogdan: Neskončnost vabi 5/3
Rugelj, Samo: 21 izzivov slovenskega knjižnega založništva za drugo četrtino 21. stoletja 6/3

PREŠERNOVI NAGRAJENCI
Koželj, Kristian: Prešernovi nagrajenci 1/7

SMER LITERATURA
Homar, Ajda: Pesmi 1/9
Kocman, Živa: Pesmi 2/7
Šifrar, Urban: Pesmi 3-4//7
Šubic, Eva: Jesenske žetve 5/7
Selič, Neža: Pozabljam 6/7
Rajh, Jasna Lara: Pesmi 6/8

POEZIJA
Pozzi, Antonia: Pesmi 1/12
Koršič, Petra: Oči na pladnju 2/9
Fornazarič, Erika: Drobci 3-4/10
Jovanović, Klarisa: Pesmi 5/11
Pišljar, Marko: Pesmi 6/11

PROZA
Kremžar, Nina: Smrt svilene kokoši 1/15
Petric, Karmen: Smrt v rezidenci 2/13
Likar, Mirana: Wayfarer 3-4/14
Jelenko, Aleš: Hiša 5/15

LITERATOVA BESEDA
Cunta, Miljana: Poezija je prostor smisla 1/17
Mugerli, Anja: Dvom, žlahten del pisanja? 2/ 17
Arnuš Pupis, Tina: Retrospektiva (neke) pisateljske poti 3-4/ 19
Bonte, Mojiceja: Moj ustvarjalni svet 3-4/21
Gomboc Čeh, Katarina: Drugačne vrste material 5/18
Devetak, Alex: Logika počasnosti 6/15

NEPOVEDANE ZGODBE
Snoj, Veronica: Med Irakom in Švedsko 1/19
Gašperin, Roman: Mirko Kunčič, človek, ki ni živel v tujini, ampak je tam samo umrl 2/19
Ocvirk, Saška: Z Mohorjevimi knjigami med Brioni, Parizom in Celjem 3-4/23
Čakš, Jože: Zgodba, ki je ne bi smelo biti 5/20
Ocvirk, Saška: Bili smo zapuščeni in osovraženi od vsega sveta 6/17

POGOVOR
Bavčar, Evgen: Noč je moj eksistenčni prostor 1/23
Zupanič Slavec, Zvonka: Skrb za bolnike je največ, toda tudi vzgoja bodočih zdravnikov ni obrobna stvar 2/23
Puhar, Alenka: Mnogi ne razpoznavajo vojne 3-4//29
Lukas, Elisabeth: Non frustra vixi – Nisem živela zaman 3-4/41
Cestnik, Branko: Šele ko gledamo s človeškimi očmi, vidimo več 5/25
Gotthardt, Vincenc: Msgr. dr. Jože Marketz 6/21

PORTRET
Podbersič, Renato: Josip Abram Trentar 1/32
Delavec Touhami, Mira: Fidelis Terpinc (1799–1875), eden najvidnejših slovenskih industrialcev 2/32
Kovač, Edvard: Sveti oče, ki prihaja iz avguštinske skupnosti 3-4/52
Delavec Touhami, Mira: Veronika Deseniška: ideal ljubezni, časti in individualne svobode 5/323
Delavec Touhami, Mira: Lili Novy (1885–1958) 6/28

IN MEMORIAM
Jedlovčnik, Janja: In memoriam Boženi Orožen 1/ 34
Škafar, Vinko: In memoriam p. Metodu Benediku 1/36
Učakar, Aleš: Zgodovinski spomin kot dediščina moderne Evrope: Ob smrti Martina Pollacka 1/37
Pogačnik, Rok: In memoriam papae Francisci 3-4/54
Orel, Irena: Martina Terezija Orožen 3-4/56
Faganel, Jože: Nadčasni dokumentarni vitalizem Zore Tavčar (1928–2025) 5/34
Harej, Anton: Bogdanu Vidmarju ... v spomin 6/30
Štuhec, Ivan: Mateju Metlikoviču, prijatelju in sopotniku lepih umetnosti v slovo 6/32

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE
Šerbelj, Ferdinand: Frančišek Karel Remb (1675–1718): Zvezda na nebu avstrijskega baroka 1/39
Kovačič, Gabrijela: Celjski strop ob bližajoči se stoletnici odkritja 1/43
Quinzi, Saša: Sabotin 1/48
Šerbelj, Ferdinand: Johann Caspar Waginger 2/34
Quinzi, Saša: Kostanjevica 2/38
Šerbelj, Ferdinand: Gregorio Lazzarini – zvezda stalnica na nebu beneškega baroka 3-4/57
Quinzi, Saša: Gorica 3-4/61
Šerbelj, Ferdinand: Beneški slikar Nicolò Bambini (1651–1736) 5/36
Quinzi, Saša: Travnik 5/39
Šerbelj, Ferdinand: Višnjegorski Nirenbergerji 6/34
Quinzi, Saša: Železnica 6/38

JEZIKOVNA KRIŽPOTJA
Novak Kerbler, Nina: Poznamo samo še glagola nasloviti in naslavljati? 1/50
Novak Kerbler, Nina: Slednji, slednja, slednje ipd. 2/40
Novak Kerbler, Nina: Ter ali in? 3-4/63
Novak Kerbler, Nina: Vsled tega in vzlic temu 5/41
Novak Kerbler, Nina: Kaj/koga lahko predstavljamo 6/40

VAJE V SLOGU
Kremžar, Nina: Znebiti se rime 1/54
Kremžar, Nina: Velike male besede 2/43
Kremžar, Nina: Polet z balonom 3-4/67
Kremžar, Nina: (Pesniško) oblikoslovje 5/45
Kremžar, Nina: Pisati, popisati, popraviti 6/43

MUZIKOLOGIJA
Nagode, Aleš: P. Hugolin Sattner in njegova duhovna oporoka, kantata V kripti sv. Cecilije 1/56
Nagode, Aleš: Dr. Mirko Cuderman (1930–2025) 2/45
Barbo, Matjaž: Lucijan Marija Škerjanc: osrednja avtoriteta ali odrinjeni umetnik? 3-4/69
Motnik, Marko: Ženski lik v svetu meščanske glasbene kulture 19. stoletja 3-4/73

št./str.

Barbo, Matjaž: Lojzetu Lebiču ob minuli devetdesetletnici 5/47
Barbo, Matjaž: Kantata *Noetove noči* Tadeje Vulc 6/45

SEDMA UMETNOST

Čeh, Aleš: Angelska gostija 1/59
Čeh, Aleš: Čarovnija na platnu 2/49
Čeh, Aleš: Simfonija groze 3-4/77
Čeh, Aleš: *Državljan Kane* in čarodej med režiserji 5/50
Čeh, Aleš: *Ne ubijaj!* 6/48

IZ LITERARNE ZAPUŠČINE

Grdina, Igor: Pravilo molka 1/62
Perenič, Urška: Še nekaj drobnega k zgodovini italijanskega gledališča v Ljubljani 2/52
Perenič, Urška: (Ne)znani Kette 3-4/80
Grdina, Igor: Ivan Cankar in zaupanje v kulturo 3-4/84
Perenič, Urška: Matilda Šebenikar: samo teta Rudolfa Maistra ali predvsem (samo)svoja narodna delavka? 5/53
Grdina, Igor: Miklošičev izziv 6/51

ESEJ

Brešar, Dušan: Tečaj branja brajice za videče 1/67
Grdina, Igor: Izgubljena arija 2/56
Blaznik, Ferdinand: Nekaj utrinkov iz stare indijske književnosti 2/61
Goršak, Bernard: Tomist, hezihast in Levinas ... 3-4/89
Fras Popović, Sabina: Branje je kot hrana in voda. Je tudi vrednota? 3-4/91
Petrič, Ernest: Svetovni red – včeraj, danes, jutri 3-4/95
Snoj, Veronica: Velikodušnost kot dolžnost 3-4/100
Pacheiner Klander, Vlasta, in Luka Repanšek: Nekaj dopolnil k prispevku »Nekaj utrinkov iz stare indijske književnosti« 3-4/103
Ditmajer Prando, Nina: Recepcija pesmi *Hoch vom Dachstein an* na Spodnjem Štajerskem 5/56
Snoj, Veronica: »Še dobro, da si odšla« 5/62
Höfferle Felc, Alenka: Ali ima Slovenija (še) »Vidin kompleks«? 5/66
Kovač, Edvard: Draga kot oaza pluralnega mišljenja 5//70
Delavec Touhami, Mira: Med resnico in legendo: Veronika Deseniška nekoč in danes 6/56
Krajnc-Vrečko, Fanika: Zbornik ob stoletnici rojstva Jožeta Rajhmana 6/60
Puhar, Alenka: Metastaze med nami 6/64
Božič, Anja: Rokopisna dediščina za prihodnost: digitalizacija rokopisnega gradiva frančiškanske knjižnice v Ljubljani 6/68

PREDBRANJE

Vidic, Matic: Smernik za smisel 1/73
Perše, Brigita R.: Naj bo sreča zaljubljena vate 1/78
Delavec Touhami, Mira: Iztrgane korenine 2/67
Cestnik, Branko: Dolina zvezd 3-4/106
Cukjati, France: V spopadu ali sožitju z naravo 3-4/110
Teege, Jennifer, Nikola Sellmair: Ded Amon bi me zagotovo ustrelil 3-4/114
Rivers, Francine: Sanje njene hčere 3-4/118
Karlin, Alma M.: Maksimilijan Celjski 5/73
Maver, Aleš: Kako je misleči človek hodil skozi čas 5/76
Vergerij Starejši, Peter Pavel: O vzgoji 6/ 73
Dostojevski, Fjodor Mihajlovič: Izbrana pisma 6/75

KNJIŽNE OCENE

Simonović, Ifigenija: Timotej Novaković / Inokulum 1/80

št./str.

Modrijančič Reščič, Bojana: Anja Mugerli / Pričakovanja 1/82
Pihlar, Tanja: Revija *Filozofija in etika v šoli* 1/83
Ošlak, Vinko: Igor Omerza / Franc Jeza - Separatist 1/84
Simonović, Ifigenija: Marko Pišljar / Odsevi bližine; Šepet križpotij 2/77
Modrijančič Reščič, Bojana: Janet Skeslien Charles / Pariška knjižnica 2/78
Pihlar, Tanja: Renee Hartman / Signs of Survival 2/80
Barbo, Matjaž: Veronika Brvar, ur. / Ljubezen do glasbe nas povezuje 2/81
Roncelli, Naida: Marianna Deganutti / Moj jezik v tvojih besedah / La mia lingua nelle tue parole 3-4/121
Modrijančič Reščič, Bojana: Igor Karlovšek / Plezalec 3-4/122
Modrijančič Reščič, Bojana: Ksenija Majcen / Pobeg brez meja 3-4/124
Maver, Aleš: Matic Vidic / Smernik za smisel 3-4/25
Ilich, Iztok: Renate Welsh / Johanna 5/78
Maver, Aleš: Bernard Nežmah / Neznani Jurčič – magični žurnalist 5/78
Simonović, Ifigenija: Mateja Gomboc / Zavladati vetru 5/80
Simonović, Ifigenija: Bogomila Kravos / Dom sprejema in povezuje, zato so gradili narodne domove 6/78
Simonović, Ifigenija: Kozma Ahačič / KA 6/79
Simonović, Ifigenija: Dušan Brešar / Dotik besed 6/80
Kovač, Edvard: Frančišek Asiški / Sončna pesem ali Hvalnica stvarstva 6/80
Konc Lorenzutti, Nataša: Branko Cestnik / Dolina zvezd 6/82
Modrijančič Reščič, Bojana: Kerri Maher / Pariška knjigarka 6/83

KULTURNI ODMEVI

Simonović, Ifigenija: Saj sem vedela, saj se mi je zdelo ... 1/85
Simonović, Ifigenija: Čas prinese svoje, mačka pa miš 2/84
Žnideršič, Barbara: Smisel kot temelj duševnega znanja: Deseti mednarodni logoterapevtski simpozij 2/87
Simonović, Ifigenija: Protestantizem, fragmenti, fermentacija 3-4/127
Simonović, Ifigenija: Igra, glasba, beseda, slika ... 3-4/131
Simonović, Ifigenija: Slutnja in sled 3-4/134
Modrijančič Reščič, Bojana: Ko bralci ne srečajo le literarne junakinje ... 5/81
Simonović, Ifigenija: Predsodki, pohujšanje in resnica 5/83
Podbersič ml., Renato: Od Ogleja do Gorice: ob rob neki razstavi 5/86
Zupanič Slavec, Zvonka: Spominski prekop dr. Benjamina Ipavca ml. in dr. Marka Ipavca v družinsko grobnico 5/90
Modrijančič Reščič, Bojana: Živeti kot vnukinja množičnega morilca 6/84
Simonović, Ifigenija: Ob podelitvi triintridesete Rožančeve nagrade za najboljšo zbirko esejev 6/86
Simonović, Ifigenija: Orest, moj brat 6/87
Melanšek, Tadeja: Univerza v Mariboru – vse najboljše! 6/89